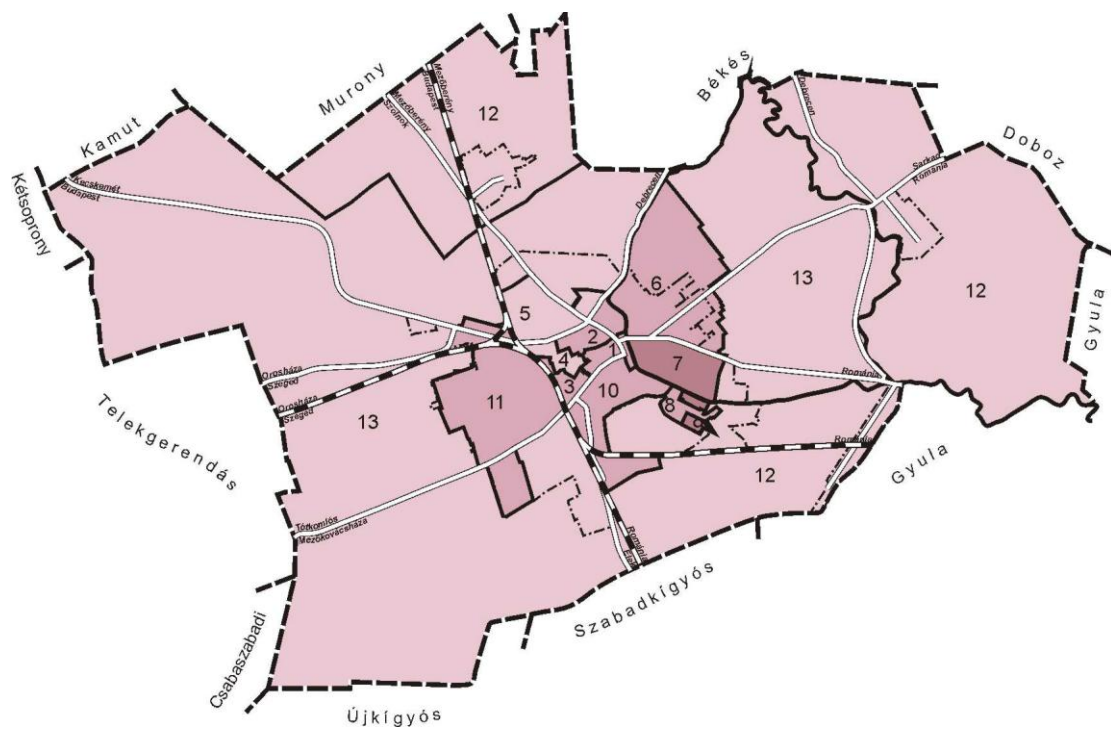

BÉKÉSCSABA MEGYEI JOGÚ VÁROS VÁROSFEJLESZTÉSI KONCEPCIÓJA

I. kötet Helyzetértékelés

*Békéscsaba Megyei Jogú Város Önkormányzata
megbízásából készítette:*

**a Magyar Tudományos Akadémia
Regionális Kutatások Központja
Alföldi Tudományos Intézet**

*Békéscsaba, 2004. november
Vitaanyag*

Szerkesztők:

*Dr. Nagy Erika
Dr. Timár Judit*

Szerzők:

*Dr. Bajmóczy Péter
Bakti Mária
Dr. Baukó Tamás
Dr. Borgula Ilona
Dénes Attila
Duray Balázs
Herczeg Tamás
Kiss János
Dr. Kiss József
Dr. Kugler József
Dr. Nagy Erika
Dr. Nagy Gábor
Dr. Nagy Imre
Nagy Terézia
Pádi Zoltán
Pál Viktor
Pocsajiné Fábrián Magdolna
Dr. Simon Imre
Dr. Simon Sándor
Dr. Timár Judit*

TARTALOM

ELŐZMÉNYEK	7
A TÖRTÉNELMI KIHÍVÁSOKRA ADOTT BÉKÉSCSABAI VÁLASZOK TANULSÁGAI	5
<i>A megtelepedés és Csaba felépítésének időszaka (1718–1849)</i>	9
<i>A vasúti csomóponttá válás és az urbanizálódás kezdeti szakasza (1849–1918).....</i>	9
<i>A Körösök vidékének gazdasági központjává válás és a lassú modernizáció időszaka (1918–1949).....</i>	10
<i>Békés megye székhelyeként a stagnálás és mérsékelt fejlődés időszaka (1949–1989).....</i>	12
KÖRNYEZETGAZDÁLKODÁS – TERÜLETHASZNÁLAT	15
A KÖRNYEZETI ELEMÉK ÁLLAPOTA	17
<i>Levegő.....</i>	19
<i>Vizek.....</i>	20
HULLADÉKGAZDÁLKODÁS.....	23
TÁJÉRTÉKEK, TÁJVÉDELEM.....	29
<i>Élővíz-csatorna</i>	31
<i>Zöldterület.....</i>	31
<i>Élővilág és táj.....</i>	32
KÖRNYEZETVÉDELMI TEVÉKENYSÉG	33
TERÜLETFELHASZNÁLÁS, FÖLDHASZNOSÍTÁS	37
<i>Közigazgatási megközelítés.....</i>	39
<i>Építési megközelítés</i>	40
<i>A belterületi területfelhasználás néhány fontos jellemzője, problémája.....</i>	40
<i>A településperem néhány területfelhasználási jellemzője, problémája.....</i>	41
<i>A külterületi területfelhasználás néhány fontos jellemzője, problémája.....</i>	42
AZ EMBERI TÉNYEZŐK ÉS A HUMÁN INFRASTRUKTÚRA JELLEMZŐI	43
DEMOGRÁFIAI HELYZET	45
<i>Hosszú távú népességváltozási trendek.....</i>	47
<i>Az 1990-es évek „sajátos” demográfiai trendjének okai</i>	47
<i>A népességkoncentráció területi vetülete</i>	49
<i>Korösszetétel.....</i>	49
<i>Népességprognózis.....</i>	49
TÁRSADALOMSZERKEZET	51
<i>A város etnikai és felekezeti arculata.....</i>	53
<i>Iskolázottság – gazdasági aktivitás</i>	54
<i>Vagyoni és jövedelmi helyzet.....</i>	55
<i>Társadalmi rétegek.....</i>	56
SZOCIÁLIS ELLÁTÁS	59
A NÉPESÉG EGÉSZSÉGI ÁLLAPOTA ÉS AZ EGÉSZSÉGÜGYI RENDSZER HELYZETE	65
<i>A békés csabaiak egészségi állapota.....</i>	67
<i>Az egészségügyi ellátás helyzete</i>	68
AZ OKTATÁS, KÉPZÉS INTÉZMÉNYRENDSZERE	73
<i>A szabályozási környezet változása.....</i>	75
<i>Óvodai nevelés</i>	75

<i>Általános iskolai oktatás</i>	76
<i>Középfokú oktatás</i>	78
<i>Az oktatás finanszírozása</i>	79
<i>Nem-iskolarendszerű képzés</i>	80
<i>Felsőoktatás</i>	81
KULTURÁLIS ÉRTÉKEK, SPORT	83
<i>Építészeti örökség</i>	85
<i>Közművelődés</i>	86
<i>Sportélet</i>	87
CIVIL TÁRSADALOM – CIVIL SZERVEZETEK	89
<i>A polgári akaratérvényesítés esélyei</i>	91
<i>A helyi nyilvánosság és kommunikáció fontossága</i>	92
<i>Civil szervezethez, szervezeti tagság</i>	93
<i>A civil szervezetek jellemzői</i>	95
A GAZDASÁG JELLEMZŐI	99
A HELYI GAZDASÁG TELJESÍTMÉNYE	101
<i>A városi gazdaság értékelése a szakirodalomban</i>	103
<i>A városi vállalkozások teljesítménye</i>	103
<i>A jövedelmi pozíció alakulása</i>	104
<i>Lakossági vélemények a helyi gazdaság állapotáról</i>	104
<i>A helyi nagyvállalati vezetők értékelése a lokális és térségi gazdaságról</i>	106
ÉLELMISZERGAZDASÁG	107
A HELYI IPAR STRUKTURÁLIS JELLEMZŐI	115
<i>Beruházási aktivitás</i>	117
<i>A privatizációs folyamat hatása a helyi gazdaságra</i>	117
<i>Új elemek a városi gazdaságban</i>	117
<i>Az ipari termelés alakulása</i>	118
<i>Vállalkozási aktivitás</i>	119
<i>Ipari alágazatok a transzformációs periódusban</i>	120
<i>A keresetek és jövedelmek alakulása</i>	122
<i>Külföldi szereplők a városi gazdaságban</i>	122
<i>Az ipar térkapcsolati hálózatának főbb vonásai</i>	123
<i>Az ország EU-csatlakozásának hatása a helyi gazdaságra</i>	123
<i>Ipari foglalkoztatás</i>	124
<i>A városi munkaerőpiac jellemzői</i>	125
A SZOLGÁLTATÓ ÁGAZATOK STRUKTÚRÁJA ÉS DINAMIZMUSA	129
<i>A szolgáltató tevékenységek térnyerése a helyi gazdaságban</i>	131
<i>A lakossági szolgáltató ágazatok helyzete</i>	133
<i>A termelő szolgáltató tevékenységek a városi gazdaságban</i>	136
<i>Az „Új Gazdaság” elemei a helyi gazdaságban</i>	139
<i>Turizmus, idegenforgalom</i>	142
AZ ÉPÍTŐIPARI TEVÉKENYSÉG ÉS AZ INGATLANPIACI FOLYAMATOK ALAKULÁSA	147
<i>Építőipar</i>	149
<i>Ingatlanpiac</i>	150
A VÁROS ÖNKORMÁNYZATÁNAK GAZDÁLKODÁSA	155
<i>Az Önkormányzat bevételei</i>	157

<i>A város kiadásai</i>	158
A KÖZPONTI KORMÁNYZAT ÁGAZATI ÉS REGIONÁLIS FEJLESZTÉSI PREFERENCIÁI.....	161
KÖZLEKEDÉSI INFRASTRUKÚRA	165
KÖZÚTI, VASÚTI, LÉGI KÖZLEKEDÉS.....	167
<i>Külső közlekedés</i>	169
<i>A belső közlekedés feltételrendszere</i>	171
TÖMEGKÖZLEKEDÉS.....	177
<i>Helyközi tömegközlekedés</i>	179
<i>Helyi tömegközlekedés – kerékpáros közlekedés</i>	179
TÉRSZERKEZET – TÉRKAPCSAOLATOK	183
BÉKÉSCSABA TÁRSADALMI TÉRSZERKEZETE.....	185
TELEPÜLÉSKAPCSOLATOK.....	191
<i>Békéscsaba, mint vonzáskörzetközpont</i>	193
<i>Kistérségi kapcsolatok</i>	194
<i>A közép-békési városeyüttes</i>	195
NEMZETKÖZI FELTÉTELEK	197
BÉKÉSCSABA ÖSSZEFOGLALÓ HELYZETÉRTÉKELÉSE (SWOT-ELEMZÉS)	201
ERŐSSÉGEK.....	203
GYENGESÉGEK.....	204
LEHETŐSÉGEK.....	205
VESZÉLYEK.....	206
RÉSZTVEVŐK, FORRÁSOK	207
KÖZREMŰKÖDŐ INTÉZMÉNYEK.....	209
INTERJÚALANYOK.....	210
DOKUMENTUMOK.....	213
IRODALOM.....	215

ELŐZMÉNYEK

Békéscsaba Megyei Jogú Város Önkormányzata 2003 októberében pályázatot írt ki a város településfejlesztési koncepciójának kidolgozására. Ennek eredményeként 2004 márciusában a Magyar Tudományos Akadémia Regionális Kutatások Központja Alföldi Tudományos Intézet Békéscsabai Osztályát bízta meg a munka elkészítésével.

A koncepció iránti igény jóval korábban fogalmazódott meg Békéscsaba önkormányzati vezetőiben. Az 1990-es évek végi *rendezési tervezés* eredményeként elkészült egy városrendezési stratégia (1. táblázat), sorozatban születtek *ágazati koncepciók* (pl. turizmusfejlesztési, közművelődési, szociális szolgáltatástervezési koncepció, környezetvédelmi program, egészségfejlesztési terv). Nyilvánvalóvá vált, hogy egy átfogó városfejlesztési stratégia elkészítése sem halogatható, hiszen:

- Békéscsaba *önkormányzati vezetőinek* városfejlesztés érdekében hozott döntései akkor lehetnek hatékonyak, egymást erősítők – és nem kioltók –, ha átgondolt, érdekegyeztetések eredményeként kialakított világos jövőképhez igazodó célok elérése felé vezetik a várost,
 - amelynek *lakóiról* tudják, hogy mik a vágyaik, azaz milyen városban szeretnének élni, s amelynek lakói tudják, milyen jövőképet fogadtak el választott képviselőik, amelyhez vezető út építését számon kérhetik tőlük;
 - amelynek *gazdasági szereplői* számára – a „külső” hatótényezők függvényében – a lehetőségekhez mérten előrelátható, hogy milyen helyi társadalomra, humán, természeti erőforrásokra, műszaki környezetre építve találhatják meg számításukat;
 - amelynek *látogatói* vonzónak találják Békéscsabát s pozitív képet őriznek és terjesztenek róla.

A „belső” igényeken túl azonban számos „külső kényszerrel”, illetve *ösztönzővel* kellett számolnia a koncepció készítőinek:

- a növekvő *hazai és nemzetközi városversennyel*, ami megkívánja, hogy Békéscsaba döntéshozói tudományos igényű helyzetértékelésből kiinduló stratégiával tudatosan javítsák a város versenypozícióit;
- *Békés megye (s a Dél-alföldi Régió) területfejlesztési koncepciójával*, amely a közép-békési városegységet tekinti a megye fejlődése motorjának, benne Békéscsabának tulajdonítva a legnagyobb húzó- és kisugárzó erőt;
- az *Európai Területfejlesztési Perspektívákkal* – s már EU-tagként az országra háruló kötelezettségekkel és kínált lehetőségekkel –, amely tervdokumentum kiemelt szerepet szán a városok hálózata, illetve a városrégiók fejlesztésének, ehhez rendelve forrásait is.

Épp az európai – s részben hazai – új *tervezési szemléletet* követve az MTA RKK *kommunikatív tervezést* valósított meg, melyben a tervezőcsoport moderátor-szerepet vállalt: a város vezetésével és lakosságával „együtt” alakította ki az objektív, statisztikai adatokon nyugvó, de a városfejlesztés helyi szereplőinek véleményét is megjelenítő helyzetelemzésre épülő városfejlesztési stratégiát.

A tervezés *első fázisaként* – a város önkormányzati vezetőivel egyeztetve – elkészült a *tájékoztatási, kommunikációs és egyeztetési program*, mely tartalmazza:

- a tervezésben érdekelt kulcsszereplőket (Önkormányzat, annak hivatala, a humán, a műszaki infrastruktúra területén működő intézmények, gazdasági és civil szervezetek, lakosság stb.) és az egyeztetési folyamatban moderátorként részt vevő tervezők névsorát,
- a kommunikációs csatornákat (Csabai Mérleg, Csaba TV, Csaba Rádió, Internet, fórumok stb.),
- a lakossági kérdőívezés kérdéseit és a megkérdezettek körét.

A tervezés *második szakaszában* készült el a jelen kötetben közreadott *helyzetértékelés*, mely az alábbi források felhasználásával került kidolgozásra:

- *statisztikai adatok* (a KSH Békéscsaba bel- és külterületére, a város szűkebb-tágabb környezetére, a hazai városhálózatra vonatkozó, a humán erőforrásokról, a gazdaságról, a természeti környezetről és az infrastruktúráról gyűjtött adatai; polgármesteri, munkaügyi, környezetvédelmi, természetvédelmi hivatalok, közlekedési, közmű- stb. vállalatok adatai),
- *szakirodalmi források* (helytörténeti kiadványok, területi, ágazati elemzések),
- *ágazati és önkormányzati döntéseket megalapozó dokumentumok* (a Közép-békési településeggyüttes, a kistérség, Békés megye, a Dél-alföldi régió, Magyarország és az Európai Unió Békéscsabát is érintő területfejlesztési tervdokumentumai; a város általános rendezési terve, ágazati programjai; önkormányzati határozatok, költségvetések stb.),
- *strukturált interjúk* (a képviselőtestület tagjaival, illetve az önkormányzati bizottságok vezetőivel, a polgármesteri hivatal néhány vezetőjével, az oktatási, egészségügyi, művelődési, infrastrukturális, környezetgazdálkodási stb. szféra vezető személyiségeivel, a helyi gazdaság meghatározó képviselőivel, valamint a településfejlesztésben közreműködő civil szervezetek vezetőivel),
- *szociológiai kérdőíves kutatás* (1000 fő felnőtt korú békéscsabai lakosra vonatkozó tényadatokkal, de vélemény- azaz szubjektív kérdések szerepeltetésével is), melyet a *Jelenkutató Intézet* készített el.

A mindezek felhasználásával – a megkérdezettek véleményének világosan elkülöníthető megjelenítésével – felvázolt helyzetértékelés az *ágazati elemzéseket* a város *külső környezeti* és *belső városszerkezeti* dimenzióiban ismerteti, illetve végül összegzi.

***A TÖRTÉNELMI KIHÍVÁSOKRA ADOTT
BÉKÉSCSABAI VÁLASZOK TANULSÁGAI***

- A csabai elődök már másfél évszázaddal ezelőtt, a Kárpát-medencei vasúthálózat kiépítésének kezdetekor felismerték, hogy a város elérhetőségének, megközelíthetőségének meghatározó szerepe lehet a gazdasági fejlődésben. A közlekedési csomóponttá válás ugyanis egy-egy települést szűkebb-tágabb térsége gazdasági centrumává is emelhet.
- A piac követelményeihez, a gazdasági szerkezetváltáshoz történő gyors alkalmazkodás – mint azt a 19–20. század fordulójának és a két világháború közötti néhány évnél a termelési-foglalkoztatási és pénzforgalmi adatai is alátámasztják – elengedhetetlen feltétele a város gazdasági fejlődésének. A húszas évektől Békéscsaba igyekezett betölteni a környező nagyvárosok (Nagyvárad, Arad) elcsatolása miatt keletkező "ürt", és fokozatosan a délkelet-alföldi térség gazdasági centrumává nőtte ki magát, jóllehet közigazgatási szerepkörrel ekkor még nem rendelkezett.
- Főként a gazdasági fejlődés eredményeként bekövetkező társadalmi polarizáció, a szociális kérdések részbeni megoldatlanságának problematikája a város elmúlt közel másfél évszázados történetét végigkíséri. A kiút keresése során más iparosodottabb településekhez képest Csabán nagyobb társadalmi szervezethez, szolidaritás (szakszervezet) alakult ki (Viharsarok).
- A városi feldolgozóipar növekvő nyersanyagigényeire a hetvenes-nyolcvanas években a csabaiak és a környékiek is részben "második gazdaságaik" (háztáji, mezőgazdasági kistermelés) kiépítésével reagáltak, ami egyúttal a helyben élők alkalmazkodóképességének is bizonyítéka.

A megtelepedés és Csaba felépítésének időszaka (1718–1849)

Békéscsaba újkori történetének első szakasza a törökellenes felszabadító háborúkat követő években az *1718. évi újratelepítéssel* veszi kezdetét, és lényegében az *1848/49-es forradalomig és szabadságharcig tart*. Az alapítók többsége – akiket a vidék új földesura, Harruckern János György hívott birtokára – *szlovák volt*. Az első bő évszázad – vagyis öt-hat nemzedék munkája – tulajdonképpen a település, a *lakóházak, az egyházi épületek felépítésével* telt el-, miközben emberfeletti munkát végeztek az *elvadult táj újbóli termővé tételéért*. Még *1777-ben* megépítették a csabai jobbágyok az *Élvíz-csatornát*, ami a Körösökön keresztül összeköttetést teremtett a hegyvidékkel, és jótékonyan hatott a kereskedelemre is. A kő és fa ellentételeként pedig főként gabonát szállítottak. Békés megye (és ebbe beletartozott a csabai határ is) már az *1700-as évek végétől kiváló minőségű búzájáról* vált ismertté a Habsburg Birodalomban az akkori Európa legnagyobb falujaként számon tartott Csaba. A jobbágyközösség *1841-ben mezővárosi jogállást* harcolt ki földesurától, *1845-ben* pedig megegyeztek az *önkéntes örökváltság kérdésében* is. A *népesség lélekszáma* az újratelepítést követő évtizedekben (a gyakori járványok ellenére) *folyamatosan emelkedett*, *1773-ban* hatezer főt meghaladó lakosságával *Csaba a megye legnépesebb helységévé* vált. Az 1840-es évek végén pedig több mint 22 ezren éltek a településen.

A vasúti csomóponttá válás és az urbanizálódás kezdeti szakasza (1849–1918)

Az 1850-es évektől veszi kezdetét a vasútépítések kora és a gabonakonjunktúra, valamint a várossá fejlődés kezdeti időszaka. Békéscsaba életében közel másfél évszázad óta meghatározó szerepet tölt be a vasút. 1858-ban adták át a forgalomnak a *budapest–aradi fővonalat*, majd 1871-re készült el a nagyváradi–fiumei vasút részeként a Békéscsabát Szegeddel és Nagyváraddal összekötő szakasz is. 1899-től pedig keskeny nyomtávú vasúton (Alföldi Első Gazdasági Vasút) vált elérhetővé Mezőkovácsháza, majd 1904-től Vésztő is. A 19–20. század fordulójára tehát Csaba az Alföld egyik vasúti-forgalmi csomópontjává vált, amit a helyi közösség új iránti fogékonysága, "vasútpártolása" is nagymértékben segített.

A vasútvonalak építésének irányát nagymértékben befolyásolta a 19. század közepétől kibontakozó *gabonakonjunktúra*, aminek már csak a talajadottságok és a termelési hagyományok miatt is a *Dél-Tiszántúl volt az egyik legjelentősebb térsége*. A piaci igények változása hatást gyakorolt a békéscsabai agrárgazdaságra és agrártársadalomra is. A *szántóföld aránya az 1870-es évekre elérte a 70%-ot*. A termékszerkezetet pedig a gabonafélék túlsúlya jellemezte. A 19. század második felétől lendült fel a *kukoricatermesztéshez kapcsolódó sertésstartás*, megteremtve a nemzetközileg is ismertté váló *csabai kolbász* alapanyagát. A békéscsabai *földtulajdonviszonyok* (más magyarországi térségekkel összehasonlítva) a 19. század második felében kedvezőnek mondhatók, mivel a határ közel *70%-át paraszti birtokok* foglalták el, és a település életének alakításában fontos szerepet töltöttek be tulajdonosaik. Ugyanakkor egyfajta *agrár-túlnépesedés* is megjelent a múlt század fordulóján, vagyis a mezőgazdaságból felszabaduló munkaerőt az ipar csak részben tudta alkalmazni. Országos visszhangot váltott ki az első világháború előtti években *Áchim L. András* radikális agrárreformot kitűző mozgalma is. A *gazdasági fejlődés*

hatására bekövetkező társadalmi polarizáció, a szociális kérdések részbeni megoldatlanságának problematikája később, a két világháború közötti évtizedekben is jelen volt a városban. A megoldást kereső politikai küzdelmeket és a társadalmi szolidaritást illetően más alföldi településekhez képest nagyobb szervezettséget értek el a csabaiak. A dualizmus éveiben nemzetközileg is elismert növénynevelők (Stark Adolf, Mokry Sámuel) szereztek hírnevet Csabának.

A gépi gyártás megjelenése az 1870-es évekre tehető. 1873-ban építették fel az első gőzmalmot, amelyet húsz éven belül még további négy követett. Az István malmot pedig a 20. század elején az ország legnagyobb és legkorszerűbb üzemei között tartották számon. Országos ismertségre tett szert termékeivel (tégla, tetőcserép) az 1908-ban alapított Bohn gyár is. Az első világháború előtt pedig a textilipari üzemekben (Selyemfonoda, Hubertus) is megindult a termelés. A gazdasági élet fellendülésének velejárója volt a hitelélet fejlődése is. Számos kisebb bank és takarékpénztár mellett az Osztrák-Magyar Bank helyi fiókja érdemel említést.

Békéscsaba, miután az 1870. évi igazgatási reform során elvesztette mezővárosi rangját, községként és járási székhelyként tagozódott be a dualizmus korának közigazgatási rendszerébe. Mégis ezekben az években számos, a mai városképet is meghatározó köz- és magánépülettel (városháza, színház, iskola, pályaudvar, szálloda, üzletház, bank stb.) gyarapodott a közösség. A kórház (1882) és a főgimnázium (1899) alapítása és felépítése, a Sztraka Ernő városi építész irányításával végrehajtott átfogó „városrendezési” munkák jelezték, hogy a település megtette az első erőfeszítéseket a városiasodás irányába.

A Körösök vidékének gazdasági központjává válás és a lassú modernizáció időszaka (1918–1949)

Az 1918 novemberében jogilag is várossá váló Békéscsaba a trianoni békeszerződés eredményeként a magyarországi városhierarchiában kedvezőbb helyzetbe került. A közeli nagyvárosok (Arad, Temesvár) elvesztése és Szeged határvárossá válása egyaránt hozzájárult ahhoz, hogy Békéscsaba gazdasági vonzását Békés megyén túl a Körösök-vidékére és a Körös-Maros köze nagyobb részére is kiterjessze. A város forgalmi-közlekedési csomópont szerepe a húszas évektől még inkább megerősödött. A vasútvonalak találkozásával az első világháború utáni évektől fokozatosan kiépülő közúthálózat centrumává is vált Békéscsaba.

Erdei Ferenc (a harmincas évek végén is) Békéscsabát további 30 várossal (nagyközséggel) együtt az ún. alföldi mezővárosok között tartotta számon. E sajátos magyar várostípus egyik jellemzője, hogy határa nagykiterjedésű, népessége relatíve magas, és annak egy része (harmada, negyede) a külterületen, a tanyákon él. A tanyavilág azonban szerves része volt a városnak, nem különült el tőle. Békéscsaba tanyavilága a 18. közepétől folyamatosan alakult ki. Igazi virágkorát azonban a 19. század közepétől a 20. század közepéig tartó évszázadban élte. A tanyavilág egy részének önállóvá válása már 1923-ban, Gerendás községgé alakulásával megtörtént. Békéscsaba azon mezővárosok közé tartozott, ahol már a negyvenes években az agárnépesség aránya alacsonyabb (35,6%) volt, a társadalmi átrétegződés itt gyorsabban ment végbe. 1949-ben a város népességének 31,5% az iparból, 32,9%-a

pedig egyéb ágazatból élt. *A rendezett tanácsú, majd pedig megyei város továbbra sem rendelkezett a korszakban közigazgatási funkcióval.*

Az 1918 és 1948 közötti időszakban a város iparában lényeges ágazati-szerkezeti változás nem történt. Továbbra is az élelmiszer-, az építőanyag- és a textilipari üzemek jelentették az ipar gerincét, a termelés és beruházás volumenében azonban előrelépés volt tapasztalható. *A legnagyobb arányú fejlődés a textiliparban ment végbe, mivel az új országhatárok közötti kis számú üzem képtelen volt kielégíteni a növekvő igényeket. Így létesült Békéscsabán is többek között újabb kötőszövőgyár és harisnyagyár, és megalapították az első szőnyegszövőt is. A negyvenes évek elejére Békéscsaba országos viszonylatban is jelentős építőanyag-ipari központtá vált. A malomipar a húszas években (az ország más részeihez hasonlóan) az alapanyag hiánya miatt nem tudta kapacitását teljes mértékben kihasználni). A harmincas évek közepétől Békéscsabát (Schneider-cég) a szomszédos Orosházával együtt Magyarország legjelentősebb vágottbaromfi-exportőreiként tartották számon. A kisebb vállalkozások közül a Tevan-féle nyomda, a csabai kolbászt elállító húsüzemek és néhány bútor- és cipőüzem érdemel említést. A modern technológiát képviselő ágazatok közül országosan is ismertté vált a Réthy-féle gyógyszervegyészeti gyár (gyógycukorka). A század első éveiben alapított villanytelep a húszas-harmincas években a város tágabb környékét is ellátta (Gyula, Békés).*

A húszas évektől a második világháborúig tartó időszakban a városban dolgozó munkások száma csaknem megduplázódott (mintegy ötezer főre emelkedett). A kisipar és a szolgáltatások továbbra is jelentős számú munkavállalót foglalkoztattak. Az ipari fejlődés ütemét tekintve Győr mellett a legjelentősebb vidéki város éppen Békéscsaba volt. A vállalkozók a textilipari üzemek alapításával, fejlesztésével sikeresen használták ki az országhatár-változások okozta kapacitás- és áruhiányt. Békés megye hitelélete, pénzforgalmának kétharmada a városban koncentrált. További bankfiókok (Hitelbank, Kereskedelmi Bank, Pesti Első Hazai Takarékpénztár, Magyar–Olasz Bank) nyíltak, és bővült a biztosító társaságok köre is.

Az agrárgazdaság jobbra mérsékelt fejlődést mutatott. A termésátlagok növekedését a korszerűbb talajművelési eszközök és a nemesített vetőmagvak alkalmazása tette lehetővé. A gabonafélék túlsúlya ezekben az évtizedekben is jellemző volt, a takarmányfélék részaránya azonban valamelyest emelkedett és megjelentek a kertészeti kultúrák is. Az állattartásban a sertés és a baromfi előretörése volt a jellemző, amit az ágazatokhoz kapcsolódó feldolgozóipar kereslete alapozott meg. A húszas években a társadalmi igényeknek megfelelően a gyakorlati ismeretek elsajátítását célul tűző intézményekkel (mezőgazdasági és kereskedelmi középiskola) bővült a városi középiskolai hálózat.

A két világháború közötti évtizedektől a városközpont, illetve az innen kiinduló utak, utcák (Andrássy út, Baross utca) egy része városias külsőt öltött, amihez nagymértékben hozzájárultak az új középületek (posta, vasútállomás, városi bíróság, iskolák) és az új bérházak, banképületek is. Ugyancsak a városias övezet kiterjedéséhez járult hozzá az Élővíz-csatornán túli villanegyed kiépülése is. A második világháború előtti évekre körvonalazódnak az „ipari negyedek” (Élővíz-csatorna, Jamina vasúthoz közeli része). *A város lakásállománya mintegy harmadával gyarapodott az 1920 és 1944 közötti időszakban, aminek következménye lett a belterület tágulása (Jamina, Oncsa-telep) is.*

A várost 1944 szeptemberében *súlyos légitámadás* érte, ami számos halálos áldozatot követelt, és jelentősek voltak a pályaudvar környéken az anyagi károk is. 1944 őszétől a megváltozott politikai viszonyok között Békéscsabán is megkezdődött *a háborús károk helyreállítása és a korábbi társadalmi és politikai berendezkedés átalakítása*. Az 1945. évi földreform *végrehajtása*, a maradék nagybirtok felszámolását jelentette. A város népességének *nagyarányú lélekszámbeli csökkenéséhez (8 ezer fő) a háborús veszteségek* (front, hadifogság, bombázás, a zsidó lakosság deportálása) és *a magyar–csehszlovák lakosságcsere-egyezmény végrehajtása* egyaránt hozzájárultak.

Békés megye székhelyeként a stagnálás és mérsékelt fejlődés időszaka (1949–1989)

Az 1949 és 1989 közötti időszak a város fejlődése szempontjából két fő szakaszra bontható. Az *1960-as évekig tartó bő évtizedben leginkább a stagnálás volt a jellemző*, majd a hatvanas évek közepétől kezdetét vette *egy mérsékeltbb ütemű fejlődés*, amely kisebb-nagyobb megtorpanásokkal *mintegy két és fél évtizedet ölelt fel*. 1950-től a város az országos közigazgatási reform eredményeként a területében és népességszámában is megnövekedett *Békés megye székhelye lett*. *A megyei funkciók azonban csak részben kerültek át Békéscsabára*. A megyei egészségügyi ellátás és igazságszolgáltatás központja ugyanis továbbra is Gyulán maradt.

Az ötvenes évek nem sok változást hoztak a város életében, pontosabban, ebben az évtizedben stagnálás és visszafejlődés következett be. Főként *a mezőgazdaság termelési színvonala és mennyisége esett vissza*. Békéscsaba területe és népessége 1952-ben az ún. *tanyaközségek* (Kétsoprony, Telekgerendás) *kiválásával* tovább csökkent.

A hatvanas évek elejétől-közepétől a magyarországi politikai vezetés nagyobb gondot fordított a lakosság életszínvonalának emelésére, ezért a korábbi évektől eltérően jóval nagyobb szerepet kapott a *fogyasztási cikkek gyártása*, és az egyre növekvő hazai igények kielégítése mellett a KGST-országokba és a "nyugati államokba" történő export árualapját is elő kellett teremteni. Ebből az új szemléletből pedig *Békéscsaba is profitált*. A korábbi *élelmiszeripari kapacitásokat* (baromfifeldolgozás) *bővítették, korszerűsítették* (István malom), és *újakat* (új ágazatokat) is *meghonosítottak*. A BARNEVÁL, az 1962-ben alapított Konzervgyár, és az 1963-tól működő Hűtőház termékei *országosan és nemzetközileg is ismertté váltak*, csakúgy, mint a megújult textilipari üzemek (Kötöttárugyár, PATEX, Ruhagyár).

Bővítették és korszerűsítették a város *építőanyag-ipari (tégla, cserép) kapacitását* is, és a korábban hiányzó *gépgyártás* (Forgácsoló Szerszámgépgyár, Mezőgazdasági Gépgyártó és Szolgáltató Vállalat, Hajtómű és Festőberendezések Gyára) *is meghonosodott*, jóllehet az ágazat már az ötvenes években is jelen volt a városban, de a termelés felfutása inkább csak a hatvanas-hetvenes évektől következett be. A nagy hagyományokkal rendelkező *nyomdaiparban* (Tevan/Kner) is jelentős fejlesztéseket hajtottak végre, főként a csomagolóanyagok előállítását helyezve előtérbe. A városban jelen volt még *a szövetkezeti* (asztalos, cipész, szőnyegszövő) *ipar* és főként a szolgáltató szektorban a *kisipar* is. Békéscsaba *iparszerkezete* tehát a hetvenes-nyolcvanas évekre *sokoldalúbbá vált*, és sokat javult az előállított *termékek minősége* is.

A korszakban jelentősen *bővült a város középiskolai és szakoktatási hálózata*, főként új technikumok, illetve szakközépiskolák (Vásárhelyi, Kemény Gábor, Tevan Andor, Kereskedelmi és Vendéglátó-ipari) kezdték meg működésüket. 1973-ban hozta létre az MTA Földrajzi Kutatóintézete békéscsabai csoportját, a jelenlegi *Regionális Kutatások Központja Alföldi Tudományos Intézet Békéscsabai Osztályát*. 1990-től pedig *főiskolával* bővült a város intézményhálózata.

A város *termőterületének háromnegyedén szövetkezetek gazdálkodtak*, számuk – az egyesítések következtében – a hetvenes évek elejére négyre apadt, míg az *állami gazdaság* tulajdonában levő termőterület alig 10% volt. A növénytermesztés szerkezetében kisebb változás következett be. A búza és kukorica együttesen továbbra is a szántóterületek több mint felét foglalta el, de *nagyobb szerepet kaptak* a vetésszerkezetben az *ipari növények* (napraforgó, cukorrépa) és a *zöldségfélék* (zöldborsó, paradicsom, hagyma), valamint *takarmánynövények* (lucerna) is. Egymás után épültek a hatvanas-hetvenes évektől a *korszerű szakosított állattartótelepek* (sertés, szarvasmarha, baromfi). A hetvenes-nyolcvanas években a *városi feldolgozóipar növekvő nyersanyag-szükségletére* a csabaiak is részben a *"második gazdaság"* (háztáji, mezőgazdasági kistermelés) *kiépítésével reagáltak*.

Az ipari beruházások nyomán létre jövő munkahelyeket részben a városba újonnan beköltözőkkel, részben pedig a környékbeli településekről ingázókkal töltötték be. *Békéscsaba népessége az 1949-et követő négy évtizedben a másfélszeresére* (44 ezerről 66 ezerre) *emelkedett*. A közigazgatási változások, a hozzácsatolások (Mezőmgyer 1973, Gerla 1984), illetve a településrészek leválása (Csabaszabadi 1993) csak kismértékben befolyásolták a népességszám-alakulását. A mintegy 35–40, sőt 50 km-es körzetből *naponta ingázó munkavállalók* száma a nyolcvanas években meghaladta a tízezret. A *társadalmi átrétegződést* jól érzékelti, hogy a nyolcvanas évekre a város mezőgazdasági népessége alig múlta fölül a 10%-ot, *az iparból és a terciér szektorból élők aránya pedig ágazatonként is meghaladta a 40%-ot*. Békéscsaba igazgatási funkciójából és oktatási-kulturális centrumszerepéből adódik, hogy a nem anyagi szférából élők száma a népesség több mint ötödét jelentik.

A főként bevándorlásból adódó népességnövekedés, illetve az egyre növekvő lakásszükséglet *átformálta a város térbeli arculatát*. A belterület főként a jaminei városrész beépítésével és a *Lencsési lakóteleppel* bővült. A városközpontközeli utcákban részben a korra jellemző sokemeletes lakótelep (Bartók B.), részben pedig kisvárosias sorházak épültek. A város peremén hatvanas évektől egyre karakteresebben rajzolódnak ki az *ipari övezetek*.

Békéscsaba a hetvenes-nyolcvanas évekre egyértelműen a megye gazdasági központjává vált. Vonzását pedig a megye középső részére kiterjesztette. Már a hetvenes évektől felmerült a szomszédos három város (Békéscsaba, Gyula, Békés) és a környező kisvárosok, községek szervezett együttműködésének a gondolata. Országos összehasonlításban Békéscsaba a hetvenes-nyolcvanas évekbeli fejlődése ellenére sem tudta pozícióját erősíteni – eleve hátránnyal indult az 1989/90-el kezdődő társadalmi-gazdasági átalakulás közepette felerősödő városversenyben.

**KÖRNYEZETGAZDÁLKODÁS –
TERÜLETHASZNÁLAT**

A KÖRNYEZETI ELEMEK ÁLLAPOTA

- Békéscsaba levegőjének minőségét alapvetően a közlekedésből származó szennyezőanyagok befolyásolják. A személygépkocsik számának gyarapodása és az ebből következő forgalomműködés kritikus problémája a városnak. Az elkerülő út teljes megépítésével, illetve a parkolási, valamint forgalomszabályozási rendszer megfelelő szabályozásával ezek a nehézségek azonban kiküszöbölhetők. Békéscsaba iparszerkezetéből adódóan a termelői szektorból származó levegőszennyezés csak alkalmanként lépi át a megengedett határértékeket. A legújabb energiahasznosítási technológiák és korszerű fűtésrendszerek fokozott felhasználása lehetővé teszi a lakossági, illetve ipari szennyezések mérséklését.
- Probléma a levegő belterületi haszon-állattartásból származó bűzszennyezése. A sokszor lakossági panaszként is megjelenő kérdés csak egy átfogó, önkormányzati és lakossági együttműködést igénylő, közös cselekvési tervvel oldható meg. Jó kezdeményezés a város pollenmentesítési akciója során a vészes területek közös gyomtalanítása.
- Békéscsaba felszíni és felszín alatti vízbázisa egyaránt kiemelt vízminőség-védelmi kategóriába tartozik, ami alapvetően meghatározza a víztestekkel történő optimális gazdálkodást. Elsődleges feladat a felszín alatti vízkészlet arzénmentesítése és a környezetkímélő termálvíz-kitermelés és -hasznosítás, valamint a mezőgazdasági tevékenységből és szennyvízkezelésből származó szennyezőanyag-kibocsátás minimalizálása.

Levegő

Békéscsaba nem tartozik a tipikusan légszennyezett városok közé, bár az ilyen jellegű ártalmak az agrárkörnyezet, a feldolgozó ipar, valamint az egyre intenzívebb helyi és átmenő forgalom, illetve a nem kellő mértékben kiépített infrastruktúra következtében mégis jelen vannak.

A légszennyezettségi határértékekről, a helyhez kötött légszennyező pontforrások kibocsátási határértékeiről szóló 14/2001. (V. 9.) KöM-EüM-FVM együttes rendelet és a légszennyezettségi agglomerációk és zónák kijelöléséről szóló 4/2002. (X. 7.) KvVM rendelet alapján *Békéscsaba a szilárd/szálló por szennyezőanyagok tekintetében azon városok közé tartozik, ahol a légszennyezettség egy vagy több légszennyező anyag vonatkozásában a határérték és a túrérszárhatár között van (1. [ábra](#))*. Az összes többi szennyező anyagot tekintve a szennyezettség mértéke nem haladja meg a vizsgálati küszöböt. Ezzel *Békéscsaba a középmezőnyben található a többi megyeszékhelyhez viszonyítva, kivéve a nitrogén-dioxidra vonatkozó értékeket, amelyben Békéscsaba egyedülállóan a legjobb az összes többi zónához képest.*

Békéscsaba kistérsége településeihez és a környező városokhoz (Békés, Gyula, Orosháza) képest – az ülepedő por mennyiségét kivéve – a legrosszabb mutatókkal rendelkezik.

Általánosságban elmondható, hogy a közlekedésből eredő szálló por, ülepedő por, NO₂ kibocsátás növekszik, amiben a település-közeli mezővédő erdősávok hiánya is közrejátszik (2. [ábra](#)). A város közlekedési csomópontjaiban a szállópor-koncentráció esetenként határérték felett van. Ugyancsak kisebb-nagyobb gyakoriságú határérték-túllépések mérhetők az ülepedő pornál is. Ezek alapján a légtér kissé szennyezettnek ítélnélhető. Sajátos, hogy a fűtés és a járműforgalom során a levegőbe kerülő szállópor-koncentráció korábban, s elsősorban a téli időszakban a mérési helyeken magasban a határérték fölé emelkedett. Továbbá *még mindig problémát jelent, hogy a burkolt közutak és felületek tisztítása a terület túlzott széttagoltsága, valamint a feladatokat ellátó cégek munkamegosztásából adódó nehézségek miatt nem hatékony.*

A fűtési idényben a légszennyező anyagok levegőben mért átlagos koncentrációi – az ülepedő por kivételével – megemelkednek. Ekkor mérhetők magasabb csúcskoncentrációk is, noha az átlagos értékek lényegében az éves határértékeken belül maradnak (pl. SO₂, NO₂).

A szálló por ólomkoncentrációja határérték alatti; sőt, – vélhetően az ólommentes benzinnel elterjedésének – az utóbbi években az ólom kismértékű csökkenése is megfigyelhető. A korábban elkészített zuzmótérképezés alapján a városban három kisebb foltban jelentkezik a fokozottabb szennyezettséget jelentő zuzmósivatag: a Szarvasi és a Berényi út kereszteződésében, az Orosházi út egy szakaszán, valamint a Bajza u. elején (3. [ábra](#)).

A három különálló ipari övezet üzeminek szennyezőanyag kibocsátásai meghatározzák a levegőminőségi határértékeket és az érvényre juttatandó kibocsátási határértékeket is. A város területén a *jelentősebb szilárd nem toxikus légszennyező anyagot kibocsátó tevékenységek az alábbiak: mezőgazdasági tevékenység (takarmánykeverés, gyártás, terménytisztítás és szárítás), fafeldolgozás, bútoripar,*

valamint tégl- és cserépgyártás. Az ipari eredetű kibocsátás a város északi és déli peremén jelentkezik.

Az egyes tevékenységekből eredő *bűzterhelések időnként lakossági panaszokkal járnak*. Ilyenek: szennyvíztisztítás a Békési úti szennyvíztisztító környékén, baromfifeldolgozás az Orosházi úton, ill. egyes helyi jellegű problémák. Ezekre az időszakosan intenzíven ható forrásokra mérési adatok nem állnak rendelkezésre, de egyértelmű, hogy terhelő hatásuk kellő műszaki, technológiai beavatkozásokkal csökkenthető.

Lakossági konfliktusként fogalmazódik meg a város belterületén történő haszonállattartásból származó bűz is. Egy korábbi, nem hivatalos közvélemény-kutatás alapján kiderült, hogy a város belterületén, illetve a haszonállattartást tiltott területén, 174 helyen foglalkoztak állattartással, és e területen a megkérdezettek (1400 fő) 61%-át zavarta a városi állattartásból eredő bűz.

A 2004. évi kérdőíves felmérés alapján a megkérdezetteknek valamivel kevesebb, mint fele tartja problematikusnak ezt a fajta környezeti ártalmat, ezen belül a Nyugati-kertvárosban és a belváros bizonyos területein élők fejtették ki negatív véleményüket nyomatékosabban.

Ezek az állapotok esetenként komoly konfliktusokat idéznek elő egyrészt az állattartók és a környékbeli, bűznek kitett lakosok között, másrészt viszont az érintettek és az önkormányzat között, annak ellenére, hogy a problémát önkormányzati rendelet szabályozza.

Az országos és megyei tendenciát követve az allergiás megbetegedések száma Békéscsabán is folyamatosan nő. A gondozatlan területeken az agresszív gyomok elszaporodása rohamos és akadálytalan.

Békéscsabán a legutóbbi (2004. évi) *pollenmentesítési akció* során kevesebb panasz érkezett a hatóságokhoz. A gyommentesítést a közterület-karbantartó cégek és közmunkások végezték. További 106270 négyzetméter új terület bevonásával a közmunkások mintegy 327000 négyzetméter területen (összesen pedig 27 hektáron) irtották ki a parlagfűvet és más gyomokat.

Vizek

Felszíni vizek

Békéscsaba a felszíni vizek vízminőség-védelmi vízgyűjtő területének övezetében fekszik. A Fekete- és a Fehér-Körös belterületi ártérhatára az Élővíz-csatorna bal oldali vonulatával párhuzamosan halad, ettől nyugatra eső területek vízgazdálkodására az egykori folyómedrek gyakorolnak hatást. Az árvízzel veszélyeztetett keleti városrész (Kisrét, Nagyrét, Alsónyomás stb.) tengerszint feletti magassága 84–86 mBf.

Árvízvédelmi szempontból fontos tény, hogy a 44-es úttól északra eső terület a Fekete- és Fehér-Körös, valamint az Élővíz-csatorna medrei által elfoglalt vidék.

Mesterséges víztestek

A föld- és építőiparanyag-szerzés céljából létrejött *nagy felületű bányagödrök és anyagárkok* a spontán, majd az intézményes szilárdhulladék-elhelyezés és – közvetve – a talajon keresztül érkező szennyvizek befogadójává váltak, a degradáció következtében „*tájsebekké*” alakultak, majd egy részük feltöltéssel meg is szűnt.

Az anyagödrök értékeinek védelme az elmúlt évtizedben nőtt, javult a működtetésükkel, védelmükkel kapcsolatos közfelfogás és növekedett a jóléti hasznosítással kapcsolatos igény is.

Felszín alatti vizek

A megye teljes ivóvízellátása a felszín alatti készleteken alapul és a felszíni vizek vízszállítási tulajdonságai alapján a jövőben is erre kell alapozni. A készleteket esetlegesen érő szennyezés következményeinek leküzdése sokkal nagyobb feladat lenne, mint annak megelőzése.

Békéscsaba külterületének déli része kiemelten érzékeny felszín alatti vízminőség-védelmi területen helyezkedik el.

Mivel a város a 0,03–0,01 mg/l közötti koncentrációjú arzéntartalmú ivóvízzel ellátott települések közé tartozik, ezért a 201/2001. (X. 25.) kormányrendelet értelmében 2009. december 25-ig megoldandó feladat az ivóvízminőség javítása. Hasonlóképpen Békéscsabához, Gyula és Békés városoknak is meg kell oldaniuk 2009 végéig az ivóvíz arzén-, illetve ammóniummentesítést.

Termálvizek

A hévízbeszerzés lehetőségei igen jónak tekinthetők a város környezetében, azonban a porózus rétegek kifejedése a Békési süllyedék területén nem mindenütt kedvező.

Mivel a földgáz mint energiahordozó 100%-os hálózati kiépítettségű, így igénybevétele kézenfekvő, beruházási költsége relatíve alacsony, a termálvíz energiaforrásként történő hasznosítása nem jellemző. Ezen kívül komoly gondot okoz, hogy az energiahasznosításra elsősorban alkalmas 1500–2500 m mély fúrások vize olyan magas össz sótartalmú, hogy a lehűlt víz élővízi befogadókba csak sótalánítás vagy nagyfokú hígítás után vezethető be. Az ehhez szükséges járulékos beruházások miatt a hasznosítás hatékonysága erősen lecsökken.

A város környezetére jellemző befogadók vízminőségi helyzete miatt a környezetvédelmi szakhatóság kizárólag az elhasznált víz visszasajtolását engedélyezi. A visszasajtolás költséges és tartós üzemére nem állnak rendelkezésre üzemi tapasztalatok.

Érdemi termálvíz-hasznosítás csak a Békés Megyei Vízművek Rt. kezelésében álló Árpád fürdőnél folyik, ahol a potenciális vízkészletnek kb. 60%-t hasznosítják. A nagyobb hőmérsékletű víz hőtartalmával temperálják az uszoda vizét. Az így lehűtött vizet hálózati vízzel keverve a töltő-ürítő rendszerű medencék feltöltésére és vízfrissítésére használják. Ebből a vízből fedezik a használati melegvíz-igényeket is. Jelentős problémát okoz az elhasznált szennyvíz kezelése.

A geotermikus energia és a termálvizek tekintetében a megye igen gazdagon ellátott – bár sótartalma nagyon magas –, a fenntartható és hosszú távú használat érdekében törekedni kell az ésszerűsége. A most működő kutak használatakor még nem kellő fontosságú a környezeti szempontok figyelembe vétele (csurgalékvizek felszíni kivezetése, sótalanítás hiánya).

A szűkebb térségben Gyula és Orosháza rendelkezik még a potenciális termálvíz-készletre települt termál- és gyógyvízi turizmussal.

Belvíz

A megye geomorfológiai adottságainak köszönhetően tartósan számolni kell a magas belvízgyakorissággal, azonban az elöntések időtartamát és kiterjedését, a keletkező károkat jelentősen csökkenteni lehet.

Békéscsaba a belvíz-veszélyesség szempontjából az érzékeny települések közé sorolható, amit topográfiai helyzete, belvízi időszakban magas talajvízszintje és esetenként a befogadási nehézségei igazolnak. A város valamennyi öblözetének (közvetlenül vagy közvetve) az Élővíz-csatorna a befogadója.

HULLADÉKGAZDÁLKODÁS

- A város hulladékgazdálkodási rendszerének minősége, az utóbbi években, ígéretes fejlődési úton ment keresztül. A keletkezett hulladékfajták szelektív gyűjtésével, a szolgáltatásba bevont háztartások számának növekedésével és a korszerű hulladékkezelési technológiák fokozatos alkalmazásával Békéscsaba jó ütemben igazodik a hulladékkal kapcsolatos európai irányelvekhez és a nemzeti szintű szabályozásokhoz is.
- Számottevő problémákat a veszélyes hulladékok, a lakosság és az intézmények, illetve az irodák hulladékainak gyűjtése, valamint a hulladék hasznosítása és iskolai szárazelem-gyűjtés hiányossága jelenti. További nehézség a gazdasági szereplők piacorientált, a hatóságok ellenőrzési és az önkormányzat szolgáltatási tevékenységeinek az összehangolása, koordinációja.
- Az emberi egészség és a környezet szempontjából kockázatmentes hulladékkezelés, azaz a lerakott hulladék mennyiségének csökkentése, a hulladékfajták reciklálása és újrahasznosítása még számos kívánnivalót hagy maga után.
- A közműolló túlzott nyitottsága a szennyvízcsatorna-rendszer kiépítésével, rekonstrukciójával, valamint a kommunális szennyvíz környezetkímélő elhelyezésével és kezelésével rövidtávon megoldódni látszik.

A hulladékkezelési infrastruktúra és a keletkezett hulladékmennyiség tekintetében *Békéscsaba hulladékgazdálkodása megfelelőnek mondható.*

A mezőberényi út melletti hulladéklerakó telep eddig megépült depóniáival (4 ha), a város, illetve a környék hulladék-elhelyezési problémáját mintegy 25 évig, a tervezett bővítéssel pedig további 60 évig oldja meg. Az önkormányzati tulajdonú, „EU-kompatibilis” telepet a TAPPE Hulladékgazdálkodási Kft. hosszú távon bérli, emellett pedig a települési szilárd hulladék gyűjtésével is meg van bízva. Az önkormányzat hatóság és feladat-végrehajtó is egyben. *E kettős szerepkörből adódóan potenciális kötelezettségvállalási nehézségek jelentkeznek.* Mindez a hulladékgazdálkodást tekintve egy jól szervezett közös teherviselést jelent, másrészt viszont a piaci viszonyokhoz igazodván a szolgáltatás minőségének szempontjából labilis hatékonyságú.

Az 1998-ban kezdődött *szelektív hulladékgyűjtés* megszervezését követően (53 gyűjtősziget kiépülése, a lakosság meggyőzése, iskolai szárazelem- és papírhulladék-gyűjtés) 2000-re a szolgáltatás színvonala mérséklődött. A Kft. az alacsony átvételi árakra és a csekély begyűjtött hulladékmennyiségre hivatkozva veszteséges üzemeltetést jelentett be. A veszélyes hulladékok, a lakosság és az intézmények, illetve az irodák hulladékainak gyűjtése, valamint a már szelektíven gyűjtött hulladékfajták hasznosítása a mai napig nem megoldott, az iskolai szárazelem-gyűjtés pedig szünetel.

Mindezen kérdésekre pozitív megoldási javaslatokkal állt elő 2003-ban a térség hulladékgazdálkodását illetően komoly érdeklődést mutató olasz székhelyű vállalkozás. A hulladék reciklálására, kezelésére, feldolgozására és forgalmazására konkrét javaslatokkal előálló cég egy újfajta, bár az EU-ban nem egyedülálló, hatékony megoldási javaslat-csomaggal kereste meg a várost. A mintegy 2,5 milliárd forint összköltségű beruházás esetleges megkezdése a 2004. év végi közgyűlés döntésének függvénye.

A rendszeres szemétyűjtésbe bevont lakások számát tekintve a város az 1993. évi 9. helyről a 17.-re esett vissza a megyeszékhelyek sorában.

További probléma (talaj- és a talajvíz-védelmi szempontból is) a város több tucat *illegális szemétklerakó helyének felszámolása.*

A *nem veszélyes ipari hulladékok hasznosított aránya magas*, a felhalmozott mennyiség sem jelentős.

A mezőgazdasági melléktermékek nagy mennyisége olyan bázis, amelyre a hosszú távú gondolkodás jegyében a fosszilis energiahordozók felhasználásának csökkentését, esetenként kiváltását alapozni lehet.

Békés megyében a békéscsabai hulladéklerakón kívül Gyomaendrődön működik még egy korszerű, az EU kívánalmakat is teljesítő hulladék-telep, emellett Orosházaán készül egy hasonló létesítmény. A gyulai szemétklerakó megszűnésével várhatóan az ott keletkező hulladék is a békéscsabai lerakóba fog kerülni.

Az önkormányzat megbízott vállalkozók útján gondoskodik a Békéscsaba közigazgatási területén elvégzendő köztisztasági feladatokról, berendezési tárgyak üzemeltetéséről, parkgondozásról, valamint a csapadékvíz-árkok üzemeltetéséről.

Kivételt képeznek az ingatlanulajdonosi és használói kötelezettségek. A munkamegosztás (legalább öt szolgáltató) a lakosság számára gyakorlatilag áttekinthetetlen.

A megkérdezett békéscsabaiak 87,6%-a szerint nem változott vagy romlott a város köztisztasági állapota, a lakóhelyüket érintő legsúlyosabb problémák közül pedig az ötödik helyen jelölték meg. Többnyire a belváros, illetve a József Attila lakótelepen élők nyilatkoztak a romló köztisztasági állapotról, a külterületen, illetve a város peremterületein élők jobbnak ítélték a helyzetet.

A jelenlegi *szennyvíztisztítási* technológia mechanikai előtisztítás után kétlépcsős biológiai tisztítást tartalmaz, amely nagyterhelésű, műanyag töltetű csepegtetőtestekből áll. A tisztított szennyvíz befogadója az Élővíz-csatorna.

A tisztított szennyvíz minősége jelenleg (a kémiai oxigénigény kivételével) a VI. vízminőségi kategória követelményeinek megfelelő. A jelenlegi tisztítási technológia nem képes és nem alkalmas a szennyvíz nitrát- és foszfortartalmának csökkentésére. Nincs megnyugtatóan megoldva ezen kívül a szennyvíziszap stabilizálása, víztelenítése és elhelyezése, valamint a szippantott szennyvíz légszennyezést kizáró fogadása sem.

A fenti problémák megoldására a városi szennyvízkezelésről szóló törvény szerint¹ 2008-ig meg kell oldani a III. fokozatú szennyvíztisztítást.

A kis terepi szintkülönbségek miatti kis lejtések, a magas talajvízszint, a kedvezőtlen talajmechanikai adottságok teszik technológiailag nehezebbé és költségesebbé a csatornázást. Ehhez tartozik a családi házas beépítés miatti kis laksűrűség, aminek egyenes következménye a nagy fajlagos csatornahossz.

Jelenleg, a Kohéziós Alapból nyert támogatással, *3 éves projekt keretében zajlik Békéscsaba szennyvízkezelő telepének modernizációja és csatornarendszerének bővítése.* A mintegy 35 millió eurós összköltségű, 77837 lakost érintő beruházás új szivattyúállomások létesítésével, a meglévők biztonságosabbá tételével, illetve új izsapkezelő technológia alkalmazásával, a működő hálózat rekonstrukciójával és új tisztító eljárások alkalmazásával a lakosság jobb életfeltételeinek javítását kívánja elérni.

A közműre történő rácsatlakozás kérdése még mindig problematikus. A magas díj és a bekötés szintén magas költsége ellenérdekelte teszi a lakosság azon részét, aki még mindig helyben szikkaszt, ezáltal tovább szennyezve a talajt és a talajvizet.

Békéscsaba lakásállományának 53%-ka kapcsolódik a szennyvízcsatorna-hálózatra. Ez alig több mint 2,5%-os növekedés az utóbbi 6 évben. Az ivóvízvezeték-hálózatba kapcsolt lakások arányát (90,3%) tekintve [\(4-5. ábra\)](#) a közműolló relatíve nagy nyitottságára utal. Ezzel a mutatóval pedig Békéscsaba a 17. helyen áll a megyeszékhelyek viszonylatában. Szembetűnő a csatornázott, illetve a zárt tárolóba

¹ A település a 25/2002. (II. 27.) kormányrendeletben meghatározott Nemzeti Települési Szennyvízelvezetési és -tisztítási Megvalósítási Program szerint a 15 000 lakosegyenérték feletti terhelésű szennyvíz-elvezetési agglomerációs területekhez tartozik

Békéscsaba önmaga alkot egy agglomerációt B14/1 agglomerációs kóddal. Az agglomerációnak legkésőbb 2010. december 31-ig kell megoldani a települési szennyvizek közműves szennyvíz-elvezetését és a szennyvizek biológiai szennyvíztisztítását, illetve a települési szennyvíz ártalommentes elhelyezését (lásd: 25/2002. (II. 27.) kormányrendelet).

ürítő (majd szippantással elszállított) lakások arányának mozaikos eloszlása. Miközben a belvárosi mutatók viszonylag homogénnek tekinthetők (80–100%), addig Jamina, a peremterületek egyes újonnan épített lakásai, illetve Mezőmegyer és Gerla ilyen szintű ellátottsága már sokkal gyengébb (6. [ábra](#)).

A közép-békési városeggyüttes települései közül 162527 lakosegyenértékkel Békéscsaba a legnagyobb szennyvíz-elvezetési agglomeráció, őt követi Gyula (40 567 LE), majd Békés (22 483 LE).

A kérdőíves megkérdezés során a szennyvíz-problémát a város lakosságának háromnegyede említette meg közepesnél súlyosabb kérdésnek.

TÁJÉRTÉKEK, TÁJVÉDELEM

- Békéscsaba és környezetének kiemelkedő táji eleme az Élővíz-csatorna. Reális cél, hogy ez a sokfunkciójú, mesterséges ökológiai zöldfolyosó a város, de szűkebb térség számára is egy mindenki által, elsősorban rekreációs célból használható, egészséges ökológiai rendszer legyen. A többszöri mederkotrás és vízszabályozás ellenére a csatornát továbbra is rossz vízminőségi és -mennyiségi mutatók jellemzik, ugyanakkor bizonyos szakaszain, kedvező és példaértékű tájesztétikai változásokon ment keresztül.
- A békéscsabaiak testmozgására, pihenésére, illetve a biodiverzitás megőrzésére is alkalmas zöldterületek, közparkok száma kevés, a meglévők állapota pedig minőségi fejlesztést igényel. A közép-békési településegüttes településeit összefogó, illetve övező ún. „zöld gyűrű” kialakítása csak ilyen minőségi, multifunkcionális zöld területek megteremtésével valósítható meg.

Élővíz-csatorna

A térség nagy jelentőségű vízgazdálkodási létesítménye, az 1896-ban megépült, vízgazdálkodási, esztétikai, városképi és térszerkezeti jelentőséggel bíró Élővíz-csatorna. A vízminőségi és vízszállítási paraméterek tekintetében azonban *jelentős problémákat vet fel*. Vízének minősége a Békéscsaba előtti szelvényében közepes mértékű szennyezettségnek megfelelő. Az oxigén- és a tápanyagháztartás-jellemzők mutatócsoportja tekintetében az osztályba sorolás IV. kategóriának megfelelő. Időnként erőteljes biológiai produkciók lefolyása érzékelhető. A torkolati szelvényben a víz minősége már lényeges mértékben kedvezőtlenebb. *A víz mikrobiológiai szempontból szennyezettnek minősül* (IV. osztály), az oxigén- és tápanyagháztartás mutatóit pedig V. osztályba sorolják. Az Élővíz-csatorna vízminőségi állapotát alapvetően a Fehér-Körös tápvíz minősége, a vízutánpótlás mértéke és gyakorlata, valamint a csatornát érő diffúz és pontszerű szennyeződések mennyisége határozza meg.

Kisvízi időszakban a csatorna vízpótlásának hiányai, valamint vízbetáplálási műszaki zavarok, illetve belvízüzem miatt ökológiai és városképi hátrányok keletkeznek. Békéscsabán, elsősorban a két körgáti anyagárok felől érkező szennyezések a meghatározóak, a déli anyagárokban és környezetében (Nádas lecsapoló-csatorna) felhalmozódott szennyezések következtében a talajvizet és a felszíni vizet másodlagos szennyezések érik. Másrésztől alapvető probléma, hogy az üzemeltető (KÖVIZIG) nem rendelkezik a csatorna vízjogi üzemeltetési engedélyével, a szakhatóságok által jóváhagyott üzemeltetési szabályzattal, valamint nincs meghatározva az ökológiailag szükséges vízigény.

A termálvizek összetételük miatt (magas szervesanyag-, só-, és fenoltartalom) csak különböző megszigorításokkal és időszakosan helyezhetők el a befogadóba.

Az Élővíz-csatorna Békés megye igazgatási és földrajzi súlypontjának tekinthető, az országosan is egyedülálló városegység, Gyulát, Békéscsabát és Békést kapcsolja össze. A csatorna vízminőségének, mennyiségének és környezetének megőrzése, valamint ésszerű használata ezért csak a három település együttes, koordinált szerepével képzelhető el.

A kérdőíves felmérés alapján Békéscsaba lakosságának 82%-a gondolja úgy, hogy az Élővíz-csatornát érintő problémák közepesen vagy jelentős mértékben súlyosak.

Zöldterület

Bár a zöldterületek közel kétszeresére nőttek az elmúlt tíz évben (7. [ábra](#)) – alapvetően a területváltozások miatt – összterülethez viszonyított arányuk mégis csökkent (12,2%-ról 7,8%-ra). *A közparkokkal való ellátottság és az egy lakosra vetített igény egyenlege még mindig negatív tendenciát mutat*, csakúgy, mint az egyébként is kihasználatlan – Békéscsaba délkeleti részén fekvő –, Városerdő hasonló mutatója. Ez utóbbi minőségi fejlesztést is igényel, hasonlóképpen, mint más alföldi városokban (Debrecen, Nyíregyháza, Szolnok, Szeged, Gyula). *Az utóbbi 10 év fásítási munkálatai kiemelkedők a környező nagyvárosokhoz képest. A városfásítási munkálatok folyamatosak, maximum az egyes alkalmazott fafajták felülvizsgálata szükséges. Összességében elmondható, hogy kevés a használati értékkel bíró zöldterület, az ápoltsági-fenntarthatósági színvonal nem minden esetben éri el a kívánatos mértéket,*

valamint hiányoznak a várostestet övező, védelmi és kondicionáló erdősávok, a lakóterületet az ipari övezetektől izoláló erdősávok.

Békés megye – és azon belül a város – országos átlagban a legrosszabb mutatókkal rendelkezik erdősültség és zöldterületi ellátottság szempontjából, ami feltétlen javításra szorul. A helyenként magas porimmissziós értékek az uralkodó szélirányba telepített véderdőkkel csökkenthetők. A település környéki erdők a jó megközelíthetőség miatt a lakosság mindennapos rekreációs igényét jól szolgálhatják.

A megkérdezett lakosok 72,9%-ának véleménye szerint nem változott vagy romlott a parkok és terek állapota, a parkosítás hiányát többnyire az első helyek közt említik a problémák sorában. Ugyanennyien gondolják, hogy túl kevés összeget fordít a város ennek a problémának a megoldására.

Élővilág és táj

Békéscsabán 1985-től kezdődően mintegy 31 objektumot jelöltek ki mint *védtett terület*. A besorolás nagyjából florisztikai, kisebb részben faunisztikai megközelítésű. A természetes-természetközeli tájak, tájrészletek, a növényfajok és állatok élőhelyének fennmaradását célzó védetté nyilvánítási gyakorlat, viszont elmaradt a modern kutatási eredmények által is támogatott eljárástól. *A város bel- és külterületének védett tájrészletei, tájmaradványai* (nadasok, tavak, csaltosok, ligetszerű erdőfoltok, gyepek, rétek, parkerdők, temetőkertek, csatornapartok, nedves élőhelyek, stb.) *felbecsülhetetlen értéket jelentenek az élővilág számára*. A városkörnyék mezőgazdasági kultúrtáj-jellege, az egyre beszűkült, sőt az elbontott csatornamenti földhányásokon élő gyepparadványok feltörése, a magántulajdon irányába eltolódott viszonyok, a tulajdonosi és a természetvédelmi (kezelői) érdekek között keletkezett *alapvető ellenérdek miatt további területek védelem alá helyezése azonban nem várható*. További probléma még, *hogy a város továbbra sem rendelkezik átfogó tájrendezési-tájhasznosítási tervvel*, a védett és védelemre javasolt területek feltárása, bemutatása nem megoldott, és az egyes szigetszerű védett objektumok fejlesztésére nem készült rekonstrukciós terv.

Természet-, táj- és környezetvédelmi szempontból is jelentős előrelépésnek tekinthető *a Körösök Völgye Natúrpark Egyesület 2002-es megalakulása*. Az egyesület fő célja, a sérülékeny ökoszisztéma stabilitásának megőrzése, a fenntarthatóság elvén alapuló társadalom–környezet–gazdaság rendszer optimális kialakítása, továbbá a területfejlesztés, vidékfejlesztés, értékvédelem, a környezeti nevelés, turizmus fejlesztés és a térség szervezetinek integrált támogatása. *A környezettel harmonikus fenntartható fejlődés a társadalom egészének és közösségeinek modernizációja, amely a térség településeinek, vállalkozásainak, civil szervezetinek összefogásával valósítható meg*. *Békéscsaba azon hat település egyike, amely az ökoturisztikai beruházásokra, a Pályázat-előkészítő Alaphoz (PEA) egymilliárd forintos turisztikai tervezetével sikeresen pályázott*. A további öt város Békés, Gyula, Doboz, Mezőberény és Köröstarcsa.

KÖRNYEZETVÉDELMI TEVÉKENYSÉG

- A városi önkormányzat számos rendelettel szabályozza Békéscsaba környezetének és természeti értékeinek védelmét. Mint hatóság és mint szolgáltató azonban, bizonyos környezetvédelmi kérdések megoldásában problémákkal küzd.
- Örvendetes, hogy egyre több az ún. „zöld” civil szervezetek száma, akik aktív szerepet vállalnak különböző környezet- és természetvédelmi akciókban. A lakosság is egyre tevélegesebben vesz részt a közös környezeti tudat kialakításában.
- A környezeti információk áramlása a lakosság, az önkormányzat és a civil szervezetek között bizonytalan. A környezeti monitoring rendszer ágazati és társadalmi szintű kiszélesítése elkerülhetetlen a megbízható, felelős környezetirányítási rendszer sikeres létrejöttéhez.

Az önkormányzat kettős szerepköréből következően számos probléma adódik a környezeti irányítás tekintetében. Ezek közül a legfontosabbak a *környezeti információvesztés, illetve a fejlesztési és ellenőrzési funkciók hatékonyságának romlása, illetve bizonytalansága.*

A környezetinformációs rendszer civil szervezetek irányába történő kiszélesítése is nagy kívánnivalót maga után. A környezeti fejlesztések integrálódása az egyéb ágazati fejlesztésekbe, valamint a horizontális és vertikális kapcsolatrendszer kiszélesítése ma már nemcsak EU-kritérium, de a fenntartható városfejlesztés nélkülözhetetlen eszköze is.

Az EU környezetpolitikájának egyik alapvető tétele a lakosság állandó tájékoztatása és bevonása a környezetvédelmi döntéshozatalba. Ezt a feladatot Békéscsabán leginkább a civil szervezetek vállalták fel, úgymint a White Club például, aki lakótelepeken tájékoztatott a szelektív hulladékgyűjtés fontosságáról, kezdeményezte, szervezte a családi szelektív hulladékgyűjtés gyakorlati megvalósítását, A Deák Ferenc Szabadelvű Egyesület pedig számos „akcióval” hívta fel a figyelmet, többek között az Élővíz-csatorna védelmével, illetve az illegális szemétkerakók felszámolásával kapcsolatban. A Közép-Békési Települések Vízvédelmi Egyesülete az Élővíz-csatornával kapcsolatos társadalmi igények megfogalmazása és a közérdek mértékét meghaladó igények kielégítésének integrálása érdekében alakult meg. Jogi lehetőségei alapján tevékenysége elsősorban az önkormányzatoknak az Élővíz-csatornával kapcsolatos döntései meghozatalában jelent meg. A társulás ügyvezető testülete az Élővíz-csatornát a három város (Békés, Békéscsaba, Gyula) napi életminőségét és vendégforgalmát jelentős mértékben befolyásoló tényezőként jellemzi. A Városvédő és Városszépítő Egyesület fő feladata a város fejlesztésével kapcsolatos véleménynyilvánítás, a lakosság részéről érkező észrevételek, javaslatok továbbítása, illetve azok megvalósításában való részvétel, valamint a térség természeti értékeinek megóvása, kiemelten a fiatalok aktív részvételére való mozgósítás.

A Zöld Körök nemcsak az Élővíz-csatorna vízminőségének, hanem a települések üzemeltetésével összefüggő környezetvédelmi érdekeknek a társadalmi felvállalásával tesznek szolgálatot.

A korábbi években a városi önkormányzat még nem igazán volt partner ezekben az ügyekben, többnyire a pénzhiányt okolva. A civil szervezetek és a lakosság is bizonyos ügyekben későn reagáltak a megjelentetett tervek környezet- és természetvédelmi ügyeire, így nem tudtak beleszólni a beruházások menetébe. A környezet- és természetvédelmi szervezetek jelenlegi törekvései elfogadhatóak, mind az iskolarendszerű oktatás, mind pedig a nyílt konferenciák szervezése terén. Az önkormányzat a törvényi előírásoknak megfelelően létrehozta a *Környezetvédelmi Alapot*. Az alap pénzeszközeinek bevonásával a környezet- és természetvédelmi civil szervezetek munkájával a környezettudat- és szemléletformálást segíti.

Továbbra is gondot jelent egy megfelelő környezeti információs rendszer, illetve a környezetterhelés aktuális adatai publikálásának hiánya, a *„gondolkodj globálisan, cselekedj lokálisan” szemléletalkítás alacsony hatékonysága.*

TERÜLETFELHASZNÁLÁS, FÖLDHASZNOSÍTÁS

- A belváros a várostestben excentrikus elhelyezkedésű. Ehhez csatlakoznak nagyvárosias és kisvárosias lakóterületek (a Lencsési lakótelep térben elkülönülten). A nevezett területek jellemzője, hogy – egyetlen belvárosi tömb kivételével – szabályozott, többnyire optimális a beépítési és laksűrűség; nincs túlszűfolttság. A belvároshoz közvetlenül csatlakozó egyes lakózónák azonban nem megfelelő színvonalúak. Az ipar csaknem befejezett kitelepítése tervszerűen kialakított külső ipari zónákba megtörtént, illetve egyes ipari vállaltok megszűntek.
- A településperemek (a belterület szélső zónái, illetve a csatlakozó külterületek) a város legsérülékenyebb elemei, ahol a funkciók – s ezáltal a területfelhasználási módok – viszonylag gyakori változása, a tulajdoni viszonyok keveredése figyelhető meg. Ezek a településrészek a tervezés kiemelten kezelendő részei.
- A peremi falusias zónák, valamint a belterületbe vont egykori zártkertek infrastrukturális hiányosságai, környezeti problémái szembetűnők. A városperemen kiterjedt „elszabadult” területek, „tájsebek”, illegális szeméttlerakók találhatók, amelyek rekultiválás, „remediálás” (begyógyítás) után különleges rekreációs területté alakíthatók.
- Békéscsaba külterülete meghatározóan mezőgazdasági jellegű. A használt területeket tekintve a város kiemelkedő arányban művel mezőgazdasági hasznosítású, ezen belül szántóterületeket. A perspektivikus tanyás térségek infrastrukturális ellátottsága rendkívül hiányos (út, víz), de az egész külterület komplex mezőgazdasági infrastruktúrája (dűlőút-hálózat, nyári utak, meliorációs rendszer, erdősáv-rendszer) nem megfelelő, egyes elemei teljesen hiányoznak.
- Az egész közép-békési térségben különös lehetőséget ad az „együtt-élhető” város (városegyüttes) kialakításához az a tény, hogy a magterület erdősültsége messze kiemelkedő a megyében, de kedvező alföldi összehasonlításban is. S miután az erdőterületek egy része a térség középső részén található, ez jó adottság egy városközi „green heart” („zöld szív”) megalapozásához. Békéscsaba ebből a szempontból kedvezőtlenebb helyzetben van, mint a térség többi települése. Ezért is fontos a várost átszelő – és a közép békési centrumokat összekötő – Élővíz-csatorna, amely a zöldövezet gerincét alkotja.

Közigazgatási megközelítés

Közigazgatási megközelítésben Békéscsaba Megyei jogú Város területe *belterületre* és *külterületre* tagolódik. A központi belterületen kívül Fényes, Gerla és Mezőmegyer „egyéb belterület” státussal rendelkezik. A földhivatali nyilvántartás mind ez ideig megkülönbözteti még a *zártkert* kategóriát is. (Az új építési szabályozás szerint az egykori *zártkertek* egy része – földrajzi elhelyezkedésüktől és jelenlegi, valamint várható közműellátási helyzetük függvényében – vagy a *falusias lakóterület*, vagy a *kertes mezőgazdasági terület* kategóriájába kerül.)

Országos összevetésben a *megyeszékhelyek átlagánál* (18250 hektár; Budapest nélkül) *Békéscsaba összes közigazgatási területe (19394 hektár) némileg nagyobb*, viszont Szolnok kivételével minden alföldi megyeszékhely mérőszáma magasabb. A *közép-békési városeggyüttes és a közjük ékelődött Doboz területe azonban együttesen több mint 35%-al meghaladja a legnagyobb határú vidéki város, Debrecen területét (8. ábra)*, ami – együttes fellépés esetén - hatásos argumentum lehet bizonyos EU-alapokhoz való hozzáférhetőség megalapozásához.

Békéscsaba közigazgatási területének alakulását az utóbbi évtizedekben jelentősen befolyásolták az *átcsatolások*. 1970-től az alábbi változások regisztrálhatók: 1973-ban Mezőmegyer csatlakozott Békéscsabához, 1984-ben Gerlát csatolták a megyeszékhelyhez, 1993-ban viszont kivált Csabasabadi, s önálló településként működött a továbbiakban.

A közigazgatási terület további – szerkezeti – változását a *belterületbe történő bevonások* indukálták. A *belterületbe vonások az utóbbi mintegy tíz évben több hullámban valósultak meg, leginkább azonban a 2000 utáni éveket jellemzik* (Almáskerti Ipari Park, Béke-kertek, Keleti-kertek, Kastély-szőlők, Jamina északi és nyugati része, Kenderföldek, Gerla korábbi északi külterületei (2. táblázat).

Míg Békéscsaba esetében jelentős területek kerültek belterületi közigazgatásba, a *közép-békési térség városaiban és Dobozon* a belterületek kiterjedése 1993 óta változatlan maradt (3. táblázat).

Békéscsaba külterülete meghatározóan mezőgazdasági jellegű. A használt területeket tekintve a város a megyeszékhelyek között 2000-ben a legmagasabb arányban (93,5%) művelt mezőgazdasági hasznosítású területeket, ezen belül a legmagasabb arányban (90,0%) szántóterületeket (a hat alföldi megyeszékhely átlaga is csak 68,9%, ill. 53,2%). Ennek ellenpólusa az erdősültség: Békéscsaba 4,1%-al Szolnok után a legkisebb arányban rendelkezett erdővel a használt földterületeken belül (a belterületi erdőket nem számítva; az alföldi megyeszékhelyek átlaga 11,8%; (4. táblázat).

A térségnek különös lehetőséget ad az „*együtt-élhető*” város (*városeggyüttes*) kialakításához az a tény, hogy a közép-békési térség magterületének erdősültsége (2004-ben 10,5%; a belterületi erdővel együtt) messze kiemelkedő a megyében, de kedvező alföldi összehasonlításban is. S miután az erdőterületek egy része a térség középső részén található, ez jó adottság egy városközi „*green heart*” („*zöld szív*”) megalapozásához. (Jellemző, hogy Békéscsaba erdősültsége mindössze 5,2%, s ez is túlnyomó részt Gerla környékén koncentrálódik (9. ábra).

Építési megközelítés

Építési szempontból Békéscsaba területe (meglévő és tervezett) *beépítésre szánt* (lakó-, vegyes-, gazdasági- és különleges területek) és *beépítésre nem szánt* területekre (közlekedési és közműterületek, zöldterületek, erdőterületek, mezőgazdasági területek és egyéb területek) tagolódik.

A város belterületén a 2000-ben jóváhagyott *szerkezeti tervben* meghatározott *területfelhasználási változások* jellemzője az, hogy a legjelentősebb növekedés a *kertvárosias lakóterületeknél* várható. Ez több tényezőre vezethető vissza: a terv a *városias jelleg* megerősödésével, ezen belül és karakteresen a *kertvárosias lakóterületek bővülésével* számol (Nagyvér) – összhangban a közművesítéssel.

A *kertvárosias lakóterületeknél* a növekmény döntően a falusias lakóterületek rovására ment végbe, és összességében a teljes „funkcióváltásra” javasolt területeknek mintegy a felét teszi ki. (A területfelhasználásban a változás a belterületi övezetek területének 21,5%-át érinti a közlekedési közterületek nélkül.)

A *falusias lakóterületek* közé kerültek azok a belterületi kertek is, amelyek elhelyezkedésüknél fogva, illetve a közműellátás jelenlegi helyzete és várható fejlődése szempontjából leginkább ebbe a területfelhasználási kategóriába illeszkednek.

Mindezek alapján egyre *kiegyenlítettebbé válik a város területfelhasználásának jellegbeli megoszlása*: míg a 2000. évi állapot szerint a város lakóterületein belül a falusias jellegűek meghaladják a városias jellegűek összegét, a tervben Békéscsaba városias lakóterületei már mintegy 38%-kal haladják meg a falusias lakóterületek kiterjedését. Nyilvánvalónak tűnik, hogy a jövőt tekintve és a területi nagyságrendeket illetően – összhangban a közművesítéssel – ez a város *fejlődésének egyik fontos tendenciája*. A 2000-ben elhatározott belterületbe vonások a legnagyobb növekedést – kb. 130%-ot – az *ipari területeknél* eredményezték. A 2003-ban elhatározott belterületbe vonások a központi belterület és Mezőmegyer között, valamint Gerlán az összes belterület további csaknem 50%-os növekedését jelentik.

Mindezek hatására a belterület, illetve a városközpont excentrikus volta némileg csökken: keleti irányban várható a lakóterületek terjeszkedése, míg a főleg nem lakófunkciójú, nem mezőgazdasági területek bővülése elsősorban észak-északnyugati irányban szerepel az elképzelésekben.

A belterületi területfelhasználás néhány fontos jellemzője, problémája

A *belváros* (többnyire vegyes funkciójú terület) az Élővíz-csatornától nyugatra az Andrassy úti „tengellyel” a várostestben excentrikus elhelyezkedésű. Ehhez csatlakoznak *nagyvárosias* (tömbszerűen beépített) és *kisvárosias* lakóterületek. A Lencsési lakótelep többnyire nagyvárosias lakóterülete a belvárostól térben elkülönülten létesült. A nevezett területek jellemzője, hogy – egyetlen belvárosi tömb kivételével – szabályozott, többnyire optimális a beépítési és laksűrűség; nincs túlszűfoaltság.

A belváros tengelyében színvonalas, tervszerűen bővülő *gyalogos zóna* kialakítása van folyamatban.

A belvárosban vagy közvetlen közelében jó állapotú, várhatóan hamarosan felszabaduló *reprezentatív belterületi ingatlanok* találhatóak (István Malom, Körös Szálló, Kötöttárugyár, Gerlai kastély, Gyógyszertári Központ, Kner, Herbária, Beliczay-kúria).

A belvároshoz közvetlenül csatlakozó *egyed- vagy lakóházak azonban nem megfelelő színvonalúak* (pl. a Luther utcához csatlakozó egyes lakóterületek, a víztorony környéke). Továbbá, *egyed- vagy lakóházak beépítési intenzitású kertvárosias és falusias lakóterületek* – Jamina – olyan hagyományos, *korszerűtlen utcaszerkezettel rendelkeznek*, amely nem teszi lehetővé a sokszor 100 m mélységű elhanyagolt teleklábak feltárását.

Városszerkezeti – közvetve területfelhasználási – *gondot okoz egy, a Luther utcával párhuzamos közeli utca hiánya*, s ez gátolja az egyirányú forgalom szervezését a *Luther utca* túlzásúfoltosságának, környezeti terhelésének feloldása céljából.

Az ipar csaknem befejezett kitelepítése tervszerűen kialakított külső ipari zónákba megtörtént, illetve egyes ipari vállalatok megszűntek.

A várost átszelő – és a közép békési centrumokat összekötő – *Élővíz-csatorna biztosítja a zöldövezet gerincét*, a város átszellőzését. *A zöldterületek* mennyisége a megkérdezett városi vezetők többsége szerint megfelelő, területi eloszlása – az igényeknek megfelelően – kiegyensúlyozott (bár némely területeken „oxigén-deficit” jelentkezik). A lakosság körében a zöldterületek megítélése negatívabb: a válaszadók mintegy 38%-a nagyon súlyosnak vagy súlyosnak tartja a zöldterületek hiányát.

A településperem néhány területfelhasználási jellemzője, problémája

A peremek (a belterület szélső zónái, illetve a csatlakozó külterületek) a települések többnyire legsérülékenyebb elemei, ahol a funkciók – s ezáltal a területfelhasználási módok – viszonylag gyakori változása, a tulajdoni viszonyok keveredése figyelhető meg.

A peremek a piacgazdaság körülményei között is egyre kijebb tolódnak, a tőke a „zöldmezős” beruházásokat preferálja. Az európai településtervezésben az ellenőrizetlen városi expanziót hatékonyan csökkentő módszereket támogatják. Békéscsaba esetében ez azért is kiemelkedően fontos, mert a csatlakozó külterületek igen jelentős része 1. és 2. minőségi osztályú (40 Ak/ha feletti értékű) szántó.

A peremi falusias zónák, valamint a belterületbe vont egykori zártkertek *infrastrukturális hiányosságai* (Jamina pereme, Kenderföldek, Oncsa-kertek, Keleti-kertek, Borjúrét-kertek), *környezeti problémái* (az Északi Ipartelep területébe beékelődő lakóterületek) szembetűnők.

Az északi-északnyugati (meglévő és tervezett) kereskedelmi, szolgáltató és ipari területek jól kapcsolódnak a meglévő és tervezett főútvonalakhoz, az épülő elkerülő úthoz, a vasútvonalhoz. A mezőgazdaságból történő területkivonásoknál elsősorban a nyugati-északnyugati határrészek esetében szükséges gondosan eljárni.

A városperemen kiterjedt *„elszabadult” területek, „tájsebek”* (pl. a régi szeméttelép környéke, az Öntözött-rét északi széle, a téglagyári tavak környéke, a vasúti pályához csatlakozó egyes területek), illegális szeméttelrakók (Mezőmgyeren is) találhatóak,

amelyek rekultiválás, „remediálás” (begyógyítás) után különleges rekreációs területté alakíthatók, de megoldásra vár a tervezett új köztemető elhanyagolt állapota is.

A külterületi területfelhasználás néhány fontos jellemzője, problémája

A perspektivikus *tanyás térségek* infrastrukturális ellátottsága rendkívül hiányos (út, víz), de az *egész külterület komplex mezőgazdasági infrastruktúrája* (dűlőút-hálózat, nyári utak, meliorációs rendszer, erdősáv-rendszer) nem megfelelő, egyes elemei teljesen hiányoznak.

A magas (átlag 38,6 Ak, több mint 60%-ában viszont 40 Ak feletti) értékű *szántóterületek* további kivonása gondos mérlegelést igényel. Fokozottan érvényes ez a kiváló termőhelyi adottságú, a várostesttől nyugatra és északra elterülő szántókra, ahol hiányzik a talajdeflációnak gátat vető *mezővédő erdősávrendszer* is.

Az épülő *regionális repülőtér* elhelyezkedése kedvező mind Békéscsaba, mind a másik három társtelepülés szempontjából. Az objektum sportrepülőtér része ökológiai övezet kategóriájába tartozik.

A Pósteleki-erdő védett területe a szomszédos erdős védőövezettel, valamint a Gerlai-holtággal (Ó-Körös) mint potenciális ökológiai folyosóval együttesen mind a négy közép-békési település „zöld szív” területét képezheti. (A terület gondos tervezése feltétlenül szükséges, mivel a közeli repülőtér minden bizonnyal vonzza majd a természetvédelemtől, a rekreációtól, az üdüléstől idegen funkciókat is.)

A várostesttől délre elhelyezkedő külterületi részek (Öntözött-rét) a *védett természeti területek* övezetéhez tartoznak, s kapcsolódnak a szabadkígyósi védett terület védőövezetéhez. A város külterületének pedig szinte egész déli fele részét képezi a dél-békési *kiemelten érzékeny felszín alatti vízminőség-védelmi területnek*.

***AZ EMBERI TÉNYEZŐK ÉS A HUMÁN
INFRASTRUKTÚRA JELLEMZŐI***

DEMOGRÁFIAI HELYZET

- Békéscsaba hosszú távú népességváltózási folyamatai a többi megyeszékhelyhez viszonyítva igen kedvezőtlenek.
- Az 1990-es évek közepétől lényeges népességcsökkenés jellemzi a várost. Versenytársaihoz képest kiemelkedően magas a halálozási ráta, nagyon alacsony a szülőképes korú nők tevékenységi mutatója. 1997-től már vándorlási egyenlege is negatív, de a környékre való kiköltözés (szuburbanizáció) még gyengébb, mint a többi megyeszékhely esetén, részben azért, mert azt felszívják az „egyéb belterületek” (Mezőmegyer, Gerla, Fényes) s a külterület egy része.
- Békéscsaba folyamatosan egyre nagyobb részét koncentrálja mind a megye, mind a megyei városok, mind a közép-békési városok népességének.
- Alapvetően az öregkorúak kiemelkedően magas aránya miatt Békéscsaba népessége idősebb, mint a legtöbb megyeszékhelyé – egy embernek itt több embert kell eltartania.

Hosszú távú népességváltóási trendek

A város hosszú távú népességváltóási folyamatai a többi megyeszékhelyhez viszonyítva igen kedvezőtlenek. Békéscsaba népessége 1870-ben 27624 fő volt, 2001-ben pedig 67971, ez 131 év alatt 246,1%-os növekedést jelent, ez a legkisebb érték a megyeszékhelyek között (5. táblázat). Évtizedenként vizsgálva a változást, az 1870-es évektől az 1950-es évekig csaknem mindegyik dekádban a 13–18. helyet foglalta el Békéscsaba a megyeszékhelyek között. Külön kiemelendő a II. Világháború évtizede, amikor 12,5%-kal fogyott a város lakossága. Ennek a háború általános veszteségein túl etnikai, illetve vallási okai is voltak, a szlovákság egy részének Csehszlovákiába való áttelepítése, illetve a zsidóság deportálása. A második világháborút követő évtizedek gyors urbanizációja ugyan Békéscsabát is elérte, de a hasonló kategóriájú városoknál kisebb mértékben. Az 1960-as években, amikor a megyeszékhelyek növekedése a leggyorsabb volt, közülük éppen Békéscsaba népessége növekedett legkevésbé, igaz, ez is 7000 fős növekedést jelentett. A hetvenes években még fokozódott is Békéscsaba népességnövekedése, e folyamat elsősorban a kisebb méretű, kevésbé iparosodott megyeszékhelyekre volt jellemző, ekkor 16%-kal, 9500 fővel nőtt a város lakossága, ebben az évtizedben a megyeszékhelyek között a növekedési ütemet tekintve már a középmezőnyhöz tartozott.

Az 1980-as évtizedben drámai fordulat következett be az ország demográfiai folyamataiban. 1981-től fogy az ország lakossága természetes úton, s nincs ez másként Békéscsabán sem. Ráadásul az 1980-as években a városba áramlás mértéke is lecsökkent, így amíg a megyeszékhelyek népessége az 1970-es években 20%-kal nőtt, addig az 1980-as években csak 2,6%-kal. Hat megyeszékhelynek – közöttük Békéscsabának is – egyenesen fogyni kezdett a lakossága, igaz Békéscsabának a legkisebb mértékben, mindössze 900 fővel. Az 1990-es években a városok népességszámának változását a továbbra is tartó természetes fogyás, valamint a városokból a városkörnyéki falvakba történő kiköltözés, a szuburbanizáció határozta meg legnagyobb mértékben, s mindkét folyamat a városok népességének fogyása irányába hatott. Békéscsaba népessége ezzel a jellemző trenddel szemben növekedett 1990 és 2001 között, igaz csak 800 fővel, ám ezzel Békéscsaba – Kecskemét és Nyíregyháza után – a harmadik legkedvezőbb mutatóval rendelkezik. (5. táblázat)

Az 1990-es évek „sajátos” demográfiai trendjének okai

De valóban pozitív folyamatok húzódnak-e meg a 90-es évek jó mutatói mögött? Annyi mindenesetre biztosnak látszik, hogy a város népességszáma a 80-as évek elején ért csúcspontjára, és a 70-es évek legvége óta 63000 és 70000 fő között van. Az 1994-es évtől kezdődően a városban a természetes szaporodás és a vándorlások összesített egyenlege negatív irányba fordult, azaz immáron tényleges népességcsökkenésről beszélhetünk (ennek mértéke eddig évente 100–500 fő közötti volt, s a kilencvenes évek végétől kedve növekszik. Amíg korábban a népességcsökkenés forrása teljes egészében a régóta negatív értékű természetes szaporodás volt, addig 1997 óta a vándorlási egyenleg is negatív Békéscsabán. A természetes fogyás mértékére jellemző, hogy 1999-ben pld. több mint másfélszer annyian haltak meg a város lakói közül (857 fő), mint amennyien születtek (509).

A többi megyeszékhellyel összevetve, a születési arány vonatkozásában Békéscsaba a középmezőnyben foglal helyet, a halálozási arány viszont csak Miskolc és Budapest esetében kedvezőtlenebb. Együttesen is egyértelműen kedvezőtlennek mondható Békéscsaba helyzete: csak Miskolcon, Szombathelyen és Budapesten nagyobb a természetes fogyás. A szülőképes korú nők termékenysége még a hazai városi átlaghoz képest is nagyon alacsony, és az utóbbi néhány évben jelentősen csökkent is. Ennek köszönhető, hogy a 70-es évek elején született, és azóta szülőképes korba lépett nagyobb létszámú korosztály – "második demográfiai hullám" – tagjai is kevesebb gyermeket hoztak a világra: egyelőre tehát a városban nyoma sincs harmadik "demográfiai hullámnak"!

Az 1990-es években a többi megyeszékhelyhez képest kedvező népességszám-változási tendencia oka Békéscsaba kedvező vándorlási egyenlegében keresendő! 1990 és 2001 között évente 4,1 ezrelékes vándorlási nyeresége volt Békéscsabának, ez a megyeszékhelyek között – Kecskemét után – a második legmagasabb érték. A helyzet meglepő, és valójában nem ennyire kedvező. A vándorlási nyereség elsősorban a kilencvenes évtized első éveinek következménye, *1997-től kezdve a vándorlási egyenleg már negatívvá is vált*, így Békéscsaba népességét a természetes fogyás mellett jelenleg már az elvándorlás is apasztja, *sőt 2002-re Békéscsaba vándorlási mutatói is a legrosszabbak közé kerültek a többi megyeszékhely adatait tekintve*. Mi is történt valójában?

A kilencvenes évek elején is, és ma is az *állandó vándorlások* – tehát a ténylegesen Békéscsabára költözők – esetében általában kismértékben negatív volt a mérleg, azaz: valamennyivel kevesebben költöztek Csabára, mint ahányan elhagyják a várost. *A kilencvenes évek első felében a város vándorlási nyeresége (1995-ben 203 fő) kifejezetten az ideiglenes vándorlásból származott*, azokból tehát, akiknek ugyan másutt van az állandó lakásuk, de tartózkodási helyük Békéscsaba. Ez a típusú vándorlási nyereség alapvetően a megyeszékhely közép fokú oktatási intézményeinek köszönhető, hiszen a 14-15 éves korcsoport esetében 180 fő körül volt a város pozitívuma az ideiglenes vándorlásokból. Ők szinte kizárólag a város középiskolaiba felvételt nyert, kollégiumban lakó, és – ideiglenes tartózkodási helyként Békéscsabára bejelentkezve – a város lakónépességét gyarapító tanulók. Ez a nyereség azonban jórészt csak statisztikai jellegű, *hisz középiskolájukat befejezve e fiatalok többsége elhagyja a várost. Ráadásul a középiskolások és főiskolások számának növekedése a kilencvenes évek végére megállt (középiskolák), vagy lecsökkent (főiskola), s így megszűnt a város ideiglenes vándorlási nyereségének legfőbb utánpótlása.*

Emellett a városból a város környékére való kiköltözés is *gyengébb Békéscsabán, mint a többi megyeszékhely környékén* (illetve a közigazgatásilag nem önálló településrészekre irányul), mindössze Újkígyós és Telekgerendás esetében érzékelhetünk számottevő vándorlási nyereséget. Mindebből következik az is, hogy a korábban kedvező vándorlási adatok oka nem a kedvező bevándorlási adatokban volt keresendő (a bevándorlási ráta az egyik legrosszabb a megyeszékhelyek között), hanem az *alacsony elvándorlásban*, elsősorban a kismértékű szuburbanizáció miatt.

A népességkoncentráció területi vetülete

A népességszám változását tekintve Békéscsaba Békés megyén belüli helyzete már nem tekinthető rossznak, 1870 óta gyakorlatilag folyamatosan nő Békéscsaba aránya akár a megye teljes népességéhez, akár a megye (mai) városainak népességéhez, akár a három közép-békési centrum (Békéscsaba, Gyula, Békés) együttes népességéhez viszonyítjuk (6. táblázat). A megyén belüli helyzethez viszonyítva Békéscsaba természetes szaporodási értéke sem tekinthető rossznak (kissé átlag feletti), ám a közeli falvak és kisvárosok zöme (Telekgerendás, Szabadkígyós, Kétsoprony, Csabaszabadi, Kamut, Murony; Békés, Sarkad) jobb mutatókkal rendelkezik.

Egy alföldi város esetében a népesség bel- és külterület szerinti megoszlása is igen fontos. A korábbi évtizedek tendenciája, hogy a belterület népessége növekedett, a külterületé csökkent, s nem volt ez máshogy Békéscsabán sem. *1990 óta azonban mind a központi belterülethez nem tartozó ún. egyéb belterületek (Mezőmogyer, Gerla, Fényes), mind a külterületek lakossága növekedett, sőt, a népességen belüli arányuk is nőtt.* A külterületek közül elsősorban *Nagyréta, Felsőnyomás, valamint a fényesi és gerlai külterület* népessége emelkedett. (7. táblázat)

Korösszetétel

Az elmúlt évtizedek relatíve lassú népességnövekedésének köszönhetően *Békéscsaba népessége idősebb, mint a legtöbb megyeszékhelyé.* Az öregedési index (egy gyermekkorúra jutó öregkorúak száma) 1,31, ez a 14. érték a 19 megyeszékhely között. Azonban ez úgy adódik, hogy *a gyermekkorúak (0–14 évesek) aránya (2002-ben 15,5%) a megyeszékhelyek átlagának megfelelő,* ahogyan a születési ráta is átlagos volt (8. táblázat). Ezzel szemben *az öregkorúak (60 év feletti) aránya (2002-ben 20,3%) az egyik legrosszabb a megyeszékhelyek között.* A magas öregkorú és az átlagos gyermekkorú-aránynak megfelelően *az aktív korúak (15–59 évesek) aránya alacsony (64,3%), az egyik legalacsonyabb a megyeszékhelyek között.* Ennek következtében, már csak demográfiai okok miatt is *egy embernek több embert kell eltartania Békéscsabán, mint más megyeszékhelyeken.*

Népességprognózis

A népesség előreszámítása számos nehézségbe ütközik, különösen a vándorlások prognosztizálása problematikus. Ugyanakkor valószínű, hogy az elkövetkező években nem várható jelentős változás a születések és a halálozások számában, ám 210-2015-között egy újabb jelentős, mintegy 15%-os születésszám csökkenés prognosztizálható a jelenlegi trendek alapján a szülőképes korú nők számának csökkenése miatt. A vándorlási egyenleg az elmúlt évek során jelentősen romlott Békéscsabán, további jelentős visszaesés azonban már kevésbé valószínű, ugyanakkor a kilencvenes évek eleji kedvező folyamatok visszatérési esélye is kicsi. 2005 végére 64000 fő körüli népesség várható Békéscsabán, a távolabbi prognózisok esetén az egyes variánsok között az eltérés nő. 2010-re 60–63 ezer, 2020-ra 52–64 ezer fő prognosztizálható. (9. táblázat)

TÁRSADALOMSZERKEZET

- A migrációs és az asszimilációs folyamatok, valamint a szocialista korszak „valláspolitikája” ellenére is, Békéscsaba megőrizte *etnikai-felekezeti sokszínűségét*, illetve az ebből adódó kulturális értékeit. A várost továbbra is a honi szlovákság kulturális központjának tekinthetjük.
- A civil szféra szervezettségének és a meglévő háttérintézményeknek köszönhetően érzékelhető erőfeszítések folynak a *kisebbségi identitástudat* megőrzéséért és átörökítéséért, az ehhez megfelelő intézményhálózat kiépítéséért, fenntartásáért és fejlesztéséért. (A legnagyobb kihívást a nyelvi asszimiláció megállítása jelenti.)
- Az egyes *egyházközösségek, felekezetek* – a többségében műemléki vagy helyi védettséget élvező egyházi épületek fenntartása, felújítása mellett – szociális és oktatási intézményeikkel is hozzájárulnak a városi intézményrendszer tehermentesítéséhez, közösség-szervező erejükkel jelentékeny számú csabai polgár életének kiteljesedését segítik elő.
- Békéscsaba az *iskolai végzettség* tekintetében nem „állja a versenyt” a többi megyeszékhellyel: mind az érettségivel, mind pedig a diplomával rendelkezők aránya alapján az utolsók között szerepel. A magasabb iskolai végzettséggel rendelkező fiatalok között nagyobb az elvándorlás mértéke, s ez hosszabb távon tovább ronthatja Békéscsaba pozícióját a hasonló nagyságrendű városokkal összehasonlítva.
- A rendkívül magas *inaktivitási* arány különösen a nők körében jelent problémát; a munkanélküliek száma három és félszeresére nőtt az 1990-es évtizedben a városban. A békéscsabai társadalom gazdasági aktivitás szerinti összetétele jelenleg azt a tanulságot hordozza, hogy minél magasabb valakinek az iskolai végzettsége, annál nagyobb eséllyel tartozik a munkával rendelkezők társadalmi csoportjába.
- A háztartások egyötödében az egy hónapban rendelkezésre álló összeg kevesebb, mint 70000 Ft. A város felnőtt lakosságának több mint harmada csak „(nagy) nehézségek árán” képes megélni.
- A *társadalmi rétegzettség* az alsó-középső és alsó társadalmi rétegek irányába tolódik el.

A város etnikai és felekezeti arculata

A 18. század elejétől újratelepülő Csaba alapítói a mai Közép-Szlovákia területéről (az egykori Hont, Nógrád, Zólyom, Gömör, Kishont megyékből) származó evangélikus szlovák (tót) családok voltak, akihez a 18. század közepén római katolikus szlovákok is csatlakoztak. A 18. század második felétől kis számban görögkeleti románokat, illetve néhány cigánycsaládot is találunk a csabai lakosok között. A legrégebbi helyi egyházközségek így az evangélikus, a római katolikus és a görögkeleti voltak. A csabai közösség tehát a mezővárossá szerveződés időszakában anyanyelvét tekintve döntő többségében szlovák, vallását illetően pedig erősen protestáns többségű volt. (A 19. század utolsó harmadáig Csabát a történelmi Magyarország legnépesebb szlovák közösségeként tartották számon).

A 19. század közepétől a település – amely korábban egy viszonylag zárt szlovák közösséget alkotott – lényegében napjainkig, folyamatosan új betelepülőkkel (beköltözőkkel) gyarapodott, s így fokozatosan egyre sokszínűbbé vált etnikai és felekezeti összetétele (10. és 12. táblázat). Az 1850-es évektől, a vasútvonalak megépítését követő gazdasági fellendülés eredményeként főként református és római katolikus magyar, evangélikus német, német és magyar ajkú zsidó családok lettek Csaba új polgárai. A 20. század elején a reformátusok is megalapították önálló gyülekezetüket. A város gazdasági és szellemi életében egykoron jelentős szerepet betöltő zsidóság már a 19. század második felében létrehozta neológ és ortodox hitközségeit, lélekszámuk a harmincas évek végére megközelítette a két és fél ezret. Sorsuk más vidéki zsidóközösségekhez hasonlóan alakult. Többségük a deportálás áldozata lett, míg a túlélők közül nem kevesen végleg elhagyták a várost, sőt Magyarországot is, így az 1949. évi népszámláskor már ötszázan sem voltak.

Az első világháborút követő években mintegy ezer–ezerkétszáz erdélyi (főként bánági és partiumi) magyar menekültet fogadott be a város. Békéscsaba népességszámára, főként pedig etnikai összetételére még ennél is nagyobb hatást gyakorolt az 1946 és 1948 között lebonyolított magyar–csehszlovák lakosságcsere, amikor is több mint hét és félezer magát szlováknak valló csabai polgár hagyta el önkéntes elhatározása alapján szülővárosát (Magyarországot). Ezekben az években mintegy 1500, a csehszlovák hatóságok által elüldözött magyar talált új otthonra a városban.

Ugyancsak jelentős változást idézett elő a város etnikai és felekezeti összetételében az 1950 és 1990 közötti évtizedekben végbemenő népességgyarapodás, amikor is a megye északi és déli, főként agrárjellegű településeiről költöztek be Békéscsabára nagyobb számban. Az újonnan érkezők döntő többsége magyar volt, valamelyest azonban a kisebbségek (szlovákok, románok, németek) száma is emelkedett a beköltözőkkel (11. táblázat).

A szlovákság és más kisebbségek lélekszámának csökkenéséhez Békéscsabán is (a kelet-közép-európai országokhoz hasonlóan) a már említett migráción túl, a 19. század utolsó harmadától meginduló, majd pedig a 20. század harmincas éveitől felgyorsuló asszimilációs folyamat is hozzájárult. Mindezek ellenére napjainkban is Békéscsabát tekinthetjük a honi szlovákság kulturális központjának. Az óvodától a középiskoláig a teljes oktatási hálózat megtalálható a városban. A két tannyelvű (szlovák–magyar) iskolában tanulók száma megközelíti a 250-et, míg közel 130 gyermek idegen nyelvként sajátíthatja el a szlovákot. Itt hozták létre 1990-ben a Magyarországi

Szlovákok Kutatóintézetét is. A szlovák nyelvű művelődésben és hagyományápolásban fontos szerepet tölt be az 1996-ban alapított *Szlovák Kultúra Háza*, amelyet a Csabai Szlovákok Szervezete működtet. A „ház” tizenkét *művészeti csoportnak, szakkörnek, hagyományápoló egyesületnek* ad otthont, továbbá rendszeres és időszaki szlovák nyelvű kiadványokat (*Čabän, Čabiansky Kalendár*) jelentet meg. A város eseményeiről rendszeresen tájékoztató *Csabai Mérlegnek* is állandó szlovák oldala van, és a szlovákság identitásának megőrzéséhez hozzájárul a *szlovák tájház* is.

A csabai szlovákság és a többi helyi (honi) kisebbség számára is *a legnagyobb kihívást a nyelvi asszimiláció megállítása* jelenti. Békéscsabán egyébként 1994 óta minden lehetséges alkalommal *három kisebbség (szlovák, román, cigány) alakíthatta meg önkormányzatát*, akikhez 2002-ben a *lengyelek* is csatlakoztak. Az elkövetkezendő években (évtizedekben) továbbra is kiemelt fontosságú *a kisebbségi identitástudat megőrzése és átörökítése, illetve ehhez a megfelelő intézményhálózat kiépítése, fenntartása és fejlesztése*. A kérdőíves felmérés szerint a magukat szlováknak vallók kétharmada megfelelőnek tartotta a kisebbségek támogatását, míg a magyar lakosság esetében ez az arány majdnem négyötöd volt.

Részben az elmúlt évtizedek migrációja, részben pedig a szocialista korszak valláspolitikája átforgalmazta a város felekezeti összetételét. Békéscsaba újratelepítése után először a 21. század elejére (legalábbis a népszámlálási adatok szerint) *elvesztette evangélikus többségét (13. táblázat)*. A római katolikus közösség mellett a *református* gyülekezet is *megerősödött*. A városban számos *"kisegyház"* (baptista, adventista, Jehova Tanúi, Hit Gyülekezete) is jelen van. Az egyes egyházközösségek, felekezetek tevékeny szerepet töltenek be a város életében. A többségében *műemléki vagy helyi védettséget élvező egyházi épületek* (templomok, gyülekezeti házak) *fenntartása, felújítása* mellett *iskoláikkal, szociális létesítményeikkel* is hozzájárulnak a városi intézményrendszer tehermentesítéséhez, közösségszervező erejükkel pedig nem kis számú csabai polgár életének kiteljesedését segítik elő.

Iskolázottság – gazdasági aktivitás

Egy város szellemiségét, fejlődési lehetőségeit, társadalmi problémáit nagymértékben meghatározza az ott élők iskolai végzettsége és gazdasági aktivitása. Egyrészt mindkettő a helyi gazdaság „humán erőforrása”, ezért munkaerő-piaci megközelítésből a helyzetértékelés gazdasággal foglalkozó fejezetében kerülnek elemzésre. Ugyanakkor a helyi társadalom rétegzettségét közvetve vagy közvetlenül alakító fontos tényezők is, ezért alapvető jellegzetességeik, egymással való összefüggéseik társadalomszerkezeti szempontból is feltétlenül végiggondolandók.

Békéscsaba népességének *iskolai végzettsége a többi megyeszékhellyel való összehasonlításban kifejezetten rossz képet mutat*: mind az érettségivel, mind pedig a diplomával rendelkezők arányát tekintve az utolsók között szerepel a város (16.-17. hely a 19 megyeszékhely között 2001-ben) (*14. táblázat*). A 18 éves és idősebb népességnek – e városok többségével szemben – kevesebb mint fele (45,7%) érettségizett le, a 25–X évesekből pedig alig minden hetedik csabainak van főiskolai, egyetemi diplomája. Ebben a lemaradásban tükröződik az egész megye problémája, hiszen a megye többi települése, a városok, de különösen a falvak közül így is messze

kiemelkedik „magas iskolai végzettségével” Békéscsaba. A településméret és az iskolai végzettség igen szoros kapcsolatban áll a megyében, Békéscsabát ugyanis Gyula, Szarvas és Orosháza követi a végzettségi mutatókat tekintve, s bár a Békéscsabához közeli községek egy részének (Újkígyós, Telekgerendás) kedvezőek a mutatói, de a város egykori részét képező, alig 400 lakosú Csabasabadi értékei a legrosszabbak között vannak. Ugyanakkor *a magasabb iskolai végzettséggel rendelkező fiatalok között nagyobb az elvándorlás mértéke, mint a többiekénél*, ez hosszabb távon tovább ronthatja Békéscsaba pozícióját a hasonló nagyságrendű városokkal összehasonlítva.

A 90-es évek gazdasági átmenetének s az elöregedésnek köszönhetően 2001-ben a Békéscsabán élőknek már csak 41,9%-a volt *gazdaságilag aktív* (közülük is 3,8% munkanélküli), 31,6%-a inaktív kereső (legnagyobb részben nyugdíjas) és 26,4%-a eltartott. A rendkívül magas inaktivitási arány különösen a nők körében (37%, szemben a férfiak 25%-ával) jelent problémát. Az egyedül élő idős nyugdíjasok megélhetési nehézségeivel elsősorban nekik kell szembenézniük. Bár a békéscsabai gazdasági aktivitás így is 6 százalékponttal magasabb a megyei átlagnál, e mögött a helyzet mögött a város számára rendkívül nehezen megélt tendencia húzódik. A gazdasági aktivitás 1990-es évtizedben végbement 7%-os csökkenése ugyanis egyben a munkanélküliek számának három és félszeresére növekedését jelentette.

Azt, hogy ki kerül ki a munkaerőpiacról, nagyban befolyásolja az iskolai végzettség. Az *összefüggéseket* a legfrissebb, 2004. évi békéscsabai kérdőíves felmérés jól mutatja. Ez a 18 éven felüliek körében szervezett felmérés az olyan munkanélkülieket is láttatja, akik a munkaügyi központ számára már vagy még nem láthatóak. Azokat is tehát, akik kikerültek a munkanélküliek nyilvántartásából, minthogy nem jelentek meg a kötelező kapcsolattartási időpontban, továbbá azokat is, akik még nem kérték felvételüket. Az ily módon magát munkanélkülinek vallók 44,1%-a szakmunkás-végzettségű, ez az ilyen végzettségűek mintegy tizedét jelenti. A diplomások 2,7%-a munkanélküli, ez a munkanélküliek 6,8%-t jelenti. A dolgozók 40,3%-a rendelkezik érettségivel (23,5% diplomával is), míg a munkanélküliek között az arányuk csupán 35,6%. A diplomások 68,0%-a rendelkezik munkával, 2,7%-a munkanélküli, 22,7%-a nyugdíjas. Ezzel szemben például a szakmunkás-képzettségűek 9,3%-a munkanélküli és csupán 48,4%-a áll munkaviszonyban. Vagyis a békéscsabai társadalom gazdasági aktivitás szerinti összetétele jelenleg azt a tanulságot hordozza, hogy *minél magasabb valakinek az iskolai végzettsége, annál nagyobb eséllyel tartozik a munkával rendelkezők társadalmi csoportjába* ([10–11. ábra](#)).

Vagyoni és jövedelmi helyzet

A 2004. évi kérdőíves felmérésben a megkérdezett békéscsabaiak háztartásait tekintve 10,8%-uk él olyan háztartásban, melynek *jövedelme* nem éri el az 50000 Ft-ot! *A háztartások egyötödét érinti (20,5%), hogy a háztartás számára az egy hónapban rendelkezésre álló összeg kevesebb, mint 70000 Ft.* A háztartások 18,6%-ában többel rendelkeznek havonta, mint 170000 Ft.

Az egy főre jutó jövedelem ettől még beszédesebb:

- A megkérdezettek 67,1%-a nyilatkozott úgy, hogy az egy főre eső jövedelmük kevesebb, mint 50000 Ft (s ezt a nettó jövedelemből számítottuk, de a lakás költségei még ezt az összeget terhelik).
- A két felső decilisbe (jövedelmi tizedbe) tartozók egy főre jutó havi jövedelme 62500 Ft felett van, s ez a megkérdezettek 18,6%-t érinti.
- *A megkérdezettek egy főre jutó átlagos jövedelme 48080 Ft, ami mintegy hatezer forinttal kevesebb, mint az országos átlagos jövedelem.*

A jövedelmet szignifikánsan befolyásolja az életkor, de ettől nagyobb mértékben az iskolai végzettség (12. [ábra](#)). Azt már a KSH Békés Megyei Igazgatósága által 2004-ben készített kérdőíves felmérés első rendelkezésre álló adatai is jól mutatják, hogy a békéscsabai háztartások nagyobb része számára milyen problémákat okoz az itt leírt jövedelmi helyzet. 37,8%-uk csak nehézségek (vagy nagy nehézségek) árán képes megélni, de további 47,7%-uk is „kisebb nehézségek árán” (13. [ábra](#)).

A *vagyoni helyzetet* érzékelteti, hogy a vizsgált háztartások 39,1%-a rendelkezik számítógéppel és 14,2%-uk internet-hozzáféréssel is – mindkét érték magasabb az országos adatoknál. Mobiltelefonja 79,2%-uknak, vezetékes telefonja 69,9%-uknak van. *Azaz az info-kommunikációs eszközökkel való ellátottság a városban jobb, mint az országos átlag².*

A megkérdezettek 18,9%-a bír hobbikerttel, 9,8%-uk jövedelmet biztosító kerttel. Más lakóingatlanal 10,3%-uk rendelkezik. Öt évesnél fiatalabb gépkocsija 14,9%-nak van, további 46,6% bír öt évesnél idősebb gépkocsival. A megkérdezettek 2,4%-ának tulajdonában van haszongépjármű, 1,7%-uknak mezőgazdasági gép.

A megkérdezettek mintegy 50,3%-a kertes családi házban él, többlakásos társas- és panelházban a válaszadók fele, s 4%-uk tanyán. 88,1%-uk saját vagy családjá tulajdonában tudhatja a lakást, amelyben él, s csupán 2,5%-uk albérlő, alig 2-2%-t tesz ki a bérlők és a haszonélvezeti joggal a lakásban tartózkodók aránya, a további 5,7%-t az egyéb lakáshasználók (pl. szívességi lakáshasználók, eltartási szerződés jogán a lakást használók) tesznek ki. A felmérték 91,4%-a él úgy, hogy 0–3 fő él még vele egy fedél alatt, 8,5%-uk önmagukon kívül még legalább 4, de legfeljebb 8 fővel élnek együtt. Az egyedül élők mintegy 40%-a 65 évnél idősebb, s nagy hányaduk nő. Nem véletlen ezért, hogy – szintén a KSH adatai szerint – a békéscsabai lakosság kétharmadának télen vagy mindig nagy megterhelést jelent a lakásfenntartás (13. [ábra](#)). A városlakók közel fele megtakarítási céllal kevésbé fűtötte valamelyik szobáját vagy konyháját.

Társadalmi rétegek

Az iskolai végzettséget, az egy főre jutó jövedelmet, a „vagyontárgyak” birtoklását és a kulturális aktivitást figyelembe véve Békéscsabán 5 társadalmi réteg különíthető el.

² Más országos (TÁRKI) felmérések adatbázisával összevetve.

Az *alsó társadalmi rétegbe* például azon személyek sorolhatók, akiket együttesen jellemeznek a következők:

- alacsony iskolai végzettség
- alacsony jövedelem (havi maximum 30 ezer Ft)
- maximum 2 kis értékű vagyontárgy birtoklása háztartási szinten, s ugyanakkor a kulturális aktivitásuk is alacsony (azaz szinte egyáltalán vagy nagyon ritkán járnak moziba, könyvtárba, színházba, s nem vesznek részt egyesületi civil tevékenységekben).

A másik végletet képező *felső társadalmi réteghez* tartozás azokat jellemzi, akik magas iskolai végzettségűek, viszonylag magas az 1 főre jutó jövedelmük (havi: minimum 63 ezer Ft) viszonylag nagy az aktivitásuk, s minimum 7 vagyontárgyat birtokolnak.

Mindezek alapján a társadalmi rétegek megoszlása a következőképpen alakult Békéscsabán:

• Az alsó társadalmi rétegbe	8,3%	
• Az alsó-középső társadalmi rétegbe	30,7%	
• A középső társadalmi rétegbe	34,2%	
• A felső-középső társadalmi rétegbe	21,8%	
• A felső társadalmi rétegbe	5,1%	tartozik.

Megjegyzendő, hogy ez a számítás Békéscsaba város 2004. évi reprezentatív adatfelvételén nyugszik, s a *helyi viszonyok között* számít valaki felső társadalmi helyzetűnek, de más településeken ugyanezen tulajdonságokkal más helyzetűnek bizonyulhatna. A viszonyítási alap tehát a város, de a helyi társadalmi viszonyok alakulásában, a Békéscsabán élők közérzetében ez a viszonyrendszer meghatározó szerepű, s a településfejlesztési stratégia kialakításakor ebben a viszonyítási rendszerben érdemes végiggondolni a várossal, a városért végzett fejlesztési intézkedéseket, programokat, a társadalmi szempontból is fenntartható városfejlesztés modelljének esélyeit.

SZOCIÁLIS ELLÁTÁS

- A szociális intézmények teljes *kihasználtsággal* működnek, jellemző a bekerülést megelőző hosszú (akár több éves) várakozási idő.
- Békéscsabán *rendszeres szociális segélyt* megyei viszonylatban kevesen vettek igénybe, míg a többi településen kevésbé gyakori *lakásfenntartási támogatás* igen közkedvelt segélyezési forma. Az *átmeneti segélyek* odaítélési gyakorisága a megyei átlagot meghaladó mértékben csökkent; a források alacsony szinten történő realizálódása – amellet, hogy az összes ilyen célra fordított pénzeszköz nem tűnik elégtelenül kevésnek – a segélyezés átstrukturálódásának egyik karakterisztikus eleme.
- Az oktatás területén felszabaduló *ingatlankapacitást* az önkormányzat a demográfiai folyamatok miatt egyre erőteljesebb hangsúlyt kapó idősgondozást szolgáló, részben leromlott állapotú ingatlanállomány bővítésére fordítja. Az ellátás területi szempontból a folyamatban lévő, illetve tervezett beruházások, átalakítások megvalósításával a következő években alkalmazkodni kíván az igényekhez, és az új erőforrások bevonásával az ingatlanállomány minősége is javulni fog.
- A *speciális alapellátási* formák közül a közösségi pszichiátriai ellátást és a fogyatékkal élők segítségét biztosító támogatói szolgálatot nem önkormányzati szervezetek végzik, míg az utcai szociális munka feladatellátása egyelőre nem valósul meg. A *nappali ellátást* nyújtó intézmények köre a szenvedélybetegek ellátása kivételével gyakorlatilag teljes körű. A legjobban kiépített, és a városrészek demográfiai állapotát is követni próbáló alrendszer az idősek klubja hálózata. *Átmeneti elhelyezést* a város az időskorúak és a hajléktalanok számára tud biztosítani, szenvedély- és pszichiátriai betegek, valamint fogyatékosok részére nem. A *szakosított ápolást* nyújtó intézményekben tartós gondozás igénybevételére csak az időskorúaknak van lehetősége.
- A Polgármesteri Hivatalon belül a szociális jellegű ügyek intézésének indokolatlan szintű széttagoltsága, az időnként elégtelen információáramlás, az ágazatban jellemző, törvényben előírt és szakmailag indokolt létszám alatti foglalkoztatottsági szint is szükségessé tenné a partnerség elve alapján a nem állami-önkormányzati szereplők jelenlétének erősödését a szociális ágazatban.

Békés megyében 2003-ban a *szociális ellátást* biztosító intézmények 57%-a önkormányzati, 19%-a egyházi intézmény, a többi alapítványi, közhasznú társaság általi, egyesületi, illetve vállalkozói fenntartású. Az ellátottak 78%-át önkormányzati, 11 %-át egyházi intézményben gondozták. Ebből látszik egyrészt az *önkormányzati dominancia a feladatellátásban*, másrészt pedig az, hogy az önkormányzati intézmények nagyobb ellátotti létszámmal működnek, mint az egyéb fenntartásúak.

A tartós bentlakásos gondozást biztosító intézményekben 4132, az átmeneti elhelyezést nyújtó rendszerben 296 férőhely található. Az *intézmények teljes kihasználtsággal működnek, jellemző a bekerülést megelőző hosszú várakozási idő*, ez Békéscsabán azt jelenti, hogy több mint kétszáz fő várakozik és a várakozás időtartama több év is lehet.

Békés megyében az alap- és nappali ellátásban részesülők száma 1990 óta változó képet mutat (3370 és 5264 ellátott közt mozogva); a rászorultak pénzületi és természetbeni ellátása az elmúlt években folyamatosan bővült.

Rendszeres szociális segélyben 2003-ban 7781 fő részesült, erre a segélytípusra 1,4 milliárd forintnyi összeget költöttek az önkormányzatok. Békéscsabán megyei viszonylatban ezt a támogatást relatíve kevesen vették igénybe, (2003-ban 270 fő: 15. táblázat) míg a megye többi településén kevésbé gyakori lakásfenntartási támogatás a megyeszékhelyen igen közkedvelt segélyezési forma.

Békéscsabán 2000-ről 2001-re a támogatásra fordított összeg duplájára, az igénybe vevők száma egy és háromnegyedszeresre nőtt, míg 2002-ről 2003-ra mindkét mutató esetében csökkenés regisztrálható, melynek oka a közmunkaprogramban található.

A *lakásfenntartási támogatásra* fordított összeg és a támogatottak köre is erőteljesen nőtt a megyeszékhelyen 2000-től 2002-ig – az összeg megháromszorozódott, a kedvezményezettek száma két és félszeres lett, majd, a hozzájutás szigorítása után mindkét mutató tekintetében csökkenés állt be (2003-ban 28089 Eft, 934 fő: 15. táblázat).

Átmeneti segélyben 2003-ban 27 026 létfenntartási gondokkal küszködő Békés megyei egyén vagy család részesült. Ennek a segélytípusnak az odaítélési gyakorisága Békéscsabán a megyei átlagot meghaladó mértékben csökkent, mind a segélyezettek számát, mind a forrás mértékét tekintve (15. táblázat). Így megállapítható, hogy a segélyezés átstrukturálódásának egyik jól látható tényezője – amellett, hogy az összes ilyen célra fordított pénzeszköz nem tűnik elégtelenül kevésnek – az átmeneti segélyezésre fordított források alacsony szinten történő realizálódása.

Az önkormányzati támogatások jelentős részét a – a 2003-ig kiegészítő családi pótlékként működő – *rendszeres gyermekvédelmi támogatás* teszi ki, 2003-ban 34526-an, összesen 1,9 milliárd forintnyi ilyen típusú támogatásban részesültek Békés megyében.

A juttatások formáját tekintve megállapítható, hogy 2003-ban a 64 ezer Békés megyében élő támogatott egyén vagy család közel 70 %-a pénzületi és valamivel több, mint 30 %-a természetbeni ellátást kapott.

A rászorultak közérzetét nemcsak a támogatások milyensége és mértéke befolyásolja, hanem az *ügyintézés* mikéntje is. Békéscsabán a Polgármesteri Hivatalon belül a

szociális jellegű ügyek intézése indokolatlanul széttagolt, továbbá az ágazaton belül dolgozók egy része maga is úgy véli, hogy időnként elégtelen a közöttük meglévő információáramlás. Sok egyéb mellett ez is szükségessé, indokoltá teszi a partnerség elve alapján a nem állami-önkormányzati aktorok jelenlétének erősödését a szociális ágazatban.

A szociális szféra jogi szabályozása alapján a *megyeszékhelyeknek kiemelt szerepük* van az ellátások biztosításában.

Békéscsabán a *szociális ellátórendszer jól kiépítve működik, melyen belül az idősgondozás a demográfiai folyamatok miatt egyre erőteljesebb hangsúlyt kap.* Ez érzékelhető oly módon is, hogy a csökkenő gyermeklétszám miatt az oktatás területén felszabaduló ingatlankapacitást az önkormányzat, az idősek növekvő száma okán, az idősek ellátását szolgáló, részben leromlott állapotú ingatlanállomány bővítésére fordítja. Az ellátás területi szempontból a folyamatban lévő, illetve tervezett beruházások, átalakítások következtében a következő években alkalmazkodni kíván az igényekhez, és az új erőforrások bevonásával az ingatlanállomány minősége is javulni fog.

Az alapellátások, a nappali és átmeneti szakellátási formák, az ápolást, gondozást nyújtó intézmények működtetése a harminc ezret meghaladó lélekszámú településeken, így Békéscsabán is kötelező:

1. Békéscsabán *az alapellátás keretén belül az idős korúak, a hajléktalanok, fogyatékosok, a pszichiátriai betegek és a szenvedélybetegek ellátásáról kell gondoskodni.*

A csak *étkeztetést* igénybevevők számának alakulását az elmúlt évek átlagát figyelembe véve változó, összességében csökkenő tendencia jellemzi.

A *házi segítségnyújtás* szűkebb létszámot érintő szolgáltatás, igénybevétele kis mértékben növekszik, a mindkét formában részesülők számát illetően pedig (1998–2003 között) kis mértékű csökkenés tapasztalható (16. táblázat).

A *jelzőrendszeres házi segítségnyújtás* intézménye 2004-ben került bevezetésre.

A *családsegítést* nem egyenletes mennyiségi növekedés jellemzi, az elmúlt öt esztendő figyelembe véve általában valamivel meghaladta az ezer igénybevételt, 2003-ban érte el maximumát (1218).

A speciális alapellátási formák közül *a közösségi pszichiátriai ellátást és a fogyatékkal élők segítségét biztosító támogatói szolgálatot nem önkormányzati szervezetek végzik, míg az utcai szociális munka feladatellátása egyelőre nem valósul meg.*

2. A nappali ellátást nyújtó intézmények köre a szenvedélybetegek ellátása kivételével gyakorlatilag teljes körű. A legjobban kiépített, és a városrészek demográfiai állapotát is követni próbáló alrendszer az idősek klubja hálózata, amely tíz telephelyet számlál.
3. Átmeneti elhelyezést a város az időskorúak és a hajléktalanok számára tud biztosítani, szenvedély- és pszichiátriai betegek valamint fogyatékosok részére nem.

4. A *szakosított ápolást* nyújtó intézményekben tartós gondozás igénybevételére Békéscsabán csak az időskorúaknak van módjuk.

A személyes gondoskodás kötelezően ellátandó formáit Békéscsabán

- az Egyesített Szociális Intézmény,
- a Családsegítő és Gyermekjóléti Szolgálat,
- az Evangélikus Szeretotthon,
- a Fília Alapítvány Idősek Otthona,
- a Fogyatékosok Ápoló-Gondozó Otthona
- a Gadara-Ház,
- az Aut-Pont Alapítvány
- a Mozgáskorlátozottak Békés Megyei Egyesülete nyújtja.

Az ágazatban a *foglalkoztatott munkaerő* megfelelően képzett, de a törvényben előírt és szakmailag indokolt létszám alatti a foglalkoztatottság szintje. Ez is indokoltá tenné a területen a civil szervezetek nagyobb aktivitását és az érdekegyeztetés dinamikusabb működését.

Összességében kiszámítható, hogy Békéscsaba az elmúlt években az önkormányzat költségvetésének három–négy százalékát fordította szociális kiadásokra. 2000-ben az összköltségvetés 3,5 %-a, azaz 360004 ezer forint; 2001-ben 3,1 %-a, azaz 395005 forint, 2002-ben 3,5 %-a, azaz 537116 ezer forint, 2003-ban 3,3 %-a, azaz 574590 ezer forint jutott erre a területre.

A NÉPESSÉG EGÉSZSÉGI ÁLLAPOTA ÉS AZ EGÉSZSÉGÜGYI RENDSZER HELYZETE

- Békéscsaba lakosságának egészségi állapota az országon belül átlagosnak tekinthető, azonban a korszerkezetből adódóan az elkövetkező 10 évben az átlagosnál hangsúlyosabbak lesznek az időseket érintő egészségügyi problémák.
- Az alapellátás terén kapacitáshiány van az iskola-egészségügyben. Nincs kellően összehangolva Békéscsaba környékének ügyeleti rendszere a városéval – a kistérségben megjelenik az igény a háziiorvosi ügyelet Békéscsabával közösen történő ellátására. A háziiorvosi ügyelet hiányosságai a háziiorvosi ügyeleti esetek egy részét is a városi kórházba terelik. Az alapellátás korábbi rendszere 2002-ben felbomlott, s újabb formája is átmeneti állapotban van, ami bizonytalanságot s bizonyos ellátási hiányokat eredményez. Az új struktúrát az érintettek és a város egészségügyi szakembereinek jó része nem tartja hatékonynak.
- A háziiorvosi rendelők egy részének műszaki színvonala elavult, s különösen a növekvő népességszámú Mezőmgyer és Gerla rendelők kapacitásai hiányosak. Az egészségügyi intézmények nagy része a városban nem közelíthető meg akadálymentesen a mozgáskorlátozottak számára. A háziiorvosi rendelők elérhetősége különösen a külterületen s a peremterületek egy részén problémákat vet fel.
- A járóbeteg- és fekvőbeteg szakellátás nagy részét ellátó, konszolidált gazdasági helyzetű, városi kórházi szerepkört kielégítő Réthy Pál Kórház-rendelőintézet környező kórházakkal (Gyula, Orosháza) való munkamegosztásában az esetlegesen meglévő párhuzamosságok a területi ellátási kötelezettségből fakadnak (pl. alapszakmák osztályok), kiküszöbölésük szakmai egyeztetéssel megoldható. A kórház épületeinek műszaki állapota és a kórház műszerezettségének kettősséget tükröz az új és a régi szárny viszonylatában – az utóbbi felújításra szorul. A kórház humánerőforrásának értékét növeli, hogy magas a diplomások aránya. Gondot jelent ugyanakkor az orvoshiány, a kvalifikált orvosok elvándorlása. Probléma az önálló sürgősségi-osztály hiánya, melynek megszervezése folyamatban van, lehetőséget teremtve az egységes sürgősségi ellátás kialakítására. Békéscsaba – központi fekvése miatt – lehetne a sürgősségi ellátás megyei központja. Mivel a városban az átlagosnál magasabb az idősek aránya, fokozott az igény az ápolási ágyak számának növelésére.
- Békéscsabán nincs Hospice-ellátás, továbbá a jelenleginél jóval nagyobb igény lenne az otthoni betegápolás egészségügyi támogatására, s arra, hogy az otthoni betegápolásnak legyen kapcsolata a kórházzal.

A békéscsabaiak egészségi állapota

Békéscsaba lakosságának egészségi állapota nagyjából az országos átlag körüli szinten van, vagy valamelyest jobb annál mind a halandósági mutatók, mind az egyes egészségügyi intézmények betegforgalmi statisztikái alapján. Békéscsaba népességének relatíve kedvező egészségi állapota nem új jelenség, már a megelőző évtizedben is érzékelhető volt a város előnye.

A város népességének jobb egészségi állapota a megyén és a Dél-Alföldön belül is megfigyelhető, de a megyeszékhelyek között is inkább kedvező. Bár a nyers halálozási arányszám tekintetében a város helyzete a megyeszékhelyek között kedvezőtlen – s korábban is az volt – az idős korosztály magasabb aránya miatt, az egészségi állapotot jobban reprezentáló mutatók (pl. standardizált halálozási arány, „házi orvoshoz fordulás” mértéke stb.) terén a város helyzete a megyeszékhelyek átlaga körüli, vagy kedvezőbb annál. Békéscsaba lakóinak ritkábban kell felkeresniük a házi orvosukat és a szakorvosait ([14–15. ábra](#)).

Békéscsabán sem a statisztikák, sem a város egészségügyi szakemberei által nem ismeretes olyan betegség, melynek előfordulása lényegesen gyakoribb lenne az országos, a dél-alföldi vagy a megyei átlagnál, illetve amelyek előfordulása az utóbbi évtizedben az átlagos mértéknél erőteljesebb módon növekedett volna. A vezető halálokok és a hozzájuk kötődő betegségek terén sincs a város rossz helyzetben. A vezető halálokok megegyeznek az országos és megyei átlaggal. A megbetegedési adatok sem mutatnak lényeges eltérést. A szív- és az érrendszeri betegségek aránya emelkedik ugyan, de nem olyan mértékben, mint az országban, s csak kissé jobban, mint a megyében. Hasonló a helyzet a daganatos megbetegedések esetében is, csupán a járóbeteg-szakrendeléseken megjelent új daganatos betegek száma mutat intenzívebb emelkedést az átlagosnál. A légzőszervi megbetegedésekben szenvedők aránya is kevesebb az országosnál. Az emésztőrendszer megbetegedéseinek hagyományosan kisebb aránya az utóbbi években még kedvezőbben alakult, mint országosan.

Békéscsabán – az Alföld többi városához hasonlóan – magasabb az átlagosnál a levegő pollen- és portartalma, ami tükröződik az allergiás megbetegedések valamivel magasabb számában. Az egészségkárosító ipari és közlekedési szennyezések terén Békéscsaba kedvező helyzetben van. Így a légszennyezés egészségkárosító hatása a városban csekélyebb szerepet játszik, mint a megyeszékhelyek vagy a hasonló nagyságú vidéki városok életében.

Mivel azonban a magyarországi össznépesség egészségi állapota európai összehasonlításban igen rossz, Békéscsaba kedvező helyzete csak viszonylagos. Ebből adódóan a helyi egészségpolitikának az országos egészségpolitikához célszerű igazodnia. A város 2004-ben elkészült egészségterve ennek megfelelően összhangban van az országos egészségfejlesztési elképzelésekkel: a fő hangsúly az egészséges életmódon, az elsődleges és másodlagos prevención van.

Az egészségi állapot városon belüli területi különbségeiről egyelőre nem állnak rendelkezésre felmérési eredmények, azonban a városi egészségügyi szakemberek tapasztalatai szerint Jamina és a környező tanyavilág lakóinak egészsége rosszabb, mint a város egyéb területein élőké.

Békéscsabán a népesség egészségi állapotát érintő problémák a jövőben várhatóan a népesség folyamatos öregedésével lesznek összefüggésben. Az eddigi elemzések mindegyike rámutat arra, hogy azoknak a krónikus betegségeknek az aránya lesz magasabb a következő évtizedben, amelyek az idős korú népességnél gyakoribbak. Ilyenek a szív- és az érrendszeri megbetegedések, a daganatos megbetegedések, a mozgásszervi megbetegedések. Mivel az idősek részesedése a népességből a prognózisok szerint emelkedik, e korosztályokhoz kapcsolódó egészségproblémák száma és aránya is emelkedni fog.

Az egészségügyi ellátás helyzete

Az alapfokú egészségügyi ellátás megszervezése és biztosítása teljes egészében, a szakellátás szervezése részlegesen önkormányzati feladat. Ennek következtében az egészségüghöz kapcsolódó ingatlanvagyon, műszerezettség, humánerőforrás komoly értéket képvisel a város életében. Erről Békéscsaba lakói is hasonlóképpen vélekednek: a megkérdezettek 58%-a véli úgy, hogy a város eddig túl keveset költött egészségügyre, ugyanakkor a város lakói erre az ágazatra költenének a legtöbbet³. Ez arra utal, hogy a város lakói a település egészségügyét komoly, megőrzendő, sőt fejlesztendő értéknek tartják. Az egészségügyi ellátás színvonalát a lakosság lényegileg változatlanul tartja.

Összességében az egészségügyi ellátás kapacitásai a háziorvosi ellátás és a fogorvosi ellátás terén megfelelőek, s a szakorvosi járóbeteg- és fekvőbeteg-ellátás kapacitásai is kielégítik a szükségleteket.

Az egészségügyi alapellátás keretében Békéscsabán 26 felnőttet gondozó háziorvos, 11 házi gyermekorvos, valamint 19 fogorvos praktizál. Bár a háziorvosi és házi gyermekorvosi praxisok átlagos mérete mind 1990-ben, mind napjainkban az egyik legnagyobb a megyeszékhelyek között, azonban így is az országos átlagérték alatti. Így a háziorvosi és házi gyermekorvosi ellátás mennyiségileg a városban megoldott, s ugyanez mondható el a fogorvosi ellátásról is. Az alapellátást végző háziorvosok és fogorvosok mindannyian vállalkozásban végzik tevékenységüket. Az alapellátásnál a városi ANTSZ megítélése szerint kapacitáshiány van az iskolaegészségügyben, mivel mindössze 1 fő házi gyermekorvos látja el fő tevékenységéiként az iskolaegészségügyi feladatokat. Az iskolák többsége a házi gyermekorvosokat bízza meg az iskolaorvosi teendők ellátására.

A város egészségügyi szereplői fontos problémának tartják a háziorvosi ügyeleti rendszer szervezettségi gondjait. Kiemelendő, hogy nincs kellően összehangolva Békéscsaba környékének ügyeleti rendszere a városéval. Dobox község mindenképpen igényelné, hogy a háziorvosi ügyeletet Békéscsabával közösen lássák el. A háziorvosi ügyelet hiányosságai a háziorvosi ügyeleti esetek egy részét is a városi kórházba terelik.

Az alapellátást korábban az Egészségügyi Alapellátási Igazgatóság önálló gazdálkodási jogkörrel működtette, s koordinálta a bölcsődei ellátást, a pszichológiai tanácsadást, a lelkeségély-szolgálatot, a védőnői szolgálatot és az iskolaorvosi ellátást.

³ A 2004. évi kérdőíves felmérés szerint, egy képzeletbeli 1000 Ft-ból 211 Ft-ot költenének az egészségügy fejlesztésére.

Az alapellátás korábbi rendszere 2002-ben a városban felbomlott, s újabb formája is átmeneti állapotban van: a védőnői szolgálat és az iskolaorvosi ellátás a városi kórház felügyelete alatt dolgozik, a háziorvosi praxisok és rendelők nagy részét privatizálták, a háziorvosi ügyeletet magáncégek látják el, illetve szervezik, a bölcsődei ellátás helyzete tisztázatlan. Ez a rendszerben bizonytalanságot, s – különösen a háziorvosi ügyeletben – ellátási hiányokat eredményez. Az újonnan alakult struktúrát az érintettek és a város egészségügyi szakembereinek jó része nem tartja hatékonynak.

A háziorvosi rendelők *műszaki színvonala* és felszereltsége megfelel a törvényi előírásoknak, azonban egy részük műszaki színvonala elavult, s különösen Mezőmgyer és Gerla rendelők kapacitásai hiányosak, mivel a sok kiköltöző miatt megnövekedtek az igények. Fontos műszaki probléma, hogy az egészségügyi intézmények nagy része a városban nem közelíthető meg akadálymentesen a mozgáskorlátozottak számára. A GKI-Egészségügy-kutató Intézet Kft. által a város számára készített tanulmány problémaként említi a háziorvosi rendelések összehangolatlanságát is.

A kérdőíves felmérés tanúsága szerint a város lakói közül legtöbben körülbelül 4 havonta veszik igénybe a háziorvosi ellátást. A nyugati kertvárosban, a „Berényi úti kertvárosias övezetben” és Mezőmgyeren a legmagasabb azoknak az aránya, akik soha nem veszik igénybe a háziorvosi ellátást. Igen magas (35%) azoknak az aránya, akik soha nem fordulnak fogorvoshoz. A városon belül a „külső tanyaövezet” és Fényes lakosságának 69% nem jár soha fogorvoshoz, de elég magas Mezőmgyeren, Gerlán és az egyéb külterületen soha fogorvost igénybe nem vevők aránya is. *A háziorvosi rendelők felszereltségét, műszaki állapotát legtöbben egy ötfokozatú skálán 4-re értékelték.* A legrosszabbnak Gerlán és a lencsési vegyes övezetben tartják a háziorvosi rendelőket, mivel itt értékelték 2-3-asra legtöbben a műszaki színvonalat. Az orvosokat és az egészségügyi személyzetet a város lakói igen alkalmasnak tartják munkájuk végzésére (50% az 5-ös osztályzatok aránya), azonban a szolgáltatás minőségét a többség nem jelesnek, csupán jónak tartja. *A háziorvosi rendelők elérhetősége értelemszerűen a külterületen, Gerlán, Fényesen és Mezőmgyeren a legrosszabb, de a Nyugati kertváros és az „Oncsa-Béke kerti vegyes övezet” háziorvosi elérhetőségét is rossznak ítélik az ott élők.*

A járóbeteg-szakellátást a városi Réthy Pál Kórház-Rendelőintézet, illetve kisebb részben a Vasútegészségügyi KHT működteti. Így a járóbeteg-szakellátás működése hasonló előnyökkel és problémákkal bír, mint a fekvőbeteg-ellátás. Bár a megyeszékhelyek rangsorában a 100 lakosra jutó járóbeteg-szakorvosi munkaórát tekintve Békéscsaba csupán a 14. volt 2002-ben, ez a relatíve kedvezőtlen helyezés nem tekinthető problémának, mivel egyrészt az 1990-es 18. (utolsó) helyről jelentős előrelépés történt, másrészt a szükségleteket a közeli Gyulán, a megyei kórházban a progresszivitás elve alapján elégítik ki (15. [ábra](#)).

A járóbeteg-szakellátást a megkérdezett békéscsabaiak 46%-a soha sem veszi igénybe, 25%-uk 6 hónapnál ritkábban. Az átlagosnál gyakrabban a belváros melletti övezetek lakói fordulnak szakorvoshoz. A járóbeteg-szakrendelések felszereltségével, műszaki állapotával, az orvosokkal és az ápolószeméllyel az igénybevevők inkább elégedettek, amit a 4-es, 5-ös osztályzatok jeleznek.

A *fekvőbeteg-ellátás* Békéscsabán a Réthy Pál Kórház-Rendelőintézetben koncentrálódik. Az intézmény fő funkcióját tekintve városi kórház, mely területi ellátási kötelezettségénél fogva ellátja Békéscsaba vonzáskörzetét is. A kórház mind Békéscsaba, mind a környék lakói számára jól megközelíthető. A környező kórházakkal (Gyula, Orosháza) való *munkamegosztását* és fejlesztéseit az utóbbi években az intézmények szakmai terve alapján az OEP finanszírozási szisztémája szabályozza. Az esetlegesen meglévő, sok esetben látszólagos párhuzamosságok megléte is a területi ellátási kötelezettségből fakad (pl. alapszakmás osztályok). A korábbi felmérések szerint a *betegforgalom csak kismértékben lépi át a területi kötelezettség határait*, akkor is az átvonzások a progresszivitás elvéből következnek. A kórház ágyszámadatai és betegforgalma is jelzi a kórház városi (nem megyei) szerepkörét: a megyeszékhelyek fekvőbeteg-gyógyintézetinek ágyszámadatai alapján a békéscsabai a kisméretű kórházak közé tartozik, mint minden olyan megyeszékhelyé, ahol később létesült önálló kórház (15. [ábra](#)). Ugyanez tükröződik a kórházból elbocsátott betegek számában is. A kis méret azonban nem csökkenti a kórház térségi jelentőségét, s fontosságát a város és környéke betegeinek ellátásában.

A kórház épületeinek műszaki állapota és a kórház műszerezettségének kettősséget tükröz: új szárnya mind építésetileg, mind műszerezettségét tekintve korszerű, ugyanakkor az intézmény régi szárnya felújításra szorulna. Néhány területen (pl. műtőblokk, a képalkotó diagnosztika egyes területei) a kórház felszereltsége a legkorszerűbb követelményeknek is megfelel. Mivel azonban az orvostechika folyamatosan fejlődik, s a műszerpark mind technikailag, mind erkölcsileg elavul, a felszereltséget folyamatosan a nemzetközi normákhoz kell igazítani.

A kórház gazdasági helyzete a korábbi instabilitást követően stabilizálódott a menedzsmentváltás eredményeként, s jelenleg (2004-ben) a kórház jelentős tartalékokkal rendelkezik. A kis méret megteremti a lehetőséget arra, hogy a menedzsment rugalmasan tudjon reagálni a hektikus egészségügyi finanszírozásra. A kiegyensúlyozott működést segíti, hogy a kórház rendelkezik ISO 9001:2001 minőségirányítási rendszerrel.

A kórház a város egyik „nagyfoglalkoztatója” kb. 1000 alkalmazottal. *E humán erőforrás értékét növeli, hogy magas a diplomások aránya. Problémát jelent* ugyanakkor mind a jelenben, mind 10 éves időtávban *az orvoshiány*, illetve a kvalifikált orvosok elvándorlása az Európai Unió gazdagabb, lényegesen (kb. 10-szeresen) magasabb orvosfizetésekkel rendelkező országaiba. A *gazdálkodást, a műszaki állapotot, az eszközparkot és a humán erőforrást figyelembe véve a kórház vezetése a kórház szakmai színvonalát kifejezetten jónak ítéli meg.* Békéscsaba megkérdezett lakóinak 47%-a az ötös skálán 4-esnek tartja a kórház felszereltségét és műszaki állapotát, 45%-a tarja jónak (4-es) az orvosok és ápolószemélyzet alkalmasságát, s körülbelül ilyen arányban értékeli 4-re a kórház szolgáltatásainak szervezettségét, működését.

A kórháznak évente el kell készíteni az OEP számára *szakmai tervét*, melyben megfogalmazódnak a meglévő problémák és a *kórház fejlesztési céljai.* *Nagy probléma az önálló sürgősségi-osztály hiánya*, melynek megszervezése folyamatban van. A sürgősségi osztály létrehozása lehetőséget teremt az egységes sürgősségi ellátás kialakítására, műszaki hátterének megteremtésére. *Békéscsaba megyén belüli központi elhelyezkedése felveti annak lehetőségét is, hogy a megyén belül Békéscsaba legyen a sürgősségi ellátás megyei központja.* Az alacsony orvosberek

miatt *egyes szakmákban orvoshiány van*, azonban a létszám növelését a jelenlegi OEP finanszírozás nem teszi lehetővé. A város határközelségéből adódóan ugyanakkor az esetleges orvoselvándorlás miatt keletkező orvoshiány könnyebben pótolható fiatal romániai magyar orvosokkal. Mivel Békéscsabán az átlagosnál magasabb az idősek aránya, és a prognózisok a város népességének elöregedését jelzik, *fokozott az igény az ápolási ágyak számának növelésére*, azonban valószínűleg az OEP nem finanszíroz a jelenleginél lényegesen több ápolási és krónikus ágyat. Ehhez kapcsolódó probléma, hogy *a városban jelenleg nincs Hospice-ellátás, továbbá a jelenleginél jóval nagyobb igény lenne az otthoni betegápolás egészségügyi támogatására*, s arra, hogy az otthoni betegápolásnak legyen kapcsolata a kórházzal.

A város helyi egészségpolitikája ellentmondásos: egyrészt a város rendelkezik az egészségügyi tervezés néhány, a közgyűlés által is elfogadott dokumentumával (PI. Egészségkép, Városi Egészségterv), azonban – részben az interjúk tanúsága szerint – igen erős törésvonalak figyelhetők meg a város egészségpolitikáját befolyásoló egészségügyi szakemberek között. Helyi szinten is erősödik az a gyakorlat, miszerint az egészségügyben politikai döntések helyettesítik a szakmaiakat. E folyamat felerősödése széttzilálhatja a jelenleg viszonylag kiegyensúlyozottan működő békéscsabai egészségügyet.

A helyi egészségpolitika számára komoly kihívást jelent a nemzeti egészségpolitika szinte folyamatos változása mind szemléletében, mind törvényi szabályozásában. A kiszámíthatatlan, sokszor kormányzati ciklusokon belül is változó állami egészségpolitika lehetetlenné teszi a hosszú távú, stratégiai tervezést helyi szinten. A központi kormányzati egészségpolitika esetleges stabilizálódása megkönnyítheti a stratégiai tervezést a városban.

AZ OKTATÁS, KÉPZÉS INTÉZMÉNYRENDSZERE

- A szabályozási környezet gyakori változása instabilitást eredményez.
- A kedvezőtlen demográfiai folyamatok eredményeként minden iskolai korcsoportban csökkenés várható a következő hat évben is.
- Az oktatási intézmények között növekednek a különbségek – az oktatási rendszer leképezi a város társadalmi térszerkezetét.
- Erőteljes expanzió megy végbe a középfokú oktatásban, különösen a szakképzésben.
- Koordinációs problémák jelentkeznek a szakképzésben.
- A városi oktatás jól tudott alkalmazkodni a változásokhoz, köszönhetően az intézmények innovációs készségének és az oktatásirányítás folytonosságának és szakmaiságának.
- A Tessedik Sámuel Főiskola Gazdasági Főiskolai Karán 2006/2007-es tanévtől indítani tervezett szakok mindegyike illeszkedik a felszálló ágban lévő foglalkozási igényekhez. A Kar akkor lesz képes versenyben maradni, ha a szakon belüli specializációt, a szakirányokat a térség gazdasági igényeihez igazítja.

A közoktatási feladatok ellátása a közoktatási törvényben meghatározott differenciált módon a helyi önkormányzatok kötelező feladata. A megyei jogú városok feladat ellátási kötelezettsége saját területükön megyei önkormányzati feladatokra is kiterjed.

A szabályozási környezet változása

A szabályozási környezet elsősorban a jogszabályi kereteket jelenti. Az oktatásról szóló 1985-ös törvény jelentős átalakulást indított el a közoktatás területén. Oldotta a túlzott szabályozást, megnövelte az intézmények autonómiáját. A rendszerváltás után szinte állandósult a változás, amit az alaptörvény többszöri jelentős módosítása jelez. Az 1990-es törvénymódosítás megszüntette a közoktatás állami monopóliumát, és az iskolarendszer merev szerkezetét. 1993-ban alkotta meg az Országgyűlés a demokrácia és a piacgazdaság viszonyainak megfelelő Közoktatási törvényt, mely a jelenlegi közoktatási rendszer kialakulását alapvetően meghatározta. Azóta a mindenkori kormány több alkalommal (1995, 1996, 1999, 2002, 2003) módosította a Közoktatási törvényt. A törvényi változást több száz új rendelet megalkotása, illetve módosítása követte, melyek jelentős változást eredményeztek az oktatási rendszer működésében. *Az átalakulásban átfogó koncepció a gyakran egymással ellenkező irányú fordulatok miatt nem érzékelhető.* A változások iránya inkább az irányítás változásához köthető.

A nagyüzemi igényekre alapozott szakképzés a tulajdonviszonyok átalakulása miatt a rendszerváltással válságba került. Társadalmi elvárásként azonban továbbra is jelentkezett a munkahelyek szakképzett munkaerő iránti igényének kielégítése. 1990-től több mint 60 új törvény, kormány- és miniszteri rendelet érinti a szakképzést. Jelentős változás, hogy *szétvált az iskolarendszerű és a munkaerőpiaci szakképzés*, az iskolákban az általános műveltséget megalapozó és a szakképesítés megszerzésére felkészítő szakasz.

Az oktatás helyzetét alapvetően meghatározza az egyes korosztályok száma, összetétele. Nyilvánvaló ez a normatív finanszírozás logikájából, mely a tanulószám alapján osztja el az erőforrásokat. Azt is figyelembe kell venni, hogy az oktatási kapacitások nem változtathatók a demográfiai változások ütemében, továbbá kihatással vannak az oktatási rendszer hatékonyságára, de az iskolák tanulói összetételére is.

Magyarországon az utóbbi harminc évre a születésszám csökkenése volt jellemző, ma csak fele annyi gyerek születik, mint harminc évvel korábban. Ez a trend Békéscsabára is igaz, azzal a kiegészítéssel, hogy a város korszerkezete a megyeszékhelyekkel, illetve hasonló nagyságú városokkal való összehasonlításban kedvezőtlen, kevesebb a 14 év alatti, és több a 60 feletti lakos. A demográfiai adatok alapján az egyes iskolai korosztályok számáról készített becslés szerint *minden iskolai korcsoportban csökkenés várható a következő hat évben is.*

Óvodai nevelés

Békéscsabán 1990-ben 22 óvodában 2600 gyermek nyert elhelyezést. *Az 1000 lakosra jutó óvodások száma 31, a megyeszékhelyi átlagnál alacsonyabb*, amit a város lakóinak korszerkezete, a fiatalok alacsonyabb aránya indokol ([16. ábra](#)). Az óvodába

járó gyermekek száma napjainkra 2000 fő alá csökkent, az óvodai csoportok száma 96-ról 80-ra. A kevésbé dinamikus csoportszám-csökkenés azt eredményezte, hogy az átlagos csoportlétszám 25-re, a törvényi maximum szintjére olvadt. Az óvodai ellátás sajátossága, hogy a szülők egy része nevelési év közben írta be gyermekét, így a csoportlétszám több óvoda esetében átlépi a törvényi maximumot. *A gyermeklétszám csökkenését a fenntartó a feladat-ellátási helyek számának csökkentésével is lekövette.* 1993-ban 21 önálló intézményben, 27 telephelyen folyt óvodai nevelés. 2004 őszére az önálló intézmények száma 10-re, a feladat-ellátási helyek száma 23-ra csökkent.

A város óvodáiban jelenleg 178 főállású *óvodapedagógus* dolgozik. (1988-ban 232, 1991-ben 218, 2002-ben 194 óvodapedagógust foglalkoztattak az óvodák: [17. ábra](#)) A pedagógusok számának csökkenése a gyermekszám csökkenésénél is dinamikusabb, így nőtt az egy pedagógusra jutó gyermekek száma, és ebben a tekintetben korábbi kedvező helyzetét elveszítette a város, és a megyeszékhelyek között a leggyengébben ellátottak közé került. (1988-ban e mutató szempontjából még az élmezőnyben volt) Jelenleg átlag 11 gyerek jut egy pedagógusra, az országos átlag 10 (2003) és jellemzően évről évre csökken.

Az óvodai ellátás biztosítása a város kötelező feladata. A feladatellátás színvonalának jellemzője, hogy *valamennyi óvodában gondoskodik a sajátos nevelési igényű gyermekek ellátásáról*, ebből a célból utazó gyógypedagógus hálózatot működtet. A gyermekek fizikai állóképessége, ügyessége, gyorsasága fejlesztése érdekében gondoskodik az úszásoktatás és a „Bukfenc akadémia” testnevelési foglalkozások megszervezésének lehetőségéről. Egy-egy óvodában a beszéd- és érzékszervi fogyatékosok, illetve nemzeti, etnikai kisebbséghez tartozók nevelésének lehetőségét biztosítja.

Általános iskolai oktatás

Az alapfokú oktatásba *beiskolázott tanulók számának* alakulását tekintve a demográfiai folyamatok hatása érzékelhető. A tetőpont 1987-ben volt, amikor országos szinten 1300000-en tanultak az általános iskolákban. Azóta a létszám évről-évre csökken, jelenleg 900000 tanuló van. A folyamat Békéscsabán is hasonló, 1970-ben 4876 tanuló vett részt az alapfokú képzésben, 1983-ban 7822, a demográfiai tetőpont idején, 1988-ban 8178, 1989-ben 8118, – elkezdődött a csökkenés. A tanulólétszám 1991-ben 6825, 2002-ben már csak 5752. A 2003-as októberi statisztika szerint 5542. Jelenleg (2004): 5522. A csökkenés mértéke lényegében azonos a megyeszékhelyi, illetve az országos átlaggal. *A lakossághoz viszonyítva a megyeszékhelyek közül Békéscsabán a legalacsonyabb az általános iskolások száma*, amit a város kedvezőtlen korösszetétele magyaráz. Az ezer lakosra jutó általános iskolások száma 87 ([18. ábra](#)).

Békéscsabán jelenleg az alapfokú oktatásban 12 önkormányzati és 2 egyházi *intézmény* vesz részt. Az intézmények száma a demográfiai csúcs idején is 14 volt. Országosan az általános iskolák száma a 90-es évek első felében növekedett, majd 1995-től csökken. Hasonlóan történt városunkban is, a 90-es évek közepén még 16 iskolában, 17 telephelyen folyt az oktatás. A hagyományos általános iskolákon kívül, két intézményben 6, illetve 8 osztályos gimnázium keretében végzik az alapfokú

képzést, egy iskola az enyhe fokon értelmi fogyatékos gyermekek oktatását végzi, egy iskola pedig a nemzetiségi oktatásban vállal feladatot.

1988-ban 682 *pedagógus* dolgozott a város általános iskoláiban, az egy pedagógusra jutó tanulók száma 12 volt, a megyeszékhelyek között a legalacsonyabb. Ez a kedvező arány a demográfiai csúcs éveit végig jellemezte. 1991-ben alig kevesebb, 658 pedagógus tanított az általános iskolákban, a tanulószám csökkenés miatt jelentősen, 10,4-re csökkent az egy pedagógusra jutó diákok száma, ez a megyeszékhelyek közt még mindig a legkedvezőbb volt. A 90-es évek végén az egy pedagógusra jutó diákok száma emelkedni kezdett, ami azt jelzi, hogy az oktatásból kikerülő pedagógusok aránya meghaladja a tanulószám csökkenésének mértékét. Az egy pedagógusra jutó tanulók száma 2002-ben 10,8. Ezzel az értékkel *Békéscsaba a megyeszékhelyek sorrendjében vezető pozícióból a mezőny utolsó harmadába esett vissza (19. ábra).*

Az általános iskolai pedagógusok száma 2003-ban 510. A *szakos ellátottság 100%-os*. A fenntartó biztosítja a speciális feladatok ellátásához szükséges személyi feltételt (fejlesztő pedagógus, gyermek- és ifjúságvédelmi felelős, oktatástechnikus). Sajnálatos, azonban hogy a tehetséggondozás korábbi, országosan is példamutató feltételét, könyvtáros, közművelődési felelős alkalmazását a törvényileg kötelező szint alá csökkentette.

A fenntartó elvárásának megfelelően *Békéscsaba alapfokú oktatásában kiemelten kezelt terület*:

- *Alapkészségek* kialakítása, melynek eredményességét rendszeresen szakmai szolgáltatónál megrendelt külső mérésekkel ellenőrzik.
- Az *idegennyelv oktatása*, melyhez az eredményesség növelése céljából a törvény által meghatározott szint felett jelentős többlet órakeretet biztosít.
- Az *informatika, számítástechnika* oktatását az intézmények technikai feltételeinek javításával, a szükséges személyi feltétel biztosításával kívánja eredményesebbé tenni.
- A *sajátos nevelési igényű*, beilleszkedési, magatartási és tanulási nehézséggel küzdő *gyermekek* ellátását utazó gyógypedagógusok hálózatának megszervezésével segíti.
- Az iskolák *tehetséggondozó munkáját* városi tanulmányi versenyek rendszerének működtetésével segíti.

Az önkormányzat az eredményes iskolakezdet logopédiai osztály szervezésével segíti, lehetőséget biztosít mozgássérült gyermekek integrált oktatására. Biztosítja az autista gyermekek képzését is. A sportot tornász és labdarugó osztályok szervezésével támogatja.

A tárgyi feltételek biztosítása demográfiai apály idején könnyebb feladat, minden általános iskolának van tornaterme, bár néhány iskoláé kis méretű, a sportolás feltétele még nem mindenhol biztosított teljes mértékben. A tantermek száma megfelelő, a létszámcsökkenés lehetőséget ad a rossz műszaki állapotú, illetve kis méretű tantermek oktatásból történő kivonására is.

A Pisa-vizsgálat 2000 egyik fontos megállapítása, hogy Magyarországon erős szegregáció mutatható ki a szocioökonómiai szempontok szerint. A jelenség

Békéscsabán is kimutatható, már a 80-as években végzett empirikus vizsgálatok (Bőke) jelezték, hogy *a város általános iskolái társadalmilag szegregáltak, területileg lehatárolható presztízshierarchiába rendeződtek. A 90-es években a társadalomban lezajló folyamatok az iskolák közötti különbséget tovább növelték.*

Középfokú oktatás

A középfokú intézményekben tanulók száma az egész országra vonatkozóan 1993-ig emelkedett, azóta enyhén csökken. A békéscsabai tendencia is hasonló, azzal a különbséggel, hogy a csökkenés nem annyira egyértelmű, inkább stagnálás. A tanulószám fogyását Békéscsabán nem csak a középfokú képzés idejének kitolódása fékezi. Békés megye hagyományosan a tanulókat kibocsátó megyék közé tartozik. A megye oktatási kínálata és kapacitása elmaradt a lakossági igényektől. Ez demográfiai hullám idején expanziós lehetőség. A szakközépiskolai képzés, jellemzően a városokban koncentrálódik. Megyei sajátosság, hogy *a koncentráció itt egyetlen városban, Békéscsabán valósul meg. A városnak mennyiségi és minőségi szempontból is kiemelkedő szerepe van a középfokú oktatásban.* A megye általános iskolai képzésnek csak hatoda, a szakközépiskolás képzésnek több mint fele itt valósul meg.

A 90-es évekre a középfokú képzés expanziója volt jellemző. 1991 és 2002 között országos szinten a *középfokú tanulók* száma 35%-kal nőtt. Békéscsabán ugyanebben az időszakban 67%-os volt a gyarapodás. Ezzel az értékkel a megyeszékhelyek közt Békéscsaba az első. Az ezer lakosra jutó középiskolások száma 111, ami a város kedvezőtlen korösszetétele ellenére igen magas érték, a megyeszékhelyek közül a harmadik. 1991-ben ez az érték még csak 65, amivel akkor Békéscsaba a középmezőnybe tartozott ([20. ábra](#)). Ez a növekedés a városi feladatok ellátásán túl a térségi feladatok felvállalásával lehetséges. *Az expanziót elsősorban az tette lehetővé, hogy Békéscsaba színes és színvonalas szakképzési kínálatot fejlesztett ki, melyben súlypontosak a tercier szektorra és a nem anyagi ágazatokra vonatkozó képzések.*

A középfokú képzés alapvetően három *iskolátípusban* történik: gimnázium, szakközépiskola, szakiskola. Országosan a szakközépiskolások száma 1999-ig dinamikusan nőtt, azóta enyhén csökken. A gimnazisták száma a vizsgált időszakban végig lassan emelkedett. A szakmunkástanulók száma a 90-es években jelentősen csökkent, 2000-től stagnál. Jelenleg a tanulók mintegy 30%-a jár gimnáziumba, 46%-a szakközépiskolába, és 24%-a szakiskolás. Békéscsabán alacsonyabb a gimnáziumi tanulók aránya (22%) és magasabb a szakközépiskolásoké (54%). Ez a sajátosság nem újkeletű, Békéscsabán hagyományosan alacsony a gimnáziumi oktatás részesedése. 1988-ban a gimnáziumi képzés aránya 10%-volt, az országos arány 24%. Ennek egyik lényeges oka a képzési kínálat szegényessége, a 80-as évek végéig mindössze két iskolában szerveztek gimnáziumi képzést. *A kilencvenes években a kínálat kibővült, jelentősen nőtt a gimnáziumi férőhelyek száma, de még mindig elmarad a megyeszékhelyi átlagtól.* A gimnáziumi képzésben viszonylag alacsony a vidéki tanulók aránya, Gyuláról, Békésről, Mezőberényből nem jönnek át a gimnáziumi képzést igénylők. A megye oktatására a kisvárosi gimnáziumok dominanciája jellemző.

A középiskolában tanító *pedagógusok száma* 1991-ben 362, 2002-ben 561 volt. A növekedés 55%, ami elmarad a tanulósám változásától. Az egy pedagógusra jutó tanulók száma 12 -ről 13-ra nő a vizsgált időszakban. A változásnak ezzel a mértékével Békéscsaba a megyeszékhelyek sorában az utolsó előtti [\(21. ábra\)](#).

Az iskolafenntartók számára különösen kedvezőtlenül alakultak a *szakképzésben végbement folyamatok*. Az *intézményrendszer belső átalakulása ebben a képzési formában koordinálatlan, ellenőrizetlen módon zajlik, miközben a költségek itt különösen magasak*. Az átalakulás sokszor spontán módon zajlik, az elkészült fejlesztési tervek kevésbé tudják a folyamatot befolyásolni. Az intézmények finanszírozási rendszere differenciálatlan. A települési önkormányzatok és a megye csak formálisan működnek együtt az intézményi funkciók középtávú hatásainak vizsgálatában és a kapacitások összehangolásában. A közoktatási törvény értelmében a szakképzés a 10., illetve a 12. évfolyam után kezdődhet. Az általánosan képző szakaszt követően az érettségizőknek csak fele marad szakképző évfolyamon. A anyaiskolában maradókat a felsőoktatás expanziója és a csak szakképzéssel foglalkozó alapítványi iskolák csökkentik. A piaci alapú képzések kontrolljának hiányosságai a színvonalasabb képzések versenyhátrányát eredményezik. Tovább nehezíti a helyzetet, hogy a megye gazdasága alig vesz részt a szakképzésben. A gyakorlati oktatás, jellemzően az iskolai tanműhelyekben folyik, az oktatóknak kevés a gazdasági tapasztalata. Tanulószerződés csak a szolgáltató szférában vannak. Pozitív jel, hogy erősödött a munkaerőpiac és az oktatási intézmények együttműködése.

Az oktatás finanszírozása

A normatív finanszírozás logikája értelmében az önkormányzat bevételeit a tanulósám és annak intézménytípusonkénti megoszlása határozza meg. Ezzel szemben a kiadások feladatfinanszírozás jellegűek, melynek legfontosabb mutatója a tanulócsoporthoz száma.

Ez a finanszírozási szisztéma csökkenő gyermeklétszám esetén kedvezőtlen az iskolafenntartóknak. A negatív hatás csak akkor védhető ki, ha a csoportok számának csökkenése követi a tanulólétszám változását, és az átlagos csoportlétszám nem csökken. *Békéscsabán tudatos csoportszervezéssel ezt a kedvezőtlen finanszírozási hatást sikerült megszüntetni. Az intézményi összevonások úgy valósulnak meg, hogy segítik a racionálisabb erőforrás-elosztást és gazdálkodást, ugyanakkor nem szüntetik meg az egészséges versenyt.*

2001-ben az önkormányzatok összes folyó kiadásuknak egynegyedét fordították oktatásra. Ez az arány Békéscsabán lényegesen magasabb, eléri a költségvetési főösszeg egyharmadát. Ez a magas arány nem alacsony hatékonyságot tükröz, hanem azt jelzi, hogy a város jelentős mértékben lát el térségi oktatási feladatokat. Dinamikáját tekintve az oktatás részaránya 2002-2003-ban növekvő, meghaladja a 36%-ot, aminek feltehető oka az 50%-os közalkalmazotti bérfelállítás. Ez az arányeltolódás akkor okoz költségvetési problémát, ha az állam által biztosított bevételek növekedése azt nem kompenzálja. *Ez kizszorító jellegű, csökkenti az önkormányzat költségvetési szabadságfokát.* Igazán az a kérdés fontos, hogy az állami támogatásból származó bevételeket mennyivel kell kiegészíteni az intézmények

működőképességének megőrzése, a feladatok ellátása érdekében. A költségvetés-tervezési gyakorlat ezért az intézményeknek nyújtott önkormányzati támogatás és a normatívából származó bevétel különbségének minimalizálását preferálta. Gazdálkodási értelemben ez a támogatásoknak a feltétlenül szükséges kiadásokhoz történő igazításával, az eredeti előirányzatok feszített tervezésével és a pótelőirányzatok szerepének felértékelődésével valósult meg.

Az intézményeket legerősebben a tanulólétszám megőrzésére való törekvés befolyásolja, megkísérelnek alkalmazkodni a környezet és a jogszabályok változásaihoz, a fenntartó tudomásul veszi az intézményvezetők kezdeményezéseit, és rendszerint jóváhagyja a belső szerkezetváltási kísérleteket. *Az intézményi törekvések azonban gyakran ellentmondó prioritásokat jelenítenek meg. Természetüknél fogva nehezen rendezhetők városi oktatási koncepcióba.*

A város lehetőségeit a normatívából származó bevételeknek és az intézmények támogatási igényének az összevetése határozza meg. A város finanszírozási gyakorlata a bázisalapú szemléletet meghaladó módon az intézményi órakeret szabályozására épül. Az órakeret a tanulócsoporthoz számától és óratervétől függ, és egyértelműen meghatározza pedagógusigényt, ezáltal a feladatellátás pénzügyi kereteit. A ténylegesen ellátott és az állam által előírt feladatok összevetésével lehet dönteni a kötelező minimumot meghaladó feladatellátásról. *Kedvező a városvezetés és az oktatásirányítói feladatokat ellátó önkormányzati köztisztviselői kar stabilitása, amely javítja a döntés-előkészítés és végrehajtás színvonalát. Az viszont a stabilitás hiányát jelzi, hogy szinte évenként felülvizsgálják a korábbi döntések költségvetésre gyakorolt hatását.*

A helyzetelemzés során azt is érdemes figyelembe venni, hogy a szélesedő szociális funkció egyre elválaszthatatlanabban kapcsolódik össze az oktatási feladatokkal, az *oktatási rendszer jelentős mértékben szociális jellegű feladatokat is ellát, különösen a fiatalabb korcsoportokban.*

Nem-iskolarendszerű képzés

A Városban a nem-iskolarendszerű oktatást végző *intézményeknek három típusa* van egyszerre jelen:

- akkreditált szakképző intézmény,
- nem akkreditált szakképző intézmény, amely több éve működik a városban,
- nem akkreditált szakképző intézmény, amely a városban egyszeri vagy eseti képzést végez.

Az elsőnél a minőségbiztosítás megoldott, a másodiknál ezt a piaci mechanizmusok végzik, a harmadiknál a minőségbiztosítás még nem kialakult.

Az intézmények lefedik a szakképzési szinteket, kínálnak alapfokú végzettségűektől felsőfokú végzettségűekig mindenkinek valamilyen átképzési, továbbképzési formát.

A tanfolyamok célszerűen az olyan szakmák, képzések felé orientálódnak, melyekre kereslet van, melyek elvégzésével a munkaerő feltehetően elhelyezkedni képes. A tanfolyamokat végzők 53–54%-a három hónapon belül elhelyezkedik, s ez az arány jobb, mint más megyékben. Egyes szakmákban az elhelyezkedési arány még

magasabb – 80% körüli. Sőt, vannak olyan végzettségek, amelyekkel még további munkaerőt is foglalkoztatni tudnának a munkaadók, azaz, ahol hiány van. Ezekből néhány példa: ács-állványozó, szobafestő-mázoló, CNC gépkezelő, gépszerelő, szociális gondozó, stb.

A *Munkaügyi Központnak* az akkreditált képzőintézményekkel van kapcsolata (mintegy hússzal), s ebből a *Békéscsabai Regionális Munkaerőfejlesztő és Képző Központ* mintegy 160 képzési programmal bír, ez nem mindegyike folyik párhuzamosan.

A nem akkreditált intézmények is folytatnak képzéseket, tanfolyamokat, számuk évről-évre változik. Mindkét típusuk kínálatában megjelentek az uniós elvárásoknak megfelelő szakképesítést nyújtó, a non-profit szektorra irányuló képesítést biztosító tanfolyamok.

A helyi gazdasági szereplők a velük készített interjúkban – a gazdasági fejezetben kifejtettek szerint – megfogalmaztak néhány, a helyi oktatási és képzési rendszerben érzékelt problémát. Ezek arra hívják fel a figyelmet, hogy a versenyszemléletű városfejlesztési stratégiában helyet kell kapnia a gazdaság munkaerő iránti igénye és a munkaerő-piaci képzés hatékonyabb összehangolását megcélzó intézkedéseknek.

Felsőoktatás

Az elmúlt néhány év változásai során a TSF GFK tevékenysége letisztult, a tanító képzés Szarvasra helyezésével ma már a gazdaságiszakember-képzésre és az ehhez kapcsolódó humán területekre specializálódott a kar. A pénzügyi, gazdálkodási és személyügyi szervezőszakon a nappali és levelező tagozatokra fölvelt mintegy 3000 hallgató képzését hat tanszék biztosítja. Ezek: Pénzügyi és Számviteli, Gazdaságmatematika és Informatika, Gazdaságtan, Elméleti és Alkalmazott Humántudományi, Idegen Nyelvi, Marketing-menedzsment Tanszék. Ezekon túlmenően az Idegen Nyelvi Tanszék szervezésében akkreditált nyelvvizsga központ is működik a Karon, valamint kihelyezett Intézményi Kommunikátor szak.

A Kar *beiskolázási területét* a nappali tagozatos hallgatók állandó lakóhelye szerint áttekintve megállapítható, hogy 1994 és 2003 között évenként változó arányban ugyan (50–70%), de dominánsan Békés megye jelenik meg, ezt követi Csongrád megye 10 és 17 % közötti ingadozásokkal majd pedig Hajdú-Bihar és Jász-Nagykun-Szolnok megyék egyformán 5–10 % közötti mutatókkal⁴. Békés megyén belül a helyzeti előnyből adódóan is Békéscsaba adja a karnak a legtöbb hallgatót. A főnti beiskolázási terület demográfiai mutatóit elemezve megállapítható, hogy 1994 és 2003 között a 18 éves korosztály létszáma valamivel több mint 20%-kal csökkent a csökkenés üteme várhatóan a következő 10-15 évben mérséklődik ugyan, de országos prognózisok szerint 2020-ra a felsőfokú intézményekbe jelentkezők száma a maihoz képest felére apad.

A Figyelő 2004. novemberi számában megjelent elemzés szerint a foglalkozások között felmenő ágban van az informatikus, logisztikus, pénzügyes, számviteles, kontrollings, marketinges, PR-es, HR-es minőségbiztosítási, mérnök-közgazdász és mérnök. Lemenő ágban van viszont a jogász, közgazdász, művelődésszervező, agrár-

⁴ Borzán – Szabóné Bohus 2004

területek, környezetvédelem, bölcsész, tanárok-tanítók, könnyűipari területek, szociológus, pszichológus, média-kommunikáció. Az Országos Felsőoktatási Felvételi Iroda adatai alapján összeállított felsőoktatási toplistán a szakok következő sorrendje alakul ki: közgazdasági, gazdálkodási, jogász, idegenforgalmi és szálloda, műszaki informatika, kommunikáció, angol nyelv és irodalom, pszichológus, magyar nyelv és irodalom, történelem, művelődésszervező, tanító. Felületes összevetés alapján is látható, hogy a *felvételizésre kiszemelt szakok és a felszálló ágban levő, tehát keresett foglalkozások csak igen távolságtartóan vannak egymással köszönő viszonyban.*

A jelenlegi képzési struktúra átalakítása a Bolognai Programnak megfelelően Magyarországon is átalakulóban van. *A Karon 2006/2007-es tanévtől indítani tervezett szakok mindegyike illeszkedik a felszálló ágban lévő foglalkozási igényekhez. Az akkreditáltatni tervezett alapképzési szakok közül a „pénzügy és számvitel” szak eddig is erőssége volt a Karnak. Ezt a szakot országosan is mindössze hat felsőfokú intézmény tervezi indítani az eddig elért jó pozíció megtartására tehát jó esély van. A következő indítani tervezett alapképzési szak a „gazdálkodási és menedzsment” szak. Ezt a szakot országosan harminc intézmény tervezi indítani 2006-tól. A hallgatók megszerzésért folytatott verseny tehát várhatóan igen kiélezett lesz. A Kar akkor lesz képes versenyben maradni, ha a szakon belüli specializációt, a szakirányokat a térség gazdasági igényeihez igazítja. A kar elképzelése szerint ezt a célt a következő szakirányok valósítják meg: vállalkozásszervezési, regionális gazdaságfejlesztési és üzleti informatikai. A felszálló ágban levő és a humán területeket érintő foglalkozások ismeretanyagát közvetíti az indítani tervezett andragógia (felnőttképzés szervező) szak, illetve a civil szféra sajátosságaira koncentrálnó civil mediátor szak.*

A változó társadalmi-gazdasági igényekhez való alkalmazkodást a Kar a pályázati lehetőségek kihasználásával is segíteni kívánja, így a HEFOP/2004/ 3.3 „ A felsőoktatás szerkezeti és tartalmi fejlesztése” címen meghirdetett témában benyújtotta, a ROP 3.3 „A felsőfokú intézmények és a helyi szereplők kapcsolatának erősítése,” című témában pedig tervezi benyújtani pályázatát. *A Kar adaptációját Békéscsaba és a tágabb térség igényeihez jelentős mértékben elősegítené a Kar kollektívájának bevonása az Nemzeti Fejlesztési Terv II. előkészületeinek munkálataiba, hiszen az abban megtervezett célok ismeretében lehet a képzéseket időben úgy ütemezni, hogy amikor kell, a szükséges minőségű és mennyiségű szakember rendelkezésre álljon. A kar kollektívája készen áll a szorosabb együttműködésre. Öröndetes, hogy mind a megyeszékhely, mind pedig a megye önkormányzata részéről is történtek ebbe az irányba konkrét lépések.*

KULTURÁLIS ÉRTÉKEK, SPORT

- A kulturális és közművelődési intézmények és programok működtetésében/rendezésében az önkormányzat(ok) mellett a civil szféra és a gazdaság bizonyos szereplői is részt vesznek, jó „iskolát” jelentve a háromszereplős partnerség fejlesztésének.
- A közművelődési intézményhálózat és az ott folyó szakmai munka színvonala megfelelő, a város kulturális élete sokszínű, a lakosság többségének megelégedettségére. Hiányosságok inkább az infrastruktúra terén (felújítás, fenntartás) jelentkezett.
- Békéscsaba város kulturális értékeit gyarapítja folyamatosan bővülő építészeti öröksége. Számos épület megfelelő funkciójának megtalálása, a felújítás, karbantartás, a tulajdonosokkal való együttműködés megoldása ugyanakkor a fenntartható városfejlesztés elengedhetetlen feltétele.
- A békéscsabai versenysportolók eredményei segíti a városmarketinget, az idegenforgalmat, a kedvező városimázs kialakulását.
- Az iskolák sportpályával, megfelelő méretű tornateremmel való ellátottsága meglehetősen hiányos. A fogyatékosok és az egészségkárosultak rendszeres sportolásának még nincsenek meg a megfelelő anyagi, tárgyi, személyi feltételei.

Építészeti örökség

Az alföldi városok többségéhez hasonlóan Békéscsaba építészeti és kulturális öröksége, sajátos településszerkezete is az *elmúlt két-három évszázad építő és természetátalakító munkáját jeleníti meg* az utókor számára. A város nyilvántartott építészeti öröksége a civilszervezetek és az önkormányzati szakemberek odafigyelésének köszönhetően *folyamatosan bővül*. A 4/2004. (I. 29.) sz. rendelet alapján módosított HÉSZ függeléke 29 műemléket és 73 helyi védelemmel elvező épületet, épületegyüttest sorol fel Békéscsabán. (A kulturális örökség részét képezi továbbá még a közel 1100 nyilvántartott régészeti lelőhely is.)

A város *műemlékeinek* döntő hányadát a 18. és 19. században emelték. Elsősorban az egyházi épületek, a barokk és klasszicista, helyenként azonban copf és empire stílusjegyeket is magukon viselő *templomok, parókiák* alkotják a műemlékek egyik fontos csoportját. A főként klasszicista és historizáló stílusban épült *kastélyok, kúriák* mellett néhány városi középület és *eredeti állapotát megőrző lakóház*, illetve *gazdasági épület* is kiemelt védelmet kapott. A *helyi védelemre érdemes épületek* az előbbieknél „fiatalabbak”, koruk a száz-százötven évestől a néhány évesig terjed. A *középületek* (iskola, hivatal, vasútállomás) és *lakóházak* mellett számos *gyárépület* „ipari műemlék” is felkerült a védendő listájára, és ide sorolták az újabb egyházi épületeket is.

A városkép egyediségét leginkább a Kárpát-medence legnagyobb evangélikus templomaként számon tartott *Evangélikus nagytemplom műemléki környezete* adja meg, amihez az alföldi városokra jellemző tágas terek (Kossuth, Szent István) csatlakoznak a maguk sajátos, a különböző korok építészeti stílusát ötvöző épületállományukkal. Békéscsaba jellegzetes „*kisvárosias*” *településszerkezetét* tükrözik a templom mögötti utcák, ahol a száz-kétszáz éves, többnyire földszintes lakóházakhoz jól illeszkednek a *helyi szlovák építészeti hagyományokat* felhasználó újabb építésű házak. A népi építészet elemeinek felhasználásban a hetvenes évektől országosan is jó példát mutattak a csabai építészek. A *városi örökségvédelmi hatástanulmány* elkészítése is nagymértékben hozzájárulna a védett településrészek harmonikus utcaképének kialakításához.

A védetté nyilvánított épületek egy részénél (az interjúk szerint) a legnagyobb gondot a *funkció megtalálása* jelenti. Vagyis, miként biztosítható a felújítás után az említett épületek tartós használatbavétele, folyamatos karbantartása. A hosszú távú hasznosítás kérdése főként a kastélyok, kúriák (Gerla, Póstelek) esetében merül fel, de néhány belvárosi épület (Szent István téren, Szabadság téren) is hasonló gondokkal küszködik. Ezekben az utókor számára is megmaradó belvárosi házakban elhelyezésre kerülhetnének a még „hontalan” vagy csak ideiglenesen befogadott *közgyűjtemények* (Jankay-hagyaték, várostörténeti kiállítás, egyéb képzőművészeti alkotások). Az utóbbi esztendőekben pedig egyre gyakrabban vetődik fel (az interjúalanyok szerint) a lakóövezetekben található ipari telephelyek, főként az *egykori gyárépületek* (István malom, Herbária) újrahasznosításának problémája. Hasonlóképpen megoldatlan az *ingatlan- (lakóház) tulajdonosok támogatása*, a korszerűsítés és a védelemre érdemes lakóház eredeti állapotának fenntartása közötti látszólagos ellentmondás feloldása, a finanszírozás kérdésének rendezése.

A csabaiak többségében (a kérdőívek alapján) él egyfajta *lokálpatrióta* szemlélet. Elsősorban a legismertebb városi jelképeket, a Munkácsy Múzeumot, a templomokat

és a Jókai Színházat mutatnák meg legszívesebben a városba érkezőknek, míg a település régebbi hétköznapijait, hagyományait megőrző Tanyamúzeumot és a szlovák tájházat jóval kevesebben említették.

Közművelődés

Békéscsaba önkormányzata közművelődési feladatellátásáról, illetve az abban résztvevő intézmények, szervezetek tevékenységéről 2004 tavaszán a NKÖM átfogó szakfelügyelői vizsgálat készített, amelynek eredményeit jelen helyzetértékelés is felhasználta. A közgyűlés 642/1997, (XII. 18) határozatával fogadta el a város kulturális koncepcióját. *A koncepcióban felvázolt intézményhálózat nemcsak a város egész közigazgatási területét fogja át, hanem biztosítja az egyes társadalmi rétegek és csoportok (fiatalok, idősek, lakótelepen élők, kisebbségek) számára a művelődés (önképzés) lehetőségét, és helyet ad különböző civil szervezeteiknek is. A városi közművelődési és kulturális feladatok ellátásában a megyei fenntartású intézmények (Megyei Könyvtár, Megyei Múzeumi szervezet, Jókai Színház, Megyei Művelődési Központ) megállapodás alapján vesznek részt.*

A város legfontosabb közművelődési intézményei az Ifjúsági ház és Társaskör, az Arany János Művelődési Ház, a Békési úti Közösségi Házak, a Lencsési Közösségi Ház és a Munkácsy Mihály Emlékház. Az intézmények által közvetített kultúra *harmada* (a már említett szakfelügyelői jelentés szerint) az *elit-*, kétharmada pedig a tömegkultúra része. Ez az arány megfelel a jelenlegi igényeknek. Előrelépés inkább a *tudományos eredmények népszerűsítésében* várható el.

A civil szervezetek által működtetett közösségi intézmények (Helyőrségi Klub, Vasutas Művelődési Ház és Könyvtár, Szlovák Kultúra Háza, Diáktanya) szerves részei a városi közművelődésnek, főként egy-egy társadalmi réteg, csoport igényeit elégítik ki, az önkormányzat pedig erejéhez mérten támogatja e szervezeteket.

A városban olyan *társaságok* (kht, bt., kft,) is tevékenykednek, amelyek különféle *kulturális rendezvényeket, fesztiválokat* szerveznek. Így egyebek mellett az Expo Team Rendezvényszervező Kft-hez kapcsolódik a csabai kiállítás és vásár, az önkormányzat által alapított Városházi Esték Kft. pedig nevéből adódóan a városháza udvarán rendezett nyári programokért felelős, a Csabai Rendezvényiroda Bt. szervező munkájának eredménye a nemzetközi hírűvé vált Kolbászfesztivál. Az elmúlt évektől a Csaba Center is részt vállal a közművelődésből, főként a kiállítások, tárlatok filmbemutatók rendezésével. Összességében tehát *a vállalkozások színesítik a helyi kulturális kínálatot*, lehetősége nyújtanak a szabadidő színvonalasabb eltöltéséhez.

A város közművelődési feladatainak ellátásában jelentős szerepet tölt be a *Békés Megyei Művelődési Központ, a Kézműves Szakiskola és Alapfokú Művészeti Iskola és a Megyei Könyvtár* is. Így egyebek mellett a művelődési központ megyei és országos fesztiválokat (Gyermekszínjátészó, Országos szőlótánc verseny stb.) szervez. Továbbá helyet ad Békéscsaba négy nemzetközi hírű művészeti együttesének (*Balassi Táncgyűttes, Napsugár Bábgyűttes, Szimfonikus Zenekar és Társastánc Klub*) is. A Megyei Könyvtár, amelynek szolgáltatásait nagy számban veszik igénybe a csabai lakosok is, öt fiókkönyvtár létrehozásával segíti a polgárok minél szélesebb körű önművelődését. Rendezvényei (tárlatok, író-olvasó találkozók) ugyan jobbára az „elitkultúra” iránt érdeklődők igényeihez igazodnak, a könyvtárban működő *Európai*

Információs Pont azonban (mint azt a visszajelzések is igazolják) nagy népszerűségnek örvend a társadalom szélesebb rétegeiben.

A 2004. évi kérdőíves felmérés szerint a válaszadók 23%-a legalább havonta (ebből 4% hetente) jár könyvtárba. A könyvtárlátogatók közel fele (49%-a) érettségizett vagy diplomás. A könyvtár- és színházlátogatás között összefüggés tapasztalható, mindkét intézményt gyakorlatilag ugyanaz a réteg veszi igénybe. Az Ifjúsági Ház vonzereje gyengébb, mivel a rendszeres látogatók aránya alig 8%, s a válaszadók háromnegyede szinte soha nem látogat el oda⁵. A kulturális aktivitás – ha a mozi, színház, ifjúsági ház és könyvtár látogatását, valamint a kulturális egyesületi tagságot tekintjük – nem a jövedelemmel, hanem a korrallal és az iskolai végzettséggel áll szoros összefüggésben ([22. ábra](#)).

Alakulása (1993) óta Békéscsaba ad otthont a *Bárka* című irodalmi, művészeti és társadalomtudományi folyóirat szerkesztőségének. A több mint egy évtizedig működő Tevan Könyvkiadó a közelmúltban megszűnt.

Összességében a város közművelődési intézményhálózata és az azokban folyó szakmai munka színvonala megfelelő. A város kulturális élete sokszínű, ahol a helyi társadalom csaknem minden rétege megtalálhatja az érdeklődési köréhez illeszkedő programokat. A kérdőíves felmérés szerint a lakosság többsége is elégedett a városban elérhető kulturális szolgáltatásokkal (könyvtár, ifjúsági ház, mozi stb.), és a megkérdezetteknek ugyancsak többsége az otthonosság érzése elengedhetetlen feltételének tartja a kulturálódás lehetőségét. *Hiányosság, javítani való inkább az infrastruktúra és a lakossági aktivitás terén jelentkezik.* Más országos vizsgálatokkal összevetve ugyanis a városban élők kulturális aktivitása közepesnek mondható, míg a 45 éven felüliek esetében az aktivitás ennél valamivel kedvezőtlenebb. *Elengedhetlen az Ifjúsági Ház és Társaskör felújításának és a Lencsési Közösségi Ház bővítésének befejezése, a Jaminai városrész közművelődési intézményeinek fejlesztése.*

A jelenlegi közművelődési intézményhálózat fenntartása, bővítése, illetve a helyi értékek megőrzése azért is célszerű, mert a városversenyben egyre nagyobb szerepet játszik az egyes települések kulturális vonzereje, ami nemcsak az idegenforgalmi attraktivitást emeli, hanem kedvezően befolyásolhatja a beruházókat a telephely megválasztásakor is. Az új többfunkciós épületek (jégcsarnok) építése (számos interjúalany szerint) a rendezvényturizmus fejlődésére is kedvezően hatna.

Sportélet

A sport a városban – mint az országban máshol is – átmeneti időszakát éli: az állami szerepvállalás csökkenést mutat, a külföldi befektetők pedig általában nem sok hajlandóságot mutatnak a sport finanszírozása terén.

Békéscsaba városa *kötelező feladatként* látja el a gyermek- és iskolai sportot – ezen belül az iskolai testnevelést –, a szabadidős sportolást és az utánpótlás-nevelést. *Nem kötelező* azonban a versenysport támogatása. A versenysport segítése viszont húzó hatásánál fogva szerepet játszik a társadalmi sporttevékenységek alakulásában. A városban ki kell emelni a labdarúgást mint a legnépszerűbb sportágat, eredményeit

⁵ Az összehasonlítást azonban nehezíti, hogy a megkérdezettek 18 éven felüliek voltak.

illetően pedig a női tornát, az atlétikát, a női kézilabdát, az úszást, a súlyemelést, a cselgáncsozást, a tekézést, a vívást, a kick-boxot, stb. Jeles szerepléssel, nemzetközi rendezvények tartásával a *versenysportolók eredményei segítik a városmarketinget, az idegenforgalmat, a kedvező városimázs kialakulását.*

Egyes rangos nemzetközi és hazai sportrendezvényeknek Békéscsabán már hagyományai vannak (futóversenyek, vitorlázó-repülés, ejtőernyőzés, torna, kézilabda, stb), akárcsak bizonyos szabadidősport-akcióknak (kerékpárverseny, fogyatékos sportolók bemutatója, amatőr futóversenyek, stb).

Békéscsaba legfontosabb *sportlétesítménye* a Kórház utcai – Vandhádi úti komplexum. Az állam pályázatok keretében igyekszik fejleszteni ezt az egységet.

A városi sportintézmények zömének (5 egység) tulajdonait a Vagyonkezelő Részvénytársaság üzemelteti. A városban a közterületen lévő, elsősorban a szabadidős sporttevékenység gyakorlására használt létesítmények száma 2003 végén 11. *Az iskolák sportpályával, megfelelő méretű tornateremmel való ellátottsága meglehetősen hiányos.*

Az új, divatos *szabadidő-sportágak* számára (görcsolya, gördeszka, utcai kosárlabda, strandröplabda, stb.) még nincsenek megfelelő helyszínek, s jégpálya és elegendő uszoda sem áll a közösség rendelkezésére.

Békéscsabán a *fogyatékosok és az egészségkárosultak rendszeres sportolásának még nincsenek meg a megfelelő anyagi-tárgyi-személyi feltételei*; az önkormányzatnak rendezvények bizonyos támogatására van lehetősége.

Viszonylag csekély hozzájárulása ellenére a *magánszféra is segíti a szabadidő-sportot*. A sportolási lehetőségeket bővíti a rekonstruált Árpád-fürdő.

2003. végén a városban két ú.n. "látványsport"-, s ezek mellett öt kiemelten támogatott szervezet működött, összesen pedig 49 klubot, egyesületet, egyletet stb. regisztráltak, ezen belül kiemelkedő számban (8) lovassporttal kapcsolatosat.

Összességében elmondható, hogy a város több területen felhasználja a sport egyetemes összetartó erejét, így ápolja a klubok, az egyesületek és az iskolák ilyen jellegű kapcsolatait, beleértve a testvértelepülésekkel való együttműködéseket is.

CIVIL TÁRSADALOM – CIVIL SZERVEZETEK

- A békéscsabaiak a várospolitikai döntések befolyásolásáról alkotott rangsorban 2004-ben, drámaian leértékelték a helyi polgárok már korábban is gyengének minősített „fontosságát”.
- A helyi hírek és információk utáni kereslet nagyon nagy; az önkormányzati nyilvánosságban a nyomtatott sajtó szerepét érzékelik a csabaiak dominánsnak.
- Meglehetősen alacsony – s az utóbbi években romló – szintű a civil szervezettség. A „szervezettek” aktivitása és tolerancia-szintje érzékelhetően magasabb. Bár a „másság” elfogadása ma még kijelöli Békéscsabán a tolerancia határát, a környezetvédelem, mint legátfogóbb közügy, a szegénység elleni küzdelem melletti kiállás, az idősügy és a családi problémákat kezelő intézmények támogatásának központba helyezése esélyt ad a fenntartható városfejlesztésre.
- Békéscsabán számos kreatív, a közélet iránt érdeklődő, állami feladatokat is átvállaló, egymással kooperáló, civil-barát városi és megyei intézmények támogatását bíró civil szervezet van, sőt a városból elindultak már a kistérséget, a közép-békési városokat is érintő civil kezdeményezések is. A szociális kerekasztal, a városi civil stratégia ma még jellemző hiánya, a versenytárs-városok viszonylatában alacsony szintű önkormányzati támogatás azonban akadályozza a civil szektor ütőképesebb városfejlesztési szereplőként való közreműködést.

A „civil társadalom” azoknak a társadalmi struktúráknak az összessége, amelyek közvetítenek az állam és az egyén között. A civil társadalom térbelileg (közigazgatási és/vagy földrajzi, táji-történeti) lehatárolt része lehet a helyi társadalom, egy valamilyen okból „összezárt” népesség önmagában ugyanis még nem az. Helyi (vagy civil) társadalomnak azt a földrajzi (közigazgatási, etnikai stb.) közösséget nevezzük, amelynek tagjai hajlandók és képesek magukat oly módon megszervezni, hogy rendszeres „beszélő viszonyban” vannak egymással, sokféle egyéni- és csoportérdekeket képesek rendszerbe szervezni, különböző célokban meg tudnak egyezni, szervezeteket és intézményeket képesek alkotni, fenntartani és működtetni, ezzel válnak alkalmassá az intézményes érdekképviseletre, a konkrét alkukra, az érdekek érvényesítésére az (ön)kormányzati hatalommal együttműködésben vagy éppen szemben állva, ám ha kell, vitázva és konfrontálódva. Békéscsaba településfejlesztési koncepciója szempontjából a civil társadalmaknak ez, a „helyi társadalom” típusú értelmezése fontos, a helyzetértékelés erre, a „helyi értékvilágra”, az önkormányzatra, a helyi önkormányzatra, a helyi nyilvánosság intézményeire és funkcióira, a helyi hatalom viszonyaira irányul.

A békéscsabai civil társadalom térképe elsősorban a 2004-es szociológiai- és a korábbi, 1995-től végzett közvélemény-kutatások alapján vázolható fel, mivel az idősoros adatok az utóbbi tíz év változásait is mutatják.

A polgári akaratérvényesítés esélyei

A polgári közérzet egyik fontos mutatója az, hogy a mindenkori vezetői elit mennyire ismeri és mennyire veszi figyelembe azt, hogy mit szeretnének az emberek. Itt nem a „valóságos” akaratérvényesítési helyzetet elemezzük, hanem azt, hogy *mit gondolnak az emberek, van-e lehetőségük a várospolitikai döntések befolyásolására*. Bármilyen befolyásolás előfeltétele az, hogy a döntéshozók ismerik-e a hatalmon kívüliek javaslatait, érdekeit, vágyait stb. Az akaratérvényesítési index a helyi társadalom kialakulásának fontos mutatója.

A trendeket figyelve megállapítható, hogy míg korábban a politika helyi és országos szereplői a kinyilvánított *bizalom* szerint világosan elkülönültek, addig 2000 óta a mutatókban megfigyelhető egyfajta közeledés, ami annak köszönhető, hogy míg a helyi szereplők iránti bizalom stabilnak látszik (kérdés, hogy egyáltalán növekedhet-e tovább?), addig a parlament és a kormány egyre inkább „behozza lemaradását” (23. ábra). A 2002-ben, azaz a választások évében szervezett felmérés idején megnyugtatónak tűnt, hogy Békéscsabán, miközben a politika szereplői veszítettek súlyukból, addig a helyi polgároknak sikerült megőrizniük a város életében betöltött, meghatározó szerepüket. 2004-ben egészen más a helyzet: a helyi polgárok „fontossága” – saját maguk szerint harminc pontot csökkent (17. táblázat). Soha korábban ilyen mértékű változást nem regisztráltunk.

Az önkormányzati döntések „társadalmasítása” és a helyi társadalom állapotának megítélése szempontjából fontos, hogy az itt élő polgárok igényeit, akaratát mennyire ismerik, illetve mennyire veszik figyelembe a döntéseknél. 2002-ben a polgári akaratérvényesítés lehetőségei javultak Békéscsabán, 2004-re minden leértékelődött, ami „helyi”. Kivételt képeznek a közgyűlés és a politikai pártok – a társadalmi szervezetek hozzájuk képest különösen rosszul szerepeltek (17. táblázat, 24. ábra).

A lakossági érdekek ismerete a rendszeres mérések kezdete óta 2002-ben – tehát a választások évében – először érte el az 50 pontos lélektani határt (százaskálán 50 pont alatt negatívnak tekinthető a válasz). A magyarázat akár triviálisnak is mondható: mikor figyel egy város vezetése a helyi lakosságra, ha nem választások előtt? (2004-re rosszabb is lett a megítélés, 41 pontra csökkenve: *18. táblázat*). Természetesen az érdekek, elképzelések, igények *figyelembe vétele* a döntéseknél mindig az ismeretek szintje alatt marad. A választások kedvező irányú befolyásolása itt is jelentkezik. 2004 – a negyedik ciklus közepe – ismét azt az eredményt hozta, mint 2000 (39–38 pont). A politikai időszámítás hatásai tehát ez esetben is nyilvánvalóak Békéscsabán. Tehát az is egy fontos eredmény, ha a társadalmi közérzet (meglehetősen „puha” és szubjektív) mutatóit egy város vezetése stabilizálni tudja. A politikai tehát nem iktatható ki a társadalmi közérzet megítéléséből és méréséből.

A helyi nyilvánosság és kommunikáció fontossága

A helyi politika iránti érdeklődés Békéscsabán 1995 és 2004 között rendre megelőzte a „nagypolitika” iránti érdeklődést (*25. ábra*), de így van ez minden településen. Az emberek számára a lakóhely a politikai cselekvés, az érdekek képviselésének és érvényesítésének egyik leginkább átlátható kerete. Más településekkel való összehasonlításban kitűnik, hogy a *csabaiak politika iránti érdeklődése mindig is meglehetősen alacsony volt*. 1995-től nézve az adatsorokat, a politikától való elfordulás vagy politika-ellenesség leginkább a három szélső véleménycsoport ellentétes irányú mozgásán látszik; vagyis a politika iránt érdeklődő és jól tájékozottak rétege szignifikáns módon csökkent (10–14%-ról 6–6%-ra). A politika iránt alapvetően („nagyobbrészt”) érdeklődők aránya nagyon (11–12%-al) csökkent, a politikára éppen hogy („egy kicsit”) odafigyelők aránya viszont „drámaian” (17–18%-al) megnőtt. Mindeközben a politikát „an bloc” elutasítók aránya viszonylag állandó maradt; illetve (15 és 34%) között ingadozott. A helyi politika iránti érdeklődés leginkább az iskolázottság szintje szerint szóródik. A közéleti aktivitás – ha e mutatóval mérjük – a diplomával rendelkezők körében jelentékenyen magasabb az átlagnál. Ezzel párhuzamos az alacsonyan képzettek politikai passzivitása. A nem és élekor szerinti megoszlásnak nincs „igazi” magyarázó ereje, legfeljebb az emelhető ki, hogy a fiatalokat Békéscsabán sem igen érdekli sem a „nagy”, sem a helyi politika.

A választásokhoz igazodó ciklikus mozgás itt is megfigyelhető. 2002 választási küzdelmében a csabai polgárok érdeklődőbbé váltak az ország és város iránt egyaránt. A választások – adataink szerint némiképp azokat is mozgósítani tudták, akik korábban teljesen „megtagadták” a politikát.

A Békéscsabán élők „közösségi ügyek iránti érdeklődését” más települések lakóival összevetve még mindig nagy elmaradás regisztrálható. Ebben az érdeklődésben mindenestre a *fejlesztési elképzeléseknek* – a város és az ott élő emberek jövőjének – van kitüntetett szerepe. 2002-ben ez még hangsúlyosabbá vált; nyilván a kampányban is általában a tervekre épített jövőről esik leggyakrabban szó, sokkal inkább, mint az elképzelések anyagi hátteréről (*26. ábra*).

Az *önkormányzati nyilvánosságot* vizsgálva megállapítható, hogy a nyomtatott sajtó szerepe nagyon domináns, a helyi hírek és információk utáni kereslet nagyon nagy (*27. ábra*). Ezt a megyei (regionális) nyomtatott és elektronikus sajtó csak részben tudja

kielégíteni, nagyvárosokban még jobban, mint a kicsikben. Ez indokolja a helyi sajtó 20 százalékpontos „használati és kedveltségi” előnyét.

Ez a bizonyos helyi sajtó a helyi ügyekről egyébként információt nyújtó hat helyi és térségi újságból, heti lapból (*Csabai Mérleg*, *Békés Megyei Hírlap*, *Profit Piac*, *Szuper Infó*, *Heti Délkelet*, *Heti Kelet*) az önkormányzat non profit jellegű, 1991-ben alapított hetilapja, a közel harmincezer példányban megjelenő *Csabai Mérleg*⁶ (80% fölötti említési aránnyal: [27. ábra](#)). „Használatban és kedveltségben” a megyei lappal azonos minősítést kapott (62%-os említés), a jelenleg betéti társasági formában működő *Csaba Tv*, mely szintén 1991 januárjában kezdte meg adását⁷. A megemlékezések sorában (45%) csak ez után következett az 1993-ban alakult *Csaba Rádió*. Napi 24 órában 2000 májusától sugározza adását⁸. A GFK Hungária – Szonda Ipszosz 2004 szeptemberi felmérése szerint főként a délelőtti órákban a Csaba Rádió hallgatottsága a legnagyobb a városban⁹.

A helyi médiának az információáramlásban betöltött szerepe tehát meghatározó. Hogy fejlesztése egy partnerségre épülő városfejlesztésnek miért elengedhetetlen eleme, azt a lakossági megítélés is alátámasztja. A helyi nyilvánosság – mint szervező erő –, illetve a „kulturális” egyesületek egyelőre a korábbiaknál s számos más területnél is kevésbé fontosak a békéscsabaiak számára (pl. kulturális, sport-intézményeknél, de akár a szupermarketeknél is: [19. táblázat](#)).

Civil szervezettség, szervezeti tagság

A civil (társadalmi) szervezetekről beszélve fontos tisztázni, hogy ezeknek a szervezeteknek milyen a vonzásuk, a reprezentatív kérdezettek között hány tagjuk van, kik lépnének be ezekbe a szervezetekbe, illetve hányan és milyen arányban utasítanak el mindenféle szervezeti tagságot, az összehasonlítás kedvéért pártokat, a politizáló egyesületeket és a szakszervezeteket is beleértve.

Több dolog az első pillantásra is szembeűnővé válik a 2000 és a 2004-es adatok összehasonlításakor ([20. táblázat](#)). Az első lényeges elem: a pártok szervezeteinek elutasítottsága változatlanul magas, vagyis kevés az aktív párttag (1-1%). De majdnem hasonló mértékű az egyházak elutasítása is, vagyis erősek a szekularizációs hatások. Ezzel összhangban van a vallási jellegű közösségi klubok alacsony átlagos

⁶ A lap 1999-ig heti rendszerességgel, majd ettől kezdve kéthetenként 16 oldalon tájékoztatja a városban élőket az önkormányzati eseményekről. Az újság részt vállal az országgyűlési és a helyhatósági választások lebonyolításában, ingyenes és fizetett bemutatkozási lehetőséget biztosítva a képviselő-jelölteknek, a jelöltek állító pártoknak, szervezeteknek. Állandó rovataival (helytörténet, sport, ifjúsági, nemzetiségi) pedig minél szélesebb rétegek érdeklődésének igyekszik megfelelni a szerkesztőség. Az újság terjesztését postai úton oldják meg. A város történetét, jeles személyiségeit, nevezetesebb épületeit bemutató népszerű sorozat a lokálpatrióta szellem erősödéséhez is hozzájárul.

⁷ Műsorideje naponta 18-tól 23 óráig tart, míg adásideje nonstop. Békéscsabán kívül a közép-békési térség számos településre, összesen mintegy 200 ezer emberhez jutnak el a műsorai. A működési költség 90%-át kereskedelmi tevékenységből biztosítják, a műsorpolitikában azonban a közszolgálatosság elvei is nagymértékben érvényesülnek. A Csaba Tv a helyi hírek gyors és korrekt közlésével, a közérdeklődésre számot tartó magazin- és rétegműsoraival (sport, kisebbség, kultúra) igyekszik nézőszámát stabilizálni és növelni, amihez a városi önkormányzati ülések rendszeres közvetítései is hozzájárulnak.

⁸ Az adásidő közel harmada közszolgálati jellegű, amihez a hallgatók interaktivitása is hozzájárul.

⁹ Az említetteken kívül jelen van még a helyi hírforrások közt a *Start* és a *Rádió 1* és a legmodernebb technikát alkalmazó két információs bázis (*Keleten.hu*, *Csabanet*) is.

támogatottsága (+7 pont a +/- száz fokú skálán), és összhangban van az egyházaktól elvárt alacsony támogatási szint is.

A *szakszervezetek* presztízse ugyan a pártokéhoz hasonló (bizalom, befolyás, ismertség stb.), elfogadottságuk mégis jóval magasabb (5% tag): az emberek egy jelentős része ugyanis „saját bőrén” érzi, tudja és nap nap után tapasztalja, hogy kiszolgáltatott, szervezkedni kellene érdekei (munkahelye, bére, szabad ideje, munkakörülményei) védelmében. (A szakszervezeti rendszer szétziláltságának alapvetően más, tehát nem személyi okai vannak.)

A *nemzetiségi szervezetek* vonzása is kicsi, ugyanakkor magas az elutasítás mértéke. (Ez valószínűleg főleg a roma-ügy, illetve az előítéletes gondolkodás egyik megnyilvánulása; a kérdezettek alig egy tizede támogatja egy roma közösségi ház létrehozását, s a kisebbség (42%) vállalna a „romagyűlölet elleni” petíciót. Az antiszemitizmus ellen sem sokkal többen (56%) lépnének fel.)

A korcsoporti bontásból kiderül, hogy a nyugdíjasok jól szervezhetőek, hiszen idejük, kedvük és okuk is van a különböző civil szervezetekben való részvételre, amelyek valószínűleg persze főleg nyugdíjasklubok, viszonylag alacsony érdekérvényesítő képességgel. (Szemben a fiatalokkal – akik jelenleg jóval kevésbé szervezettek vagy szervezkedők, de belépnének egy vagy több nekik tetsző egyesületbe, körbe, klubba – vagy a legtanultabb és a leginkább szervezett diplomásokkal: 31%)

Általában véve is elmondható, hogy nagyon alacsonyak a taglétszámok, ami egyébként is valószínűleg csupán a beiratkozás tényét jelenti, kevésbé az aktivitást és legkevésbé a működés hatékonyságát. A négy évvel korábbi helyzethez képest jelentősen romlott a „szervezhetőségi” index; akár valamiféle szervezetellenes fordulatról is beszélhetnénk, talán mindhárom kategóriában. (De a legerősebb a fordulat a korábbi bizonytalankodók körében tapasztalható. („Nem lépne be és kész”: 89–96% *20. táblázat*). Ez megint csak összefügghet a ciklus közepi „hangulati” mélyponttal, bár 2000-ben is „félidő” volt. Valószínűbb, hogy egy általánosabb civil-kedvetlenségről (netalán kiábrándulásról) van szó, vagy egyszerűen egy rosszabb hangulat rányomta a bélyegét a „szervezeten cselekedni” ideájára.

Logikusnak tetszik, hogy aki elkezdte a „szervezkedő életmódot”, a közösségi cselekvést, az a további felkérések, kihívások vagy kényszerek előtt is nyitottabban viselkedik. Aki egyidejűleg több szervezetben vállalt tagságot, az szervezhető legkönnyebben további ügyek és elképzelések mellé. Tehát a civil társadalom építésében ők a „kulcsfigurák” a hálózati emberek, akiknek már értékelhető tapasztalataik, élő és létező kapcsolathálójuk is van a hálózatok építéséhez. Az akaratérvényesítés vagy a döntések befolyásolási lehetőségeinek és gyakorlatának megítélése is függ a szervezethez tartozástól. Akik legalább egy szervezetnek tagjai, azok szignifikáns módon jobbnak ítélik meg a döntéshozatal demokratizmusát.

Az *idősgügy a legtámogatottabb civil ügy Békéscsabán* (92 pont egy százaskálán). Ezt követi a családi problémákat kezelő intézmények (családsegítő, családon belüli erőszak, fogyatékosok) támogatása (88–89 pont). A hajléktalanság még erős társadalmi szolidaritást vált ki (80 pont), az alkoholizmus kezelése ugyancsak (77 pont); az idegeneket fogadó állomás már erősen megosztja a helyi lakosságot (60 pont), de még mindig az elfogadottságot jelentő tartományban van az átlagpontoszám (*28. ábra*).

A környezet védelme a legátfogóbb közügy, általában mindenki egyetért vele (85% támogatná aláírással). A világbéke védelme is szinte teljesen elfogadott egy petíciós célként (84%). Ebbe a 80%-os kategóriába tartozik a szegénység elleni küzdelem, mintegy visszaigazolván itt is, amit mindenki tud: ez az egyik legnagyobb gond a világban és helyben egyaránt. (Pontosabban az egyenlőtlenség, s a társadalmi polarizáció növekedése, amely napjainkban is tart.) A leggyengébben támogatott, illetve elutasított ügyek a másság elfogadása, a tolerancia határát jelölik ki: a romák (50% nem írta alá) és a homoszexuálisok (66% nem írta alá) melletti kiállítás „reménytelen” ügy, egyenlőre.

Érdekes itt is megnézni az előbbi kategóriákat aszerint, hogy valaki tag vagy nem tag legalább egy szervezetben. Általában azt mondhatjuk, hogy a „szervezettek” aktivitása és tolerancia-szintje szignifikáns módon magasabb. (Egy kivétellel, az állatkísérletek elleni fellépést leszámítva.) De az antiszemizmus elleni fellépés esetén 14 pont a különbség, ami szokatlanul magas; a többi kategóriában is 5–8 pont a különbség a szervezeti tagsággal rendelkezők javára [29. ábra](#)).

Ez is ráirányíthatja a figyelmet az egyesületi élet „nevelő funkciójára”. A polgárok nem „csak úgy lesznek”, a polgárokat nevelni kell, a családban, az iskolákban és az egyesületekben, klubokban, körökben, vagyis a társadalmi szervezetekben.

A civil szervezetek jellemzői

A civil szervezetek száma országos viszonylatban a rendszerváltás után ugrásszerűen megnövekedett, számuk ma már megközelíti az 50000-et. Az egyesületek, alapítványok tevékenységük révén gyakran olyan kötelezettségeket vállalnak fel, amelyek közérdekű célok megvalósítását szolgálják, nemcsak munkájukkal, szellemiségükkel, hanem esetenkénti anyagi áldozatvállalással is. Az együttműködés ezen rendkívül színes formái a társadalom és demokrácia fejlesztésének szempontjából nélkülözhetetlenek.

A szervezetek száma a megyeszékhelyek esetében történő összehasonlításban a következő arányokat mutatja:

Békés megyében 1732 szervezet található, ebből 429 (24,8%) Békéscsabán, 879 (50,8%) a többi városban és 424 (24,5%) a községekben. Ez azt jelenti, hogy a megyében jellemzően a kisvárosokban vannak jelen erőteljesen a civil szervezetek és nem a megyeszékhelyen!

Ha ezt a mutatót összehasonlítjuk más megyék adataival, akkor azt tapasztaljuk ez az arány Kecskemét esetében 2140 megyei létszám mellett 27,0%, Szegeden – 1871 Csongrád megyei össz-szervezetszám mellett 49,7%. (ebben az esetben maximálisan érvényesül a város tudományos, kulturális, gazdasági centrum szerepe).

Kitekintve más régiókba tanulmányozunk, akkor azt tapasztaljuk, hogy ez az arány Miskolcon – 2797 megyei létszám mellett 36,0%, Pécsen – 1733 megyei létszám mellett 50,5%! (ebben az esetben is érvényesül, Szegedhez hasonlóan a tudományos, kulturális centrum szerepe) és Székesfehérvár esetében – 1387 megyei szervezetszám mellett – 34,2 %.

A Békéscsabán található 429 szervezetből jogi forma szerinti működését tekintve 170 az alapítvány, 10 közalapítvány, 199 egyesület, kör, klub, 6 köztestület, 16

szakszervezet, 22 munkáltatói, érdekképviselői szervezet, 6 Kht (a felsorolásból az alapítványok és az egyesületek tartoznak a „klasszikus” civil szervezetek körébe). Szeged esetében dupla mennyiségű az alapítványok és az egyesületek száma is, de ez abból a tényből következik, hogy a szervezetek száma is több mint kétszerese a Békéscsabán találhatóénak (930). Ami jelentős különbség a dél-alföldi régió megyeszékhelyei között, az a közhasznú társaságok száma: míg Békéscsabán 6, Kecskeméten 14, Szegeden már 27 Kht található. Tevékenységi forma szerint a megyeszékhelyen található arányok megegyeznek az országos, megyei átlaggal, ami a következő: 1. szabadidős tevékenységgel foglalkozó szervezetek, 2. sport területén tevékenykedők, 3. oktatás, 4. szociális ellátás, 5. kultúra, 6. gazdasági érdekvédelem, 7. közbiztonság, 8. településfejlesztés. Ez az arány országosan – és Békéscsaba esetében is – annak köszönhető, hogy a rendszerváltás előtt a különböző hobbi- és rétegszervezetek, vadász-, horgásztársaságok, klubok, sportkörök működtek a legnagyobb számban, amelyek az 1989-es egyesülési törvény megjelenése után önálló jogi személyiséggé alakultak. Ugyancsak jelentős számú – Békéscsabán is – az oktatás területén működő alapítványok száma, amelyek elsősorban azokat a szűkülő anyagi forrásokat hivatottak pótolni, amelyek az állami támogatások területén csökkentek.

Az 1989-es rendszerváltást követően (egyesülési törvény megjelenése) az 1990–91-es években 16%-al növekedett a megyeszékhelyen a szervezetek száma, ezt követően még az 1996-ban tapasztalható növekedés: 10,2%.

A megyeszékhelyen a szektor fejlődéséhez nagymértékben hozzájárult, hogy kialakultak, megerősödtek az *ernyőszervezetek*, megyei, városi egyesületek, szövetségek – pl. Mozgáskorlátozottak Békés Megyei Egyesülete, Békés Megyei Népművészeti Egyesület, Közösségfejlesztők Békés Megyei Egyesülete, Nyugdíjasok Érdekvédelmi Szövetsége, Városi Civil Szervezetek Szövetsége – amelyek stabilabb infrastrukturális háttérrel, felkészült vezetőkkel, jó érdekérvényesítési technikákkal rendelkeznek.

A szektor differenciálódása következtében megjelentek a „profi”, szakszerűen működő, állami feladatot is felvállaló szervezetek, elsősorban a szociális szférában, pl. AutpontAlapítvány, Béthel Alapítvány. A Békéscsabán működő szervezetek egy jelentős részét segítik azok a közművelődési, közgyűjteményi intézmények, közösségi helyek – amelyek infrastruktúrát, működési feltételeket és több esetben, szakmai segítséget is nyújtanak a náluk működő, hozzájuk forduló szervezeteknek. Ezek többek között a Megyei Könyvtár, a Fegyveres Erők Művelődési Háza, a Szlovák Kultúra Háza, a Békési Úti Közösségi Házak, a Lencsési Közösségi Ház, a Megyei Művelődési Központ, az Ifjúsági Ház, a Diáktanya, a MÁV Klubkönyvtár.

A városban három helyszínen kaphatnak konkrét, egyedi, speciális problémákra is szóló *tanácsadást, segítségnyújtást* a civil szervezetek: a Csabai Civilek Irodájában (Ifjúsági Ház) és a Megyei Civil Irodában (Megyei Művelődési Központ), valamint a Városi Civil Szervezetek Szövetségében. Az előbbi két intézmény együttműködésével – 1999 óta a Közösségfejlesztők Békés Megyei Egyesületének koordinálásával, szakmai mentorálásával – működtetik a Megyei Civil Szolgáltató Központ Programot, amelynek keretében szakmai tanácsadást – pénzügyi, jogi, pályázati – adnak a szervezeteknek, képzéseket szerveznek, megjelentetik havonta a Napraforgó című

információs lapot, amelyet 120 békéscsabai szervezetnek juttatnak el, és különböző, a szektorhoz kapcsolódó konferenciákat, tanácskozásokat rendeznek.

A Csabai Civil Szervezetek Szövetsége, amely több mint 70 tagszervezetet tömörít, a fentiekhez hasonló szolgáltatásokkal segíti tagszervezeteit. Az önkormányzat által biztosított közösségi helyen – faház – teljesíti a szolgáltatásait igen nehéz körülmények között, mert az épület állaga gyenge, lepusztult. A szövetség tevékenysége a több mint 5 éves működés révén folyamatosan erősödött. Jelenleg két alkalmazottja van, pályázati pénzekből fedezik kiadásait és indítják be új projektjeiket.

Ha Békéscsaba egyes városrészeit elemezzük a civil szervezetekkel való „lefedettség” szempontjából, akkor óvatos megfogalmazásokat tehetünk, mert nem állnak rendelkezésre konkrét, megbízható adatok. A Lencsési Lakótelepen a Lencsési Közösségi Ház lát el egyfajta segítő, tanácsot nyújtó és ugyanakkor „inkubátor ház” szerepet, a Békési úton hasonló funkciót tölt be a Békési Úti Közösségi Házak. A Jaminai városrész ebből a szempontból hátrányosabb helyzetű, nincs olyan közművelődési intézmény, amely a fentiekhez hasonló funkciót tölthetne be. Itt működik a Jamina Kerekasztal Egyesület (általános iskolai székhellyel), amely megpróbálja az ott élők érdekeit képviselni. Évenként rendszeresen megszervezett rendezvényük a Jaminális, amely igen sok embert mozgósít.

Az önkormányzat a rendszerváltás óta segíti a civil szektor kibontakozását a megyeszékhelyen. Civil referens (nem teljes állású munkakörben) segíti a szervezetek közötti információáramlást, a működési gondok megoldását, a szervezetek jelenlétét a különböző bizottságokban. Az önkormányzat önálló pénzügy alapot létesített a szervezetek támogatására, amelyet minden évben pályázatok útján oszt szét.

Ha a város támogatási mutatóit összehasonlítjuk néhány más megyeszékhellyel a 2000. évi statisztika alapján, akkor a következőket tapasztaljuk:

- Békéscsabán 429 szervezetből 94 részesült 7620 eFt támogatásban, ami az önkormányzat éves bevételének 0,6 %-a volt.
- Egerben 472 szervezetből 74 részesült 7096 eFt támogatásban, ami az önkormányzat éves bevételének 0,8%-a volt.
- Székesfehérváron 475 szervezetből 124 részesült 124770 eFt támogatásban, ami az önkormányzat éves bevételének 6,6 %-a volt.
- Zalaegerszegen 478 szervezetből 158 részesült 77809 eFt támogatásban, ami az önkormányzat éves bevételének 6,7%-a volt.
- Szolnokon 464 szervezetből 119 részesült 153591 eFt támogatásban, ami az önkormányzat éves bevételének 10,4 %-a volt.
- Ha a Dél-alföldi régió két megyeszékhelyén elemezzük ezeket az adatokat, akkor azt tapasztaljuk, hogy az arány Szegeden 4,9%, Kecskemét esetében pedig 13,7%.

A megyeszékhelyről elindult már több olyan civil kezdeményezés, amely a *kistérséget*, a közép-békési városokat is érinti: pl. a Körösök Völgye Naturpark Egyesület megalakulása, a White Klub kezdeményezése az Élővíz csatorna megmentéséért, a három várost átfogó Ifjúsági Fórum létrejötte, a Csabai Civilek Irodája által szervezett képzés, pályázatíró tréning.

A GAZDASÁG JELLEMZŐI

A HELYI GAZDASÁG TELJESÍTMÉNYE

- Békéscsaba egy gazdasági értelemben lemaradó megye mérsékelt gazdasági dinamikát mutató központja, melynek sem önmagában, sem a közép-békési centrumokkal együttvéve sincs domináns szerepe a megye termelő szektoraiban.
- A város gazdasági lemaradásának oka alapvetően strukturális jellegű, s miután számottevő külső tőke, mely a városi gazdaság szerkezetét látványosan át tudta volna formálni a rendszerváltás óta nem érkezett a városba, a lemaradás vélhetően folytatódni fog.
- A vontatott fejlődés másik okát a beruházási aktivitás mérsékelt szintjében, nem kedvező forrásszerkezetében, a nagy központilag támogatott beruházások alacsony számában, valamint a kifejezetten alacsony jövedelmekben láthatjuk.
- A helyi gazdaság meghatározó szervezetei (kevés kivételtől eltekintve) stabilan tevékenykednek, s saját lehetőségeikhez képest komoly mérvű fejlesztéseket eszközölnek, amellyel saját ágazati pozíciójukat javítani, de legalábbis megtartani képesek.
- A város helyi gazdasága mérete és dinamikája alapján megfelel a hasonló méretű, a gazdasági centrumtól távolabb eső megyeszékhelyek teljesítményének, csupán két területen mérhető jelentősebb eltérés; a békéscsabai gazdaság külpiaci orientációja alacsony, illetve relatíve mérsékelt a beruházási kedv.

A városi gazdaság értékelése a szakirodalomban

A magyarországi városok gazdasági átalakulásban betöltött helyét, szerepét értékelő tanulmányok többsége Békéscsabát a csekély dinamikát mutató, lassú szerkezeti átalakulással jellemezhető – elsősorban szolgáltató funkcióiban megújuló – centrumok közé sorolja. A strukturális válság nivelláló hatásának következményeként 1993-ban még nem volt kedvezőtlennek mondható Békéscsaba helyzete, a külföldi tőke, illetve a vegyes vállalatok azonban zömmel elkerülték a város¹⁰t. A kilencvenes évek második felében jelentkező kedvező nemzetgazdasági folyamatok, a külföldi beruházások felfutása, a privatizált nagyvállalatok, valamint a hazai kis- és középvállalatok helyzetének stabilizálódása, az ipari kibocsátás növekedése és a szolgáltatások dinamikus fejlődése csak részben – néhány ágazatban, illetve vállalat esetében – érintette a város helyi gazdaságát. Békéscsaba az átalakuló városi gazdaságok között a stagnáló, illetve leszakadó centrumok között jelent meg az elemzésekben¹¹. A versenyképesség mutatói mellett a városi gazdaság megújulásának fontos tartalmát jelentő helyi intézményi szolgáltatásokat, demográfiai trendeket, vállalkozási aktivitást is figyelembe vevő elemzések valamivel kedvezőbb képet festenek a városról, de a mutatók gyenge dinamikája miatt a stagnáló/leszakadó kategóriából itt sem kerülhetett ki a város¹².

Békéscsaba egy periférikus helyzetű, alacsony gazdasági dinamikával jellemezhető, hátrányos helyzetű megye gazdasági központja. A megye mérsékelt gazdasági teljesítménye negatívan hat vissza a megyeszékhely fejlődési ütemére is, ám a folyamat visszafelé is működik, a békéscsabai gazdaság nem eléggé gyors ütemű fejlődése nem ad elég ösztönzést a szűkebb-tágabb térség vállalkozásai számára az ország fejlettebb régióihoz való felzárkózáshoz.

Az országon belüli leszakadást megyei szinten az egy főre jutó GDP hosszabb időtávon végbement változása írja le. 2002-re a megyék rangsorában Békés hátulról a harmadik helyre csúszott vissza Nógrádot és Szabolcs-Szatmár-Bereg megyét Békés még lényegesen felülmúlja (előbbieket a vidéki átlag 70, utóbbi 80%-a körül található), a dinamika mutatók nem adnak okot túlzott elégedettségre.

A városi vállalkozások teljesítménye

A kettős könyvelésű vállalkozások kistérségi és települési összegzésben 2000–2001-re rendelkezésre álló adatai szerint a 2003 előtti Békéscsabai kistérség gazdasági ereje meghaladta Salgótarján, Szekszárd, Kaposvár térségéét és Veszprémmel, Zalaegerszeggel, Egerrel vethető össze az árbevétele. Ugyanakkor a külpiaci értékesítés aránya, mely egyik alapvető fokmérője a gazdasági versenyképességnek, ennél gyengébb állapotra utal. E dimenzióban a térség csak a salgótarjáni és a szekszárdi kistérséget előzte meg, s már elmaradt Kaposvár és Zalaegerszeg mögött.

Összességében a kistérség kettős könyvelést vezető társaságai az egy főre jutó termelési értéktől, valamint a külpiaci nyitottság szintjétől eltekintve nagyjából azt a teljesítményt hozták, mint a vetélytársak. Békéscsaba és térsége a legtöbb közös

¹⁰ Nemes Nagy, 1993

¹¹ Lengyel–Rechnitzer, 2000

¹² Beluszky, 2000; Csapó, 2001

vonást Zalaegerszeggel, kisebb mértékben Veszprémmel mutatta fel, vagyis éppen azokkal a középvárosi térségekkel, melyek a dinamikus fejlődési zóna periferiáján értek el számottevő helyi prosperitást.

A beruházások azonban döntő mértékben saját forrásokra támaszkodva történtek, hiszen támogatás és juttatás formájában mindössze 275 millió Ft érkezett a térségbe, jóval kevesebb, mint a dunántúli nagyvárosok térségeibe. Ez a támogatási összeg érdemi ösztönzést nem jelentett a térség meghatározó vállalkozásinak.

Az egyes megyeszékhelyek vállalkozásainak összteljesítménye alapján Békéscsaba helyzete nem mondható kedvezőnek. A nettó árbevételben a helyezése a 16., nagyságrendje Kaposvárral vethető össze. Az exportvolumenben 17., itt alig haladja meg Szekszárd vagy Salgótarján szintjét. Az üzemi eredmény esetében a helyezés a 17., alig valamivel múlja felül Salgótarján mutatóját és elmarad Kaposvár mögött. A beruházásokban a 16., a hasonló értékeket ismét Kaposvár és Salgótarján jegyzi. A vállalkozások jegyzett tőkeállománya a 16. a nagyvárosok között, előtte Zalaegerszeg, mögötte Kaposvár áll a rangsorban. A külföldi tőke aránya a jegyzett tőkéből valamivel kedvezőbb, itt a 14. helyet éri el a város, ennek volumene Zalaegerszeggel vethető össze. A vizsgált években a dinamika-mutatók a középmezőnybe helyezik Békéscsabát, de nem szabad elfelejteni, hogy az elektronikai ipar szűk esztendeiben vagyunk, egy világgazdasági recesszióban, ahol az erős külpiaci orientációjú városok (Győr, Székesfehérvár, Szombathely, Eger) fejlődési üteme lassul látványosan, míg az erősebb belpiaci orientációjú nagyvárosok helyi gazdasága ezt a visszaesést kevésbé érzi meg. (21. táblázat)

A jövedelmi pozíció alakulása

Békés megyében a legalacsonyabbak a havi bruttó és nettó átlagbérek, illetve a keresetek, s nem csupán a piaci szférában jelenik meg elmaradás, hanem – bár lényegesen kisebb mértékben – a közszolgálati szférában is. A megye országos átlagot elérő, vagy azt meghaladó bérnövekedést csak a nagy központi, a közsféra egészét vagy döntő hányadát érintő bérfelvezetések éveiben tudott felmutatni.

A személyi jövedelmek alakulása kistérségi és települési szinten is követhető. A békéscsabai kistérség az utolsó 6 év során az országos átlag négyötödéről a háromnegyedére csúszott vissza, miközben a megyeszékhely 109%-ról 100% közelébe zuhant. A negatív folyamatban két tényező is elgondolkodtató, az egyik a trend tartóssága és megszakítatlansága, a másik a sebessége. (22. táblázat)

Aligha meglepő ezek tükrében, hogy az országos vásárlóerőparitás-számításokban Békés megye áll az utolsó helyen a megyék rangsorában, az országos átlag 92,5% körüli értékével 2002-ben. 1998-hoz képest, amikor a GfK a kalkulációt először elvégezte, a megye helyzete minden kétéves periódusban romlott. (30. ábra)

Lakossági vélemények a helyi gazdaság állapotáról

A békéscsabai gazdaság állapotát tükröző szám adatok ismeretében, vagy anélkül, a helyi lakosság is viszonylag pontos diagnózist adott a helyben zajló folyamatokról¹³.

¹³ Az itt következő megállapítások mind a 2004. évi 1000 fős kérdőíves felmérés adataira támaszkodnak.

Döntő többségében úgy látják, hogy az egyén szorgalma csak részben elégséges a boldoguláshoz, de *a külső tényezők határozzák meg nagyobb részben a város egészségének fejlődését is*. Míg a helyi infrastrukturális elemek fejlődésében az elmúlt másfél évtized lényeges elmozdulást hozott, addig *a lakosságnak csupán a korábban is tehetősebbnek számító kisebb hányada él ma jobban, mint a rendszerváltás előtt*. A választási adatok szerint, bár Békéscsaba fejlettségi színvonala meghaladja Orosháza, s még inkább Békés szintjét, de valamelyest elmarad Gyula mögött. (Amely maga is stagnálónak, leszakadónak értékelte pozícióját egy másik, 2001-ben végzett kutatás elemzése szerint.)

Úgy látják, a fejlődésben a problémák annak ellenére jelentkeztek, hogy az *önkormányzat nagy általánosságban nem gazdálkodott rosszul*, ám a központi támogatások alacsony szintje, valamint a forgalomképes vagyonelemek korlátozott száma nem engedett meg a jelenleginél offenzívabb költségvetési gazdálkodást. Az eredmény, egy ma még kezelhető mértékű adósságállomány, melyet alapvetően a központi költségvetésnek kellene rendeznie, a működtetési hiányok értékálló, teljes megfinanszírozásával, miközben *a helyi önkormányzat az intézményrendszer racionalizálásával támogathatná meg a folyamatot*. (Annak ellenére jelenik meg ez a markáns vélemény, hogy a nagy többség alig ismeri az önkormányzat pénzügyi lehetőségeit, a fejlesztési terveket, a polgármester vagy a városatyák tevékenységét.) *Az Unió csatlakozástól és a települési összefogástól csak kisebb mértékű járulékos hatásokat remélnék Békéscsaba fejlődésében*.

A helyi lakosság alulfinanszírozottnak értékeli az új munkahelyek teremtését, az úthálózat fejlesztését, a gazdaságfejlesztést. Úgy érzékelik, hogy *a foglalkoztatási esélyek romlottak a rendszerváltás óta, romlottak a megélhetési lehetőségek*. Fontos problémának érzékelik a munkanélküliség szintjét, a szegénységet, a mások problémáival szembeni közönyösséget, valamint a politikai elitben tapasztalható széthúzást.

Úgy vélik a gyorsabb növekedés hiányának alapvető oka, hogy elmaradtak a gazdaság megújítását támogató nagyléptékű beruházások. Ennek okát *a helyi gazdaság tőkehiányában, az elégtelen közúti kapcsolatokban, a megye és a város számára kedvezőtlen kormányzati döntésekben és a konszenzusra épülő helyi stratégia hiányában vélték fellelni*. A lakosság döntő többsége alulinformáltnak érzi magát a fejlesztési döntések kapcsán, nem tud helyi tervekről, a városba érkezett, vagy érkező beruházásokról.

Miközben a döntéseket elsődlegesen a Közgyűlés hozza meg, befolyásolva a pártérdekektől, meghallgatva a Polgármester és az országgyűlési képviselők véleményét, addig *a helyi vállalkozások, vagy éppen a lakosság befolyása a döntésekre minimális mértékű*, vagy éppen a nullával egyenértékű. Ezt azért érzékelik problémának, mert a városvezetés csak részlegesen ismeri a helyi igényeket, ezért számos fontos szempontot a döntések meghozatalakor nem is vesznek figyelembe.

A jövőképek kialakítása kapcsán is több értékes válasz, illetve belőlük levonható következtetés adódik. Az egyik, az egyének számára fontos dolgokban relatíve kevés fejlődés történt, a lakosságot reprezentáló sokaság kétharmada szerint a közvetlen lakókörnyezetében nem volt olyan beruházás, melytől otthonosabban érezné magát Békéscsabán. A másik, hogy inkább a leszakadókat kellene támogatni, őket helyzetbe

hozni, azzal szemben, hogy a már anyagi értelemben stabil, vállalkozó szellemű rétegek kapnának újabb esélyt. *A helyi lakosság inkább a helyi kis- és középvállalkozói réteg megerősítésével, mintsem kevés nagyvállalat kiemelt támogatásával tudná elképzelni a gazdaság további fejlődését.* Érdekes (de csupán kisebb léptékű) ellentmondás alakult ki a vélemények között, hiszen a relatív többség támogatná a hagyományos helyi ágazatokat, miközben szeretné megvalósítani a fejlett technológián alapuló, hatékonyságra építő fejlődési modellt is.

A helyi nagyvállalati vezetők értékelése a lokális és térségi gazdaságról

A helyi gazdasági elit az előzetesen véltnél sokkal egységesebb mind a helyi gazdaság állapota, mind a fejlődés lehetséges útjainak megítélése tekintetében¹⁴. Az elmúlt évek *piaci várakozásainak megvalósulásáról* valamennyi felkeresett gazdasági szereplő pozitívan nyilatkozott – még azoknál a vállaltoknál is fejlődő, dinamikus jövőképet vázoltak fel középtávra, ahol a békéscsabai érdekeket nem sikerült érvényesíteni a vállalatcsoport stratégiájában az elmúlt években. *Míg saját cégük helyzetét optimistán ítélték meg a vállalati vezetők, a helyi gazdaság megújulóképeségéről, illetve annak általános feltételeiről – Békéscsaba gazdasági miliójéről – sokkal kedvezőtlenebb képet kaptunk.* Az alapvetően negatív tartalmú véleményekben a következő hiányosságokat, strukturális problémákat emelték ki a megkérdezettek:

- A megújulás és a pezsgés kulcsszereplői a nagyvállalatok, amelyek csekély számban vannak jelen a városban, és többségük hosszú, nehézkes átalakulási folyamat után a kilencvenes évek második felében stabilizálta helyzetét;
- Csekély a külső (hazai és külföldi) befektetők száma és szerény a befektetett tőke mennyisége;
- Valamennyi „hagyományos” ágazatra jellemző a versenyképesség javításához szükséges akut tőkehiány;
- Hiányoznak a dinamikus, rugalmas, műszaki és/vagy gazdasági diplomával rendelkező munkaerőpiaci szereplők;
- A vállalati innovációk megvalósítását segítő, ösztönző intézmények és szolgáltatások sincsenek jelen a városban;
- A helyi gazdaság megújulásának fontos szereplői a helyi önkormányzat és a gazdaságfejlesztést segítő intézmények. Előbbi koherens fejlesztési koncepció és gazdasági stratégia, valamint források híján, utóbbiak szűk költségvetési kereteik miatt nem tudják betölteni azt a dinamizáló szerepet, amit a gazdasági szereplők elvárnak.
- A felsorolt hiányosságok gátolják új iparágak megjelenését, a helyi feldolgozóipar strukturális megújulását.

¹⁴ Az itt olvasható megállapítások a helyi meghatározó gazdasági szereplők vezetőivel készített interjúkban elhangzott véleményeket tükrözik, nem a helyzetértékelés íróinak személyes véleményét.

ÉLELMISZERGAZDASÁG

- Békéscsabán az agrár tevékenység súlya kiugróan magas a megyeszékhelyekkel való összevetésben, ugyanakkor az országos trendekkel megegyezően az ágazat jelentősége a helyi gazdaságon belül erőteljesen mérséklődött.
- A szereplők számának mérséklődésével párhuzamosan megindult egy spontán szervezeti koncentráció, különösen látványosan az egyéni gazdálkodók körében. A bérelt területekkel együtt már megjelent a gazdálkodók első köre, mely eléri a nyugat-európai családi gazdaságok (farmok) méretét.
- Az agrárszektor kiemelt kezelése a költségvetésen belül a beruházási tevékenység élénküléséhez vezetett az ágazatban, melynek jelentős hányada fejlesztési célokat szolgált, hozzájárulva az ágazat versenyképességének megőrzéséhez. Ugyanakkor az infrastrukturális háttér színvonala már nem felel meg a mai követelményeknek, itt az elmaradás jelentős a világ élvonalához képest.
- A helyi agrárszféra egyik alapvető gondja az innovációra való hajlandóság alacsony szintje. Ez néhány ágazatban (főként GOFR növények termesztése) az EU-támogatási rendhez való fokozatos igazodás mellett elfogadható, de számos tevékenység esetében már rövid távon is gondokat okozhat a megújulás halogatása.
- Bár a város élelmiszeripara viszonylag hatékonyan integráltja a város és a tágabb térség termelőit, az integráción kívül eső termékértékesítés formái kezdetlegesnek tűnnek nyugat-európai összehasonlításban. Ennek átformálása elsősorban a termelők érdeke, hiszen csak így juthatnának a megtermelt többletérték jelenlegit meghaladó hányadához.

Békéscsaba élelmiszergazdaságának egyik leglényegesebb sajátossága, hogy a *többi megyeszékhellyel összehasonlítva kimagasló mutatók jellemzik a termelés természetes és értékben mért jelzőszámait, az agrárfoglalkoztatottak részarányát, valamint a lakosságárányosan számított mezőgazdasági vállalkozások összesített mennyiségét.* A termőtalaj jó minőségű (I. és II. minőségi osztályú), a város északi és nyugati részein 40 aranykorona feletti minősítésű. E sajátosságok a megyei tendenciákban is tükröződnek. A megyék közötti rangsort tekintve Békés megyében 2002-ben a mezőgazdaság részesedése a *bruttó hazai termékből* a második legkiemelkedőbb volt, annak ellenére, hogy 1996 és 2002 között a visszaesés közel 50 %-os, ellentétben az észak-magyarországi, a nyugat-dunántúli és közép-dunántúli régiók tendenciáival.

A *foglalkoztatottság struktúráját* értékelve az 1990-es és a 2001-es népszámlálás adataira támaszkodva megállapítható, hogy Békéscsabán a mezőgazdaságban foglalkoztatottak aránya az eltelt 11 év alatt 8,9%-ról 3,5%-ra csökkent. Míg az előbbi értékkel a megyeszékhelyek viszonylatában Kecskemétet követően a második helyen állt a város, addig 2001-ben a megyeszékhelyek között első volt az országos listán (23. táblázat)

A *mezőgazdasági vállalkozások lakosságárányos mennyiségét* vizsgálva az tapasztalható, hogy az egyéni vállalkozások ezer lakosra jutó száma 1996-ban 133 volt – országosan a legmagasabb –, a második helyezett Kecskemét esetében az érték 106, amit már csak a 70-90-es értékintervallummal követ Szeged, Nyíregyháza, Kaposvár, Debrecen. 2000-re a megyeszékhelyek átlagában közel 50 %-os visszaesés történt, e tendenciával csak Pécs és Szekszárd ment szembe. A mezőgazdasági társas vállalkozások ezer lakosra jutó értékét tekintve Békéscsaba 2000-ben 8. helyével csak a középmezőnyben volt (23. táblázat).

Békéscsabán az *egyéni gazdálkodókhöz* tartozók száma a vizsgált időintervallumban (1996–2000) 24000-ről 13000-re csökkent, a munkát végző családtagok száma 15000-ről 4000-re, az általuk művelt földterület 7400 ha-ról 17700 ha-ra nőtt, ebből a szántóterület 6500 ha-ról 16000 ha-ra nőtt, a gyümölcsös 59 ha-ról 125 ha-ra gyarapodott. A szőlőművelés alatt álló terület 5 ha-ról 23 ha-ra növekedett, a gyepterületek nagysága 62 ha-ról 665 ha-ra nőtt. Az egyéni gazdálkodók saját tulajdonában művelt földterülete 8800 ha-ról 15200 ha-ra nőtt, a bérelt földterület pedig 1200 ha-ról 4600 ha-ra. A városban számottevő állattenyésztési szakágazatokat tekintve az egyéni gazdálkodók sertésállománya az 1996. évi 18000-ről 2000-ben 19000-re nőtt, az anyakoca állomány pedig 900-ról 1300-ra. A baromfi szakágazatban a tyúkállomány 140000-ről 134000-re csökkent, a feltörekvő pulykatenyésztés állománya pedig 13000-ről 23000-re gyarapodott.

Békéscsabán a mezőgazdasági tevékenységet folytató *gazdasági szervezetek* használatában levő földterület 2000-ben 5400 ha volt, melynek 98%-a szántóföld volt. Ugyanebben az évben a sertésállomány 2276 db (az egyéni gazdaságok vonatkozó értékének 11%-a), az anyakoca állomány 640 db volt. A társas vállalkozásokban a kocaállomány 28% volt teljes állományon belül, az egyéni gazdaságokban ez az arány csak 7% volt, így leszűrhető az a következtetés, hogy a genetikai alapok továbbörökítése a gazdasági szervezetekben kap nagyobb hangsúlyt. 2000-ben a vizsgált gazdasági szervezetekben a tyúkállomány 251000 db volt (az egyéni

gazdaságok vonatkozó értékének 186%-a), a pulykaállomány pedig 53000 db (az egyéni gazdaságok vonatkozó értékének 227%-a).

A *beruházások* a kilencvenes évek második felétől élénkültek meg az agrárágazatban, de az ezredfordulót követően visszaesés volt tapasztalható, illetve 2003-ban főként hiteleken, bérfejlesztés – halasztáson és tartalék – felélésen alapultak a beruházások. A külföldi tőke jellemző módon elkerülte a város mezőgazdaságát. A megvalósult beruházások főként a gépállomány korszerűsítésére, ültetvény- és tenyészállatállomány-cserére, épület-felújításra irányultak.

A termeléshez kötődő *infrastruktúra* kiépítettsége jelentős kívánalmakat hagy maga után. A piactudomány hatékony működéséhez és a modern vállalati menedzsment-eszközök alkalmazásához szükséges infrastruktúra meglehetősen kiépítetlen. A közlekedési és áruszállítási lehetőségek szűkössége – főként a multinacionális vállalatok körében széles körűen elterjedt, az ún. „just-in-time” („épp időben” szállítási elv) logisztikai rendszer alkalmazhatóságát teszi lehetetlenné. A bővülő piac kedvező hatásai érvényesülésének akadályai között meghatározó jelentőségű a támogatások elnyerésével kapcsolatos bizonytalanság. A pénzügyi szektor piacépes szolgáltatásokkal várja a termelőszférát, de különösen a naprakész szakismeretek hiánya, az „élethosszig tartó tanulástól” való idegenkedés miatt nem könnyű elnyerni a termelés potenciális finanszírozóinak bizalmát. Tovább nehezíti a gondokat, hogy számos élelmiszeripari vállalat esetében a gazdasági döntéshozatal elkerült Békéscsabáról a jobb infrastruktúrájával versenyképesebb városokban létesült vállalati központokba. A modern marketing és információs technológia adaptálását és beüzemelését végző szolgáltatók sem a kellő színvonalon tevékenykednek. A Békéscsabán megjelent hypermarketek és üzletközpontok egyértelműen javítják az infrastruktúra hatékonyságát.

A piacépes termelés egyik alapvető feltétele a termelőknek az *innovációra* való hajlandósága. Sajnos a lemaradás e vonatkozásban is látványos. (lásd: „A szolgáltató ágazatok struktúrája és dinamizmusa” című fejezetet) A K+F tevékenységbe történő beruházás jelentősége a helyi közvéleményben nagyon szerényen él, és ez a hozzáállás sok vállalkozást a csődtől még távol álló, de fejlődni képtelen vegetálásra ítél. Békéscsabán a 2004 októberében az Almáskerti Ipari Parkban átadott „Mezőgazdasági és Élelmiszeripari Innovációs Központ” MEIK a tanácsadási és ötletmenedzselési funkciójával ezt a hiányt enyhítheti.

Az élelmiszergazdaság számára fontosabb közintézmények és vállalatok képviselőivel készült interjúk alapján általános véleményként fogalmazódott meg, hogy az erős piaci versenyben is versenyképes mezőgazdasági és élelmiszeripari termékekkel lehet az Európai Unió egységes piacán megmaradni, és ezt a versenyképességet a helyi élelmiszertermelési és -feldolgozási sajátosságok alkalmazásával is érdemes erősíteni a hagyományos tömegtermékek előállításával mellett. Ez természetesen jelentős marketingtevékenységet és hosszú távú befektetéseket igényel. Jelenleg még elég szűkös az a termékpaletta, mely Békéscsaba élelmiszeripari üzemeiből a piacra kerül. A biotermékek gyártása és a Kárpát-medence kiváló vetőmag termesztési termőhelyi adottságainak kihasználása szintén jövedelmező kiterjesztési lehetőségeket rejt magában, de a termelői köztudatban még nem jelent meg ezek fontossága.

Az ágazati szerkezetet tekintve a *gabonatermesztés* kimagasló jelentőséggel bír. A magasan gépesített szántóföldi gabonatermelés a mezőgazdasági fajlagos GDP értékét az országos élvonalba emeli. Hazánk európai uniós csatlakozása következtében várható, hogy a gabonatermesztés és általában a szántóföldi növénytermesztés gazdasági, jövedelmi helyzete javulni fog. Az intervenciók ár magasabb a jelenlegi hazai árszintnél és bevezetésre került a kötelező intervenció, a közösségi felvásárlás. Mindez termelési-értékesítési stabilitást és jövedelem biztonságot jelent a termelőknek.

A legfontosabb gabonafélék köztermesztésben elterjedt fajtáiról általában elmondható, hogy nemzetközi összehasonlításban versenyképesek, megfelelnek a modern termesztéstechnológiai feltételeknek. A biológiai alapok magas színvonala és a kedvező termőhelyi adottságok ellenére, a folyamatos likviditási gondokból eredő kényszertakarékosság miatt visszafogott termelési ráfordítások, valamint az egyre gyakoribb szárazságok következtében a termésátlagok és a kibocsátás (mennyiségi és minőségi vonatkozásban egyaránt), továbbá a felvásárlási árak ingadozása jelentős. A korábbi években alkalmazottnál lényegesen magasabb szintű gabonapiaci minimálár és importvámok mellett akár további, komparatív előnyöket nem élvező területek termelésbe állításával (pl. kukorica) is megéri termelni¹⁵. Ezek a tendenciák munkahely- és lakosságmegtartó hatással lesznek a mezőgazdaságra, és a benne dolgozók erkölcsi-anyagi megbecsülésére is.

A *zöldségtermesztés* főbb termőközterületei közé nem tartozik a megyeszékhely – ez inkább a megye déli harmadára koncentrálódik. A termő *gyümölcsösöket* tekintve a békéscsabai kistérség kiemelkedő, de országos viszonylatban mind a termőterület, mind a boglyós gyümölcsösök átlagos parcellamérete meglehetősen elmarad az országos és a regionális átlagtól.

Összehasonlítva a régi uniós tagállamok műszaki színvonalával, pénzügyi támogatottságával és különösen értékesítési rendszerével, igen nagy hátrány regisztrálható. A magyar kertészet az EU piaci viszonyai mellett csak a termelők által létrehozott értékesítő szervezetek segítségével tud a piacon érvényesülni. A kisgazdaságok nagy száma következtében a termelők szervezettsége még ma is alacsony szintű. A „Mezőgazdasági és Élelmiszeripari Innovációs Központ” az értékesítést szervező funkciójával ezt a feladatot igyekszik ellátni a városban. A beszállító réteg anyagi megerősödése és az innovációs központ működésével való megelégedése következtében termelői csoportok szerveződése is elindulhat.

A hazai értékesítés részben hagyományokra, szokásokra épül, amelyeket nem lehet rövid időn belül megváltoztatni (pl. egyéni szállítás és értékesítés az elérhető megyei jogú városok nagybani piacain, és bizonyos felvásárlói köröknek való kiszolgáltatottság). Új piaci szereplőként jelentek meg a multinacionális vállalatok és a diszkont áruházláncok, amelyek áruval való feltöltése rugalmas termelői alkalmazkodást igényel.

A *tömegtakarmány-termelés* és a *gyepgazdálkodás* hosszú idő óta az egyik legnehezebb helyzetben van. Valódi végtermékek a szalastakarmányból előállított állati termékek tekinthetők, amelyek minőségét és árát a szalastakarmányok jelentősen

¹⁵ Dér 2004

befolyásolják. A *szarvasmarha- és juhtenyésztés* rendkívül leépült Békéscsabán. A helyzeten az sem sokat javít, hogy az európai uniós csatlakozással a támogatások a jövedelmezőséget jelentősen javítják, sem az, hogy várható a belföldi árszínvonal 20-30 %-os emelkedése, ugyanis a biológiai ciklusok nagyon hosszúak ezekben a szakágazatokban.

Állattenyésztési vonatkozásban főként az abrakakarmányra épülő szakágazatok (*sertés- és baromfitenyésztés*) dominálnak. Az ország természeti adottságai kifejezetten kedveznek az abrakfélék termesztésére. A genetikai háttér vizsgálata azt mutatja, hogy ma Magyarországon a törzskönyvezett, ellenőrzött sertésállományok képességei és teljesítményei egyenrangúak bármely ország kiváló állományaiéval. Az uniós piacra történő belépéssel a jövőben a „minőség” fogalma átértékelődik, a színhús tartalom csak egy lesz a jellemzők között, az élvezeti, egészség-megővési, konyhatechnikai stb. értékmérők szerepe felértékelődik. Ez a genetikai alapok jelentőségét újra felértékeli, ami pedig maga után vonja a fenti statisztikai jelzőszámok következtében a társas vállalkozások szerepének várható növekedését. A piaci lehetőségek középtávon várhatóan kedveznek a sertéshúsnak, az uniós csatlakozás viszont pillanatnyi nehézségeket okoz (nyilvántartás, egészségügy, környezetvédelem).

A baromfiállományt értékelve a kisebb gazdaságok nagy súlya figyelhető meg. A tojástermelés főleg saját fogyasztásra, illetve háztól való értékesítésre kerül. A modern technológia a technikai eszközök elavultsága miatt nehezen tud megtelepedni. A húscsirke-tenyésztés esetében a műszaki berendezések elavultsága költségnövekedést okoz, és környezetvédelmi szempontból a baromfitelepeken a trágyakezelés és a levegőszennyezés jelent gondot. Az étkezésitojás-termelés és felhasználás évtizedek óta nagyjából kiegyensúlyozott, a húscsirke-termelés minősége élvezi a hazai fogyasztóközönség bizalmát. Megfontolandó, hogy a környező országok piacain friss, előhűtött termékekkel jelenjünk meg, mivel az olcsó, tengerentúli fagyasztott csirkehússal nem tudnak a hazai termelők versenyre kelni, másfelől a nyugat-európai fogyasztók mindinkább a friss, előhűtött termékeket igénylik.

Az előrejelzések szerint az uniós csatlakozással a fontosabb növénytermelési és állattenyésztési ágazataink *jövedelemhelyezete* alapjaiban átalakul. A támogatási rendszer megváltozásával a gabonafélék, olajos magvak, fehérje- és rosnövények (GOFR-növények) termelése egyértelműen kedvezővé válik. A kertészeti ágazatok jogosultak az egyszerűsített kifizetésre – az EU-ban ezek nem részesülnek közvetlen támogatásokban –, ám ezen ágazatoknál elsősorban a felvásárlási árak várható emelkedése miatt lehet pozitív jövedelemváltozásra számítani. Több fő állattenyésztési szakágazatban komoly gondok várhatóak a csatlakozás révén. Míg az intézményi ár és a nemzeti kiegészítő támogatás következtében a marhahizlalás jövedelemhelyezete jelentősen javul, addig a tejtermelésben a támogatások ellenére is veszteséggel kell számolniuk a gazdaságok egy részének. A közvetlen támogatások megszűnése és az erősödő árverseny hatására kedvezőtlen jövedelempozíció-változást jeleznek a kalkulációk az abrakfogyasztó ágazatoknál.

Békéscsabán az *élelmiszeripar* a város gazdasági élete szempontjából igen jelentős. A hetvenes-nyolcvanas években kibontakozó iparszerű termelési rendszerek egy jól

működő gabona-hús termékvertikumot építettek fel. A rendszerváltást követően a termeltetési, feldolgozási és forgalmazási integrációk felbomlottak. *Nagymértékű termelési visszaesés* történt, valamint a szinte kezelhetetlenné váló *piaci zavarok* egyre gyakoribbá váltak. A fizetőképes belföldi kereslet csökkenése és a hagyományos külpiacok összeomlása az élelmiszeripart is szinte végzetes helyzetbe sodorta.

A legjelentősebb élelmiszeripari vállalatok a városban a hús-, a zöldség- és gyümölcsfeldolgozáshoz, valamint a malomiparhoz kötődnek. A rendszerváltást követő termelési mennyiségi visszaeséssel párhuzamosan megindultak a régen várt technológiai fejlesztések az élelmiszeriparban, és a megjelenő rendkívüli beruházások következtében a világpiacon is versenyképes termékek gyártása indulhatott el, persze számos esetben a privatizáció célja a piacszerzés volt, illetve a helyi termelői kapacitások specializációja vagy leépítése (lásd: „A helyi gazdaság teljesítménye” című fejezet) Néhány vállalat különösen érzékeny helyzetbe került. Az Agrimill-Agrimex Rt. helyzete is aggodalomra ad okot. Az Európai Unió más tagállamaira is jellemző koncentráció megy végbe a hazai malomiparban is. A világméretű termelési specializációs törekvések viszonylagosan kevésbé hatékonyá teszik az elszigetelt vállalatokat. A multinacionális termeltető-feldolgozó-értékesítő vállalatcsoportosulások kizárólagos szerepre törekednek. A Bábolna Rt. békéscsabai üzeme is hasonló eredetű piaci hatások miatt kényszerül szembenézni a technológiai leépítések és munkahelymegszűnések veszélyével. A feldolgozóipar további területein is várható az uniós csatlakozással együtt járó racionalizáció és a nagyüzemi méretek felé történő elmozdulás, amely rövid távon – különösen a foglalkoztatásra – gyakorol kritikus hatást.

Békéscsaba feldolgozóipara – különösen Békés és Gyula városokkal együtt – meglehetősen jól integrálja a környék mezőgazdasági termelőit. A piac által ismert és elismert márkázott termékek fémjelzik ezt a sikert – pl. Csabai kolbász, Gyulai kolbász, Békési pálinka –, az integráció azonban a piaci viszonyok kiszámíthatatlansága miatt jelenleg törékeny. A szomszédos *Románia* küszöbön álló *európai uniós integrációja* egyrészt hatalmas élelmiszerpiacot nyit meg, melyben a békéscsabai élelmiszertermékek is jó eséllyel versenyezhetnek a román élelmiszergazdasággal szembeni fejlettségünknek köszönhetően. Románia európai uniós csatlakozása bizonyos – főként a gyengébb minőségű és olcsóbban pozícionált – mezőgazdasági termények és erdőgazdasági termékek esetén jelenthet versenyhátrányt, valamint a közösségi mezőgazdasági és vidékfejlesztési támogatások elosztása tekintetében hordoz magában a békéscsabai termelők számára is bizonytalanságot.

A HELYI IPAR STRUKTURÁLIS JELLEMZŐI

- Békés megye az ország ipari átstrukturálódásának legnagyobb vesztese, a megyén belül Békéscsaba helyzete sem tekinthető kedvezőnek, hiszen a városi gazdaságban korábban meghatározó ágazatok kerültek rövidebb-tartósabb válsághelyzetbe (nyomdaipar, élelmiszeripar, textilipar, gépipar).
- A város alapvetően sikertelen a zöldmezős külföldi termelő beruházások vonzásában (kivételem Hirschmann), és egyelőre az ipari park tervezett feltöltése sem halad a kívánt sebességgel. Ugyanakkor a város kifejezetten sikeres az induló vállalkozások számára biztosított lehetőségekben (inkubátorház – BVC).
- Az ipari vállalkozási aktivitás eléggé erőteljes, ám a város gazdaságából hiányzik egy vagy néhány meghatározó dinamikus feldolgozóipari nagyvállalat, illetve a helyi-térségi kereslet nem elégséges még a sikeres új vállalkozások számára sem a középvállalati méret viszonylag gyors eléréséhez.
- Az ipari fejlődés tartalékát a szabad, mobilizálható munkaerő jelenti, melynek a munkahelyhez való ragaszkodása egészen kiemelkedő, gyenge oldalát a képzett szakmunkásréteg, a műszaki alsó- és középvezetői csoport hiánya, a külföldi befektetővel kommunikálni képes, idegen nyelveket magas szinten beszélő dolgozók alacsony száma mutatja.
- Békéscsaba iparában relatíve magas a külső döntési központhoz tartozó egységek száma, melyek egy kis csoportja esetében ez valódi gondot jelent, hiszen a város nem folyik bele a stratégiai tervezésbe, későn értesül a meghozott döntésekről, ezekre nem tud minden esetben optimálisan reagálni. Ugyanakkor a külső befektetők (akik jelentős számban a privatizációs folyamat kapcsán érkeztek Békéscsabára) zöme elégedett a hellyel, az itteni egység teljesítményével, s jelentős fejlesztéseket eszközöl helyben.

Beruházási aktivitás

*A helyi ipar szerkezeti válsága és a beruházások tartósan alacsony szintje – a strukturális átalakulás legfontosabb akadálya – a város leszakadásának döntő fontosságú tényezője volt. Az ipari termelés, s vele a foglalkoztatás és a jövedelmek felfutása csak a beruházások nagyobb léptékű élénkülése nyomán várható. A Dél-Alföld, s ezen belül Békés megye sajátos vonása volt már a rendszerváltás előtt is – de az azóta eltelt bő évtized során sem változott számottevően a helyzet –, hogy *rendkívül alacsony fajlagos beruházási ráták* mellett történt meg a termelés, az infrastruktúra, illetve az intézményhálózat bővítése, megújítása. Ilyen tartósan alacsony beruházási aktivitás csak Nógrád megyében figyelhető meg, ám ott az utolsó három évben lassú élénkülés volt tapasztalható, éppen ellentétben a Békés megyei folyamatokkal.*

A beruházásokon belül a gazdasági szervezetek által végrehajtott investíciók aránya Békés megyében a rendszerváltás teljes periódusában alacsony; a költségvetési szféra, illetve a lakosság aktivitása alapvető fontosságú a beruházási tevékenység alakításában (szemben a gazdasági átalakulás sikeres térségeivel, ahol a gazdasági szféra befektetései váltak meghatározóvá.¹⁶).

A gazdasági szereplők által végrehajtott befektetéseken belül az iparban történt investíciók aránya alig éri el a 25%-ot Békés megyében (1998-ban még 30% felett volt), ami lényegesen alacsonyabb, mint a fejlettebb megyékben mért átlagos szint.

A privatizációs folyamat hatása a helyi gazdaságra

Békéscsaba ipari szerepköre gyengült, bár a privatizáció és a szervezeti átalakulás 1998-ra lényegében lezárult. A magánosítás felemás eredményeket hozott, nem ösztönözte a helyi ipar struktúrájának megújulását, amelyben meghatározó maradt az élelmiszer-feldolgozás, az építőanyag-, a nyomda- és a textilipar súlya, csökkent viszont a fémfeldolgozás és gépgyártás hozzájárulása az ipar teljesítményéhez. (A rendszerváltás előtt ez utóbbi két iparág nagyobb súlya tette kiegyensúlyozottabbá Békés megye iparszerkezetét a többi dél-alföldi megyéhez viszonyítva.) Békéscsabán a privatizációs folyamatba a megjelenő külföldi tőke a meghatározó termelő nagyvállalatokban szinte kivétel nélkül bekapcsolódott (az egyedüli kivételt a BARNEVÁL magánosítása jelentette, mely a Bábolna cégcsoport érdekeltségébe került), ám a szerkezeti megújulást is jelentő zöldmezős beruházások nagyrészt elkerülték a várost.

Új elemek a városi gazdaságban

A kilencvenes években két zöldmezősnek tekinthető termelő egység betelepülése történt meg, de ebből csak az egyik hozott valóban új szakmakultúrát a helyi gazdaságba.¹⁷ A *Hirschmann Elektronikai Kft.* klasszikus zöldmezős beruházásnak

¹⁶ Érdekes adalék, hogy a költségvetési beruházások alacsonyabb aránya ellenére az Észak-Dunántúlra összességében megyénként magasabb állami források érkeztek a beruházásokon keresztül, mint a területi politikával támogatott keleti országrész megyéibe, leszámítva az M3-as autópálya építése révén jelentős forráshoz jutó Heves megyét.

¹⁷ A másik vállalat az olasz tőkével alakult Ellepi Hungária Kft., mely fehérműgyártást végzett, valójában a helyi textilipari és ruházati ipari szakmai bázisra települt, ráadásul egy már korábban kijelölt ipari zónában hozta létre termelő egységét (Kétegyházi út menti ún. Déli Iparterület), így valójában

tekinthető, hiszen telephelyén az üzem felhúzását megelőzően szántóterület volt, s a telek fekvése kifejezetten kedvező, hiszen a várost átszelő két főközlekedési útvonal (44-es és 47-es) közös bevezető szakaszának csomópontjában létesült az üzemcsarnok. A társaság alacsony hozzáadott-értéket termelő, összeszerelő üzemében meghatározóan betanított munkaerő dolgozik. *Bár a társaság jelentős foglalkoztatója a városnak (350 fő), a tevékenység jellege miatt sem szinergia-hatások, sem „spin-off” hatások nem mérhetők az eltelt évtized alatt.* Mindkét társaság az olcsó munkaerő költségelőnyeire települt.

Bár az elektronikai alkatrészgyártással új ágazat jelent meg Békéscsaba gazdaságában, megjelenése sem a helyi ipar szerkezeti átalakulását, sem a termelői szolgáltatói bázis bővülését nem ösztönözte számottevő mértékben. Az elektronikai iparban tevékenykedő többi vállalkozás inkább a számítástechnika, irányítástechnika, biztonságtechnika területéről indulva teljesítette ki tevékenységét.

Békéscsaba gazdasági struktúrájában új elemként jelentkezik az 1994-től működő (1992-ben alapított) *Békéscsabai Vállalkozási Centrum Kft.* (BVC), mely a Kétegyházi út menti ipari övezetbe ékelődő telephelyén *inkubátorházat üzemeltet.* A három csarnokban működő kis- és középvállalkozások, melyek közel fele tényleges termelő tevékenységet folytat (gépipar, fémfeldolgozás, faipar, nyomdaipar) összesített árbevétele 2002-ben már 3 milliárd Ft-ot tett ki. Az Inkubátorház 5800m²-es területét, illetve a cégeknek nyújtott szolgáltatások körét részben saját, részben pályázati forrásból (Területfejlesztési Tanács, PHARE, Flamand kormányhitel, Gazdasági Minisztérium) folyamatosan fejlesztik.

A *Békéscsabai Almáskerti Ipari Park* (BAIP) története 1999 decemberével, az ipari park cím elnyerésével indult, bár az előkészítési munkálatok bő egy évvel hamarabb kezdődtek.¹⁸ 2001 közepére készült el a teljes infrastruktúra, az év végére a közterület rendezése, a parkosítás és fásítás, de ezzel párhuzamosan az első – DVD távirányítókat összeszerelő – betelepülő japán cég üzemcsarnokának építése is megindult.¹⁹ 2002-re a terület bekapcsolódott a városi tömegközlekedési hálózatba, ekkorra a 19 hektáros terület negyede elkel, három termelő cég betelepülésével. A még nem említett kis-közepes vállalkozások a textilfestésben, illetve a csomagolóiparban tevékenykednek. A legújabb fejlemény (2004) egy *Mezőgazdasági és Élelmiszeripari Innovációs Központ* (MEIK) létrehozása, melyre PHARE támogatásból, illetve a tulajdonos önkormányzat saját erejéből nyílik lehetőség.

Az ipari termelés alakulása

A kilencvenes évek ipari termelésének alakulása alapján Békés megye helyzete az egyik leginkább kedvezőtlennek tekinthető az ország egész területén. 2002 végére a megye ipari termelése még mindig 38%-kal maradt el a rendszerváltozáskor mért szinttől. Ilyen mértékű csökkenés csak Borsod-Abaúj-Zemplén megyében történt ez időszak alatt, így a megye joggal tekinthető az ipari átalakulás egyik legnagyobb

"barnamezősnek" lehet tekinteni. Az olcsó munkaerőre telepített ruhaipari üzem, az ismert makrogazdasági folyamatok miatt 2002-ben be is zárta üzemét, s termelését Romániába telepítette át.

¹⁸ A megyében összesen hét ipari park címet elnyert terület található, de ebből érdemi gazdasági (termelő) tevékenység csak kettőben, Békéscsabán és Orosházán folyik.

¹⁹ Az SMK az elektronikai ipart sújtó világméretű recesszió miatt el sem kezdte a békéscsabai termelést, jelenleg az üzemcsarnokban egy kisebb varroda üzemel.

vesztésének, lényegesen gyengébb helyzetbe kerülve, mint a válságtársékként aposztrofált Nógrád, vagy a kiemelt támogatásban részesített Szabolcs-Szatmár-Bereg megye.

A megyén belül az ipari megújulás kevésbé kötődik a megyeszékhelyhez, inkább Orosháza és Körösladány emelhető ki, mint pozitív példa. Igaz, a békéscsabai helyi ipar olyan mély válságba sem került, mint Sarkadé és Mezőhegyesé, ahol az egyetlen számottevő cég (cukorgyárak) vált működésképtelenné.

Vállalkozási aktivitás

A regisztrált vállalkozások fajlagos száma a meglehetősen gyenge aktivitást mutató Tatabánya után következik, érezhetően elmaradva a közép- és nyugat-dunántúli aktivitási szinttől. Ezen belül a működő vállalkozások aránya ágazatonként 74–82% között mozog, így Békéscsabán *az alacsonyabb aktivitási rátát nem ellensúlyozza a működő vállalkozások magasabb aránya*. A működő cégek aránya a jogi személyiséggel rendelkező vállalkozói körben a legmagasabb (84%), ahol Békéscsaba az egyik legalacsonyabb arányt mutatja fel a megyeszékhelyek között.

1998 és 2002 között a működő vállalkozások száma a Dunántúlon 7–17%-kal nőtt, miközben Békéscsabán alig 5%-os a növekmény. A növekmény nagy része a Kft-k és különösen a betéti társaságok számának és súlyának növekedéséből adódik. Előbbi Békéscsabán 1%-kal, utóbbi bő 10%-kal nőtt öt év alatt, ami (Szeged kivételével) kiugróan a leggyengébb érték mindkét kategóriát tekintve. A működő vállalkozások hetede Kft, ötöde Bt., ami nem üt el túlzottan a többi nagyváros értékeitől. A részvénytársaságok száma sem kevés, megközelíti vagy meghaladja a hasonló méretű dunántúli megyeszékhelyek adatait.

A közép- és nagyvállalkozások száma (a létszám alapján mérve a 20 főnél többet foglalkoztató cégek) megfelel a hasonló méretű sikeresnek tekintett nagyvárosok hasonló mutatójának, a változás nagyságrendje és iránya csak a 20–49 fővel dolgozó (társas) vállalkozások esetében mutatható ki. Amíg Békéscsabán e kör öt év alatt (1998–2002 között) csupán 3 céggel gyarapodott, addig Zalaegerszegen, Tatabányán, Veszprémben ennek két-háromszorosa volt a növekmény, vagyis e periódusban *a Dunántúlon több lehetőség nyílt a fejlődőképes kisvállalkozások előtt a középméret elérésére, mint a hasonló méretű és adottságokkal induló alföldi középváros esetében*.

A működő cégek ágazati megoszlásában Békéscsaba sajátos struktúrát mutat. *Az iparban tevékenykedő társas vállalkozások aránya a vizsgált városok között itt a legmagasabb*. Az egyéni vállalkozásokat is bevonva az elemzésbe a kép már nem ennyire kedvező, de az ipari cégek aránya az összes működő vállalatból közel 10%, ami megfelel (vagy magasabb) a hasonló észak-dunántúli megyeszékhelyek arányszámainak. *A működő ipari vállalkozások száma viszont az elmúlt öt évben csökkent*. Ez nem egyedi jelenség, hiszen Szombathely, Székesfehérvár, Győr kivételével a többi vizsgált nagyvárosban is hasonló helyzettel találkoztunk, de mértéke kisebb a békéscsabainál. Ennek megfelelően a termelő társas vállalkozások aránya Békéscsabán nem kisebb számottevően az Észak-Dunántúlon regisztrálnál, a különbségek az ipari cégek méretstruktúrájában, belső ágazati arányaiban jelennek meg. (24. táblázat)

Békéscsabán a tágabb értelemben vett ipari, illetve a feldolgozóipari cégek száma, több mint Tatabánya, Veszprém, vagy Zalaegerszeg hasonló adata, sőt megközelíti a jóval nagyobb lélekszámú Szombathely értékét is. Az összes társas vállalkozáson belül az ipari (feldolgozóipari) vállalkozások aránya a vizsgált városok között az egyik legmagasabb. A vállalkozások számát tekintve a *békéscsabai iparban felülreprezentált az élelmiszeripar*, mely a Dél-Alföld mezőgazdasági potenciálját tekintve teljesen természetes specializációnak tekinthető. *Erős ágazat a textilipar, a nyomdaipar, illetve a gépgyártási tevékenység, melyek illeszkednek a város hagyományos gazdasági struktúrájához*, amely részben 1945 előtt, részben a hatvanas évek vidéki iparosítása során formálódott ki. A hasonló méretű dunántúli városok vállalati struktúrájához képest *gyengének tűnik a vegyipar, az elektronikai, valamint a járműgyártás*, melyek közül az utóbbi két ágazat az Észak-Dunántúlon a fejlődés élvonalában haladt a kilencvenes évek második felében. A gépipari ágazatok 22%-ot meghaladó aránya Békéscsabán egyértelműen e tevékenység átlagot meghaladó jelentőségét mutatják, mégis, sem a hazai tulajdonú, sem a külföldi tőkerészvétellel privatizált, sem a zöldmezős beruházás során idetelepült vállalkozások nem tudtak érzékelhető dinamizmust adni az ágazat összteljesítményének. (25. táblázat)

Ipari alágazatok a transzformációs periódusban

Békéscsabán az ágazati átalakulás a textil- és ruházati ipar súlyának erőteljes csökkenése mellett²⁰ a gépipari tevékenységek felfutását jelentette, miközben az élelmiszeripar és a nyomdaipar teljesítménye (az épp folyó tulajdonosváltások, illetve átszervezések függvényében) erőteljes ingadozást mutatott. Békéscsaba helyi iparában az *építőanyagok termelése* fontos stabilizáló elemként jelentkezik, mind a Frühwald, mind a Tondach folyamatos növekedése és megújulása (illetve másik oldalról a magasépítési tevékenység, mint kereslet felfutása) hosszabb távon is stabilizálta az iparág helyzetét. Az építőanyag-iparban a külföldi tőkebefektetéseket a helyi nyersanyag- és termelő bázis (homokbánya, betonkeverő üzem, agyagbányák, téglá- és cserépüzem), illetve a termelési hagyományok, kultúra is ösztönözte.

A *textil- és ruházati ipar* helyi piacra specializálódott, illetve bérmunkát végző kisvállalkozásai mellett egyetlen helyi nagyvállalat, a hazai tulajdonban levő Unicon Rt. maradt talpon, elsősorban a megvalósított szervezeti és termék-innovációk révén²¹.

Az *élelmiszeripar* a rendszerváltás előtt sokoldalú, diverzifikált termelési struktúrával, stabil beszállítói háttérrel rendelkező szektor volt. A kedvező adottságok ellenére a tulajdonosváltás nem eredményezte minden esetben a hosszú távú stabilizációt, a versenyképesség és piaci részesedés növekedését. Ennek hátterében eltérő befektetői szándékok és stratégiák húzódtak. A malomiparban (Agrimill-Agrimpex Rt.) a pénzügyi befektető megjelenése nem hozott technológiai megújulást, ugyanakkor az ágazat elaprózott struktúrája, az erős piaci verseny, valamint az élelmiszer-kiskereskedelmi láncok beszerzési stratégiája és minőségi követelményei miatt bizonytalan a vállalat helyzete. A konzerviparban többször is tulajdonosváltás történt az elmúlt években, ami

²⁰ A város gazdaságában lejátszódó látványos gyárbezárások, csődök, fel- és végelszámolások jelentős számban éppen a textil- és ruházati iparhoz, néhány esetben az élelmiszeriparhoz köthetők, függetlenül azok tulajdonosi szerkezetétől.

²¹ Saját fejlesztő-tervező részleget alakítottak ki, folyamatosan önálló kollekciókkal jelennek meg a piacon. Varrodát üzemeltetnek Romániában, itthon pedig saját bolthálózatot építenek.

a fejlesztések elmaradását, a kapacitások és a piaci részesedés csökkenését eredményezte. Jelenleg a főbb tevékenységi körök már önálló vállalatok keretei között működnek. (Mindez tovább mélyítette az agrárszektor legversenyképesebbnek tartott – zöldség, gyümölcs – ágazatának válságát is.) A hűtőipar a sikeres átalakulás példája az ágazatban: bővülő piaci lehetőségei miatt²² a befektetők (először pénzügyi, majd szakmai) célpontjává vált. Békéscsabán termékszerkezet-váltást, technológiai fejlesztést és jelentős kapacitás-bővítést hajtottak végre a külföldi tőke bevonásával. A *húsipar* egyik szegmense sikeresen integrálódott egy hazai tulajdonú cégcsoportba, s mára európai piacban gondolkodó stabil közép vállalattá nőtte ki magát, másik eleme (MEIK), a helyi hagyományokra alapozva próbálkozik a kistermelők integrációjával, az innovációs központi szerep betöltésével.

A *nyomdaipar* teljes szolgáltatói és háttér ipari bázissal rendelkező, kibocsátás és foglalkoztatás szempontjából is egyik meghatározó ágazata volt a helyi iparnak 1990-ig. A Kner Nyomdaipari Vállalat 1992-es privatizációja során a pénzügyi befektető (Cofinec csoport) biztosított forrást a vállalat pénzügyi stabilitásának megteremtéséhez és a profilbővítéshez. 2000-ben, az újabb tulajdonosváltás után szakmai befektető (Frantschach-csoport) tulajdonába került a vállalat. Az új tulajdonosi csoport egész Kelet-Közép-Európában rendelkezett termelő kapacitásokkal (részben vállalat-felvásárlások, részben zöldmezős fejlesztések révén), stratégiájában azonban az itteni termelőbázis nem tartozott a kiemelt fejlesztési célpontok közé. Az eredményesen működő békéscsabai egységet átszervezték, a háttér ipart és -szolgáltatásokat leválasztották (külső vállalkozásokba szervezték és eladták). Bár a termelés (flexibilis csomagolóanyagok) Békéscsabán maradt – és 2000 óta jelentős növekedés, sőt, exportpiaci expanzió is jellemző az ágazatban – az átalakítási folyamat és a beruházások elmaradása elbocsátásokhoz, technológiai leszakadáshoz, a versenyképesség romlásához vezetett a helyi nyomdaiparban. Ennek ellenére a helyi nyomdaipari vállalatok vezetői szerint a felhalmozott tudás, a fejlett (speciális) szolgáltatói bázis, a képzés intézményi feltételei, a fejlett háttér ipar megfelelő alapokat jelent az ágazat versenyképességének javításához, húzóágazattá válásához. Ehhez azonban a helyi gazdasági szereplők szerint további befektetésekre lenne szükség: a munkaerőbázis, a műszaki feltételek és a háttér-szolgáltatások fejlettségének köszönhetően a helyi nyomdaipar az eddiginél akár egy nagyságrenddel nagyobb volumenű tőkeinjekció fogadására (kapacitás-bővítésre és sikeres működésre) is alkalmas.

A *gépiparban* – elsősorban a szerszámgépgyártásban és az alkatrészgyártásban – az utóbbi években kedvező folyamatok indultak el: technológiai fejlődés, a termelés felfutása, és a helyi szervezetek közötti kooperáció erősödése volt megfigyelhető. Ebben az ágazatban is megjelent a külföldi tőke, amelyet a meglévő termelő bázis (felszerelt telephely), valamint az olcsó és tapasztalt (de átképzésre szoruló) munkaerő vonzott Békéscsabára. A tulajdonosváltás átszervezéssel, technológiai és termékszerkezet-váltással járt, s a folyamatos megújulásnak (helyi termékfejlesztésnek és azokhoz kapcsolódó technikai, technológiai beruházásoknak), a helyben képződő haszon visszaforgatásának köszönhetően a békéscsabai vállalatok versenyképesek az

²² Ez az ágazat a nagy alapterületű kiskereskedelmi fejlesztések nyertesek közé sorolható, a hűtőpult-felületek növekedése és a kereslet struktúrájának a mélyhűtött termékek irányába történő eltolódása eredményeként.

európai piacokon is. A helyi gépipari szervezetek az ágazat rugalmas, innováció-orientált elemei lehetnek, ehhez azonban további (folyamatos) befektetésekre lenne szükség az ágazatban.

A keresetek és jövedelmek alakulása

A helyi gazdaság elhúzódó transzformációs és stabilizációs periódusa kedvezőtlen hatással van a bérek, illetve a személyi jövedelmek alakulására is. A bruttó keresetek Békés megyében 23, az iparban átlagosnak számító bérek 25%-kal maradnak el az ország, 4, illetve 7%-kal a régió átlagától. Ilyen alacsony átlagos keresetek mellett *egyre nagyobb problémát okoz a műszaki felsőfokú végzettséggel rendelkező fiatal munkaerő helyben megtartása*, különösen a főváros vonzerejével nehéz tartani a lépést.

Bár 1998 és 2002 között az egy főre jutó személyi jövedelemadó több mint 50%-os arányt meghaladóan emelkedett, a növekedés lényegesen elmaradt az országosan mért szinttől. Ennek következtében *Békéscsaba az egy főre jutó jövedelmek szintjét tekintve négy év alatt az országos átlag alá süllyedt*. Bár a vizsgált többi nagyváros esetében több esetben is megfigyelhető csökkenés, de ilyen mértékű pozícióromlás példátlan. *Ez a nagyarányú romlás nem a tehetős rétegek tömeges kiáramlására vezethető vissza*, hiszen a térségi adatok is romló, bár a városban mértnél kisebb arányú tendenciát jeleznek. A térségi szintű jövedelmek mindazonáltal erőteljesebben emelkedtek a városban megfigyelt mértéknél, de a lemaradás az országos értéktől így is szignifikáns. (22. táblázat)

A város és a térség vásárlóerejének az országosnál mérsékeltebb ütemű gyarapodása a döntően helyi-térségi piacokra termelő cégek számára nem nyújt kiugró fejlődési lehetőséget, sőt, a hasonló ágazatban tevékenykedő nyugat- és közép-dunántúli cégekhez képest rosszabbak a fejlődési kilátások.

Külföldi szereplők a városi gazdaságban

Tőkevonzás szempontjából Békéscsabát egyértelműen a sikertelen, leszakadó centrumok közé sorolják a helyi gazdasági szervezetek, valamint a gazdaságfejlesztési intézmények vezetői. Annak ellenére, hogy az elmúlt öt évben jelentősen javult az ipari infrastruktúra minősége – elsősorban az ipari park és a Vállalkozói Centrum fejlesztése révén –, az ország EU-csatlakozása miatt élénkülő befektetői érdeklődés Kelet-Magyarország iránt Békéscsabát alig érinti. Az ipari parkban kifejezetten az érdeklődés lanygulása tapasztalható az utóbbi két évben, pedig az eddig betelepült vállalatok elégedettek a működés feltételeivel. A helyi gazdasági szervezetek és gazdaságfejlesztési intézmények vezetői szerint a város elsődleges versenytársai a Budapesthez közelebbi, nagyobb (százezer főnél népesebb) városok, előnyeik kedvezőbb logisztikai helyzetükben, strukturáltabb gazdasági bázisukban, fejlettebb szolgáltatói háttérükben rejlenek. Fontosnak tartják ugyanakkor a helyi vezetők érdekvédelem-képességét is, amelyet az észak-alföldi városok sokkal jobban kiaknáztak, mint Békéscsaba.

A beruházókat a kilencvenes évek végéig döntően a helyi feldolgozóipari bázis, az abban rejlő piaci lehetőségek vonzották a Békéscsabára. A külföldi befektetők pénzügyi válsággal küzdő békéscsabai cégeket vásároltak meg a kilencvenes évek

elején, s a lépések egy-egy országos hálózat kiépítésének folyamatába illeszkedtek. A *békéscsabai termelési bázisok integrációja egy-egy nagyobb vállalati szervezetbe a döntéshozatali központok egy részének elvesztésével, áttelepülésével járt* (pl. a Tondach-Jamina esetében). *A békéscsabai termelő bázisok fejlesztési üteme elmarad a dunántúli, de még az észak-alföldi telephelyekétől is, elsősorban a (közúti) elérhetőségi gondok, valamint a helyi/térségi piac lassúbb bővülése miatt.* Ennek ellenére a helyben „megtermelt” nyereséget a tulajdonosok békéscsabai egységüknél fordítják termék- és technológiai fejlesztésekre, és nem gondolkodnak a termelés áthelyezésében.

Az ipar térkapcsolati hálózatának főbb vonásai

A feldolgozóiparban működő szervezetek *beszállítóinak* struktúrája és földrajzi elhelyezkedése tükrözi a helyi ipar szerkezeti és technológiai hiányosságait. *A külföldi tőkével működő szervezetek többsége a drágább, de minőségi és szervezési szempontból biztosabb beszállítói kapcsolatokat részesíti előnyben.* A legtöbb nagyvállalatnál a külföldi kapcsolatok erősödése volt megfigyelhető a hazaiak (a állami tulajdonú „anyacégtől” örökölt) partnerek rovására. (Volt azonban példa arra is, hogy a külföldi beszállító preferálásából származott a költségelőny.) Az alapanyag-ellátás a *nyomdaiparban és a gépiparban* döntően külföldről történik (részben még az építőanyag-iparban is), az alkatrész-ellátásban azonban egyrészt az anyacég kapcsolataira, másrészt a helyi kereskedőkre támaszkodnak (ez utóbbiak rugalmasságát egyértelműen pozitívan ítélték meg minden ágazat képviselői). A speciális szolgáltatások (pl. karbantartás) szempontjából a nyomdaipar ellátottsága kiemelkedően jó, a többi ágazatban Budapest, illetve a nagyobb vidéki centrumok (Székesfehérvár, Kecskemét, Debrecen, Szeged) vállalkozásaival építenek ki kapcsolatot a békéscsabaiak.

A helyi *élelmiszeripart* alapvetően a térség (megye) mezőgazdasági (termőkörzeti) adottságaira telepítették. A feldolgozóipar válsága, átalakulása, kilátásai szorosan összekapcsolódott/kapcsolódik a mezőgazdaság szerkezeti, szervezeti átrendeződésével. A helyi élelmiszeripari cégek stabil termeltetői és beszállítói háttérrel rendelkeznek, de folyamatosan minőségi problémákkal szembesülnek, elsősorban az öntözés és a megfelelő talaj-előkészítés hiánya miatt. Ez a feldolgozók számára versenyképességi problémát jelent, hiszen az Unió belső piacán csak minőségi termékekkel jelenhetnek meg. A megoldást az integrált termeltetési-feldolgozási rendszerek kialakítása, illetve a termelők (versenyképességük javítását célzó) támogatása jelentheti a szektorban.

Az ország EU-csatlakozásának hatása a helyi gazdaságra

Magyarország *EU-csatlakozásának* hatásaival kapcsolatban ágazatonként és vállalatonként eltérő véleményeket fogalmaztak meg a helyi gazdasági szervezetek vezetői, ám néhány ponton azonosak az elképzeléseik. Azt várják a csatlakozástól, hogy a Magyarországgal kapcsolatos bizalmatlanság csökken és a hazai vállalatokat (leányvállalatokat) mind az üzleti partnerek, mind a külföldi befektetők (tulajdonosok) egyenrangú félként kezelik. *Költségelőnyöket is várnak a csatlakozástól,* elsősorban az áruk és szolgáltatások szabad mozgásából adódóan (vámügyintézés költségeinek csökkenése/eltűnése, áramlások felgyorsulása). *Új befektetői hullámra* többen

számítanak, ami elsősorban a nagyobb hozzáadott értéket előállító tevékenységekre koncentrálódik majd. Ez a folyamat érintheti Békéscsabát is, ha a város felkészült e tevékenységek fogadására. A támogatási rendszerek EU-normákhoz igazodó átalakulásától is remélnék pozitív változásokat, elsősorban az infrastruktúra-fejlesztésekben.

Negatív következményekkel is számolnak azonban a gazdasági szereplők: minden szektorban élesebb lesz verseny, miközben a bérek várhatóan tovább emelkednek, s a folyamat Békéscsabán is a munkanélküliség növekedéséhez vezethet, illetve szűkül azon tevékenységek köre, amelyekkel munkahelyek teremthetők (bérmunka, összeszerelő műveletek). Ugyanakkor csökken a helyi és a központi kormányzat mozgástere a gazdaságfejlesztés ösztönző rendszerének alakításában és működtetésében, ami hátrányos az ipari szerkezetváltásban lemaradó Békéscsaba számára.

A felkeresett nagyvállalatok vezetői – az élelmiszeriparban dolgozókat kivéve – saját cégük működési feltételeiben drámai fordulatra nem számítanak, mivel nagy részük már most is az Unió piacára exportál, illetve olyan nemzetközi vállaltcsoport része, amely meghatározó részesedést szerzett ágazatában a magyar piacon, így nem tartanak piacvesztéstől. A schengeni előírásoknak megfelelő határellenőrzés bevezetésétől sem tartanak: többségük már kiépítette balkáni (elsősorban romániai) kapcsolatait, és a helyi vámkezeléssel kapcsolatos adminisztrációban is gyakorlatot szereztek (valamennyi felkeresett szervezet jelentős exportot bonyolít). Az a tény, hogy Románia Uniós csatlakozása napirendre került – megkezdődött az uniós szabványokhoz, szabályozókhoz történő alkalmazkodás – felértékelte keleti szomszédunk szerepét a békéscsabai vállalatoknál.

A kisvállalkozások többségének jövőjét azonban valamennyi vezető borúlátóan ítéli meg, elsősorban a verseny erősödése, valamint a gazdálkodásra és a termelésre vonatkozó szigorúbb előírások bevezetése miatt. A csatlakozással kapcsolatos felkészülés lassúsága, megkésettsége, elsősorban őket sújthatja 2004 után. Az ágazatok közül többségében az élelmiszeripart tartják a csatlakozás várható vesztesének – mind az ágazat, mind a többi iparág szereplői –, elsősorban a kelet-közép-európai, továbbá a támogatott nyugat-európai termékek versenye (amit a vámok leépítése és a szállítási idő és költségek csökkenése mellett a multinacionális kiskereskedelmi hálózatok beszállítókkal kapcsolatos politikája is erősít), a hazai feldolgozóipar technológiai lemaradása, a termékszerkezet rugalmatlansága, a kapacitások szétaprózottsága és a beszállítók minőségi problémái miatt.

Ipari foglalkoztatás

A gazdaságilag aktív népesség aránya Békéscsabán elmarad a megyeszékhelyek átlagától (41,9%, illetve 43,0%), és messze alulmúlja az (újra)iparosodó észak-dunántúli városok mutatóit. (26. táblázat) (Kivételt csak a Békéscsabához hasonlóan nagyszámú inaktív, elsősorban nyugdíjas rétegnek otthont adó Tatabánya jelent.) Ez jelzi a helyi gazdaság stagnáló-leszakadó helyzetét, az aktív népesség zömét kitevő aktív keresők nemzetgazdasági megoszlása pedig a kedvezőtlen mutatók háttérében álló strukturális átalakulás lassúságára, nehézkességére utal. Békéscsabán az ipari foglalkoztatottak aránya 34%-ról 23%-ra süllyedt (ez több mint négyezer fős

visszaesést jelent). *A népesség foglalkozási főcsoportok szerinti megoszlásában Békéscsaba gyenge iparosodottsága még jobban kitűnik:* az ipari és építőipar foglalkozásúak, továbbá a gépkezelők, összeszerelő munkát végzők és gépjárművezetők csoportja itt alig több mint 27%-os részesedést ért el a foglalkoztatottak számából 2001-ben, míg ez az arány a vizsgált, iparosodott városoknál mindenhol 30% fölötti (Tatabányán a legmagasabb, 37,4%). Az abszolút számok összevetésénél még negatívabb a kép Békéscsaba szempontjából. Viszonylag nagy számú munkaerő dolgozik szakképzettséget nem igénylő munkakörben, míg a főcsoportok másik pólusát jelentő igazgatási, érdekképviselői és gazdasági vezetői posztokat betöltők jelentősen elmarad az észak-dunántúli megyeszékhelyek mögött (kivételt ismét csak Tatabánya jelent) (27. táblázat)

A városi munkaerőpiac jellemzői

A város demográfiai szempontból nincs kedvező helyzetben, mint azt a korábbi elemzések részletesen mutatják. Erősen csökkent az aktív keresők száma és aránya (előbbi több mint ötezer fővel, 1990 és 2001 között 44,6%-ról 36,6%-ra). Az aktivitási és demográfiai mutatók az észak-dunántúli városok közül csak Tatabányán mutattak hasonlóan rossz képet. Azonban ez utóbbiban számottevően növekedett az ipari foglalkoztatás az utóbbi években. *Békéscsabán az ipar és a mezőgazdaság munkaerő-kibocsátó maradt, így a munkanélküliség tartósan magas szinten stagnált* (a regisztrált munkanélküliek összes foglalkoztatottra vetített aránya 10% volt 2002-ben, az 1998–2002 között bekövetkezett néhány száz főnyi csökkenés elsősorban adminisztratív okokra vezethető vissza). A tartós munkanélküliek aránya is kifejezetten magas – különösen az észak-dunántúli megyeszékhelyekhez viszonyítva – és 1998 óta emelkedett a szellemi foglalkozású munkanélküliek aránya is. *Mennyiségi szempontból tehát a város komoly munkaerő-tartalékokkal rendelkezik.*

A helybeli vállalatoknak mennyiségi szempontból nem voltak nehézségei a munkaerő-toborzás során. A rendelkezésre álló munkaerő szaktudásával, képzettségével kapcsolatban azonban már nem egyértelműen pozitív a kép. A betanított munkaerő toborzása a legtöbb ágazatban nem jelent gondot: a környező településeken élők az ingázási költségeket is hajlandók vállalni (maximum 40 km-ről). A speciális tudás átadását általában cégen belül oldják meg (a folyamat része általában a vállalati kultúra megismertetése és az ahhoz történő alkalmazkodás is), és a felvett munkaerő túlnyomórészt rugalmasnak, képezhetőnek bizonyult. Az élelmiszeripar helyzete sajátos, egyrészt jelentős a szezonális jellegű foglalkoztatás (a toborzás általában itt sem jelent gondot), ugyanakkor a nehéz fizikai munkát végzők körében erős a fluktuáció, és a kilépők ebben az esetben nehezen pótolhatók. A tömeges, egyszerű műveletekre alkalmazott munkaerő-felvételnél a vállalatok gyakrabban veszik igénybe a közvetítő intézményeket, mint a kvalifikált munkakörök esetében.

A helyi munkaerő minőségi paramétereit tekintve kevésbé kedvező a város helyzete. A munkanélküliek aránya a képzettségi szint javulása ellenére is tartósan magas volt az elmúlt évtizedben, pedig 1990 és 2001 között a hét éves és idősebb népességen belül a középfokú végzettségűek aránya 14, a diplomásoké közel 5 százalékponttal nőtt. A képzettségi szintet tekintve a város – mint a korábbi elemzésekből kiderül – az utolsók között van a megyeszékhelyek között. *Az aktív keresők (az összes nemzetgazdasági ágazatra számított) iskolázottsági mutatóiban Békéscsaba felzárkózott az említett*

városok köréhez, viszont a feldolgozóiparban dolgozók között kirívóan alacsony a felsőfokú végzettségűek aránya. A megyeszékhelyek tágabb terében is látványosan javultak az iskolázottsági mutatók 1990 és 2001 között. Békéscsaba térsége iskolázottsági szintje a versenytársakhoz képest alacsonyabb, de a különbség látványosan szűkült az elmúlt évtized során. (14. táblázat)

A szaktudást igénylő munkakörök (szakmunkások, technikusok), továbbá a közép- és felsővezetői szintek feltöltésekor (felsőfokú műszaki végzettségűek esetében) a legtöbb vállalatnak nehézségei voltak a munkaerő toborzása során. Különösen a villamos-ipari, fémfeldolgozó és gépészeti szakmák esetében találnak nehezen megfelelő munkatársakat, de még az élelmiszeriparban is gondot jelent a képzett technikusok és mérnökök felvétele. A strukturális problémák okait a helyi oktatási és képzési rendszer struktúrájában, illetve a szakképzés jelenlegi – a vállalati vezetők szerint rosszul működő – rendszerében látják. Az újonnan alapított oktatási intézmények, illetve a régi iskolákban induló szakirányok a gazdasági, nyelvi, informatikai ismereteket, illetve a szolgáltató szektorban alkalmazható tudást (kereskedelmi, idegenforgalmi, közgazdasági) adnak át. Ugyanakkor a vállalatok és az oktatási intézmények közötti kapcsolatok szórványossá váltak, a külföldi tulajdonos megjelenése több esetben véget is vetett az együttműködésnek.

A szakképzés kedvezőtlen struktúrájára utal, hogy a munkanélkülieknek mintegy 80%-a rendelkezik legalább szakmunkás képesítéssel, és közöttük kiemelkedően magas a szakközépiskolai, illetve technikus végzettségűek száma és aránya. A Munkaügyi Központ és a BRMKK képzési programjainak fogadtatása vegyes, az onnan érkezőket inkább személyes kapcsolatok révén, ajánlásra veszik fel, a tanfolyamokban, az ott megszerzett tudásban kevésbé bíznak.

A helyben és a város szűkebb környezetében fellelhető felsőoktatási bázis sem kedvez a helyi ipari struktúra megújulásának: főiskolai szintű gazdasági, mezőgazdasági, egészségügyi és pedagógiai végzettségű diplomásokat bocsát ki a Tessedik Főiskola, a megye egyetlen felsőoktatási intézménye. A helyi vállalatok pályázati úton töltik be a diplomát igénylő munkaköröket, s nem is járnak mindig sikerrel: előfordul, hogy technikusokat kénytelenek alkalmazni vezetői posztokra, vagy nem töltik be az állást. A külföldi tulajdonú szervezeteknél további problémát jelent a nyelvtudás.

Pozitívan értékelték ugyanakkor a vállalati vezetők a helyi (Békéscsabán és környékén élő) munkaerő mentalitását: mind a hazai, mind a külföldi vállalati vezetők szerint megbecsülik a munkahelyüket az itteniek, mivel kevés a stabil, viszonylag magas jövedelmet biztosító álláslehetőség. A cégek többsége hirdetések útján, informális csatornákon (régii szakmai kapcsolatokon, képzéssel foglalkozó intézmények vezetőivel fennálló személyes ismeretségen) keresztül vesz fel alkalmazottakat. Ez utóbbi módszert elsősorban a szakképzett munkaerő esetében alkalmazzák, ők többnyire hosszabb távon a cégnél maradnak, elsajátítják (belső képzési program keretében) a szükséges speciális ismereteket és kötődnek is a céghez.

Sajátos csoportot alkotnak ilyen szempontból a nyomdászok – elsősorban a szakképesítéssel rendelkezők –, akik erősen ragaszkodnak békéscsabai lakó- és munkahelyükhöz. Közülük sokan „nyomdász-dinasztia” tagjai, és elbocsátás után sem hagyják el a várost (ez volt jellemző az ágazat 2000–2001-es válságos időszakában is), nyugdíjazásuk után is érdeklődnek a szakma, a vállalat ügyei iránt. Ebben fontos

szerepe van a helyi képzési bázisnak is (nyomdaipari szak-technikusi képzés folyik a városban), amelynek létrehozásában és működtetésében fontos szerepet töltött be a Kner Nyomda, amelynek utódszervezetei a szakképzésben még mindig részt vesznek. Mindez – a képzett, nagy számban rendelkezésre álló szabad munkaerő mellett – óriási, részben kihasználatlan potenciált jelent a város gazdasági fejlődése szempontjából.

A SZOLGÁLTATÓ ÁGAZATOK STRUKTÚRÁJA ÉS DINAMIZMUSA

- A város szolgáltatói háttere jó, alkalmas nagyobb méretű termelő egységek kiszolgálására is.
- A szolgáltató szervezetek száma viszonylag magas, ám dinamikája – elsősorban a helyi termelő ágazatok nem eléggé dinamikus fejlődésének következtében – mérsékelt, a specializált szolgáltató tevékenységek megjelenése kis számú vállalkozásra koncentrálódik.
- A lakossági szolgáltató tevékenységek közül a kereskedelem járja az országosan megfigyelhető fejlődési pályát, ám a szálláshely-szolgáltatások esetében látványos a megtorpanás, nem utolsósorban a város turisztikai vonzerőinek mérsékelt szintje következtében.
- Az üzleti tevékenységet segítő szolgáltató ágazatok esetében a nagy- és közepes szervezetek csaknem teljes hiánya jelent belső strukturális gondot, a szervezetek számának stagnálása egyes tevékenységi körökben már jelzi a városi gazdaság (nagyraoszt belső erőforrásokon alapuló) növekedésének határait.
- A város gazdasági nagyszervezetei, valamint a középvállalkozások meghatározó része alapvetően elégedett az üzleti szolgáltatások színvonalával, ám komoly kritikát fogalmaztak meg a városimázs és városmarketing, valamint a vendéglátói infrastruktúra felé.
- A szolgáltató tevékenységek közül egy jól kiértelt üzleti stratégiával a logisztika és szállítmányozás, valamint a ráépülő tevékenységek adhatnak részleges lökést egy dinamikusabb fejlődési pálya felé.
- Az idegenforgalomban rejlő fejlődési lehetőségek kihasználása részleges, sem a város Uniós határszerepét, sem a gasztronómiai sajátosságokat, sem a rendezvények idevonzását, sem az ezekre felfűzhető turisztikai elemeket nem sikerült még átütő rendszerbe foglalni, igaz, ezzel együtt sem várható az ágazat húzó szerepének megjelenése a helyi gazdaságban.
- Békéscsaba nem jár az "Új Gazdaság" hazai kiépülésének közvetlen élvonalában. Ezzel együtt egy ilyen irányú fejlődési pálya nem elképzelhetetlen a város számára, hiszen okosan megválasztott koherens lépésekkel ebben az ágazatban néhány év alatt a fejlődés élvonala közelébe lehet jutni. Sajnálatos módon a helyi felsőoktatás struktúrája ezt a fejlődési pályát alig támogatja.

Az ipari és mezőgazdasági termelés, illetve az azokhoz kapcsolódó szolgáltatások integrációja a kilencvenes években a versenyképesség egyik alapvető elemévé vált. Fejlettségük, illetve hiányuk nem csupán egy-egy vállalkozás, hanem az adott térség helyét is meghatározza a gazdasági struktúrában, illetve térszerkezetben. A *termelői szolgáltatásokat* nyújtó szervezetek rugalmasságuk, hatékonyságuk révén költségelőnyöket biztosítanak a helyi és kívülről érkező befektetők számára, tehát növelik azok versenyképességét. Egy térség hosszú távú fejlődésének fontos elemei azonban azok a szolgáltatások is, amelyek a *lakosság életminőségét* javítják, biztosítják azokat az anyagi és szellemi javakat, amelyek vonzó lakóhellyé tesznek egy települést.

A szolgáltató tevékenységek térnyerése a helyi gazdaságban

A nemzetgazdaság szerkezeti és szervezeti átalakulásának egyik meghatározó folyamata a szolgáltató tevékenységek körének bővülése, és a gazdasági fejlődésben betöltött szerepének növekedése, átértékelődése volt. A folyamat legfontosabb mozgatórugói a rendszerváltás első éveiben az „elhalasztott” lakossági kereslet, illetve a gazdaság új szervezeti rendszerének kialakítása voltak. Ez utóbbi folyamat vidéki nagy- és középvárosainkat – közöttük Békéscsabát – hasonló fejlődési pályán indította el a kilencvenes évek elején. A szervezeti rendszer reformja egyrészt lehetővé tette új gazdasági szervezetek alapítását (nemzetközi összehasonlításban is liberális feltételek mellett), másrészt a kisservezetek tömeges alapításának ösztönzésével lökést adott új (illetve korábban az állami nagyvállalatok keretein belül biztosított) szolgáltató tevékenységek (termelői szolgáltatások) fejlődésének: *Békéscsabán 1994-ig (a vállalkozási boom csúcspontjáig) több ezer szolgáltató jelent meg a piacon – a legtöbb, 2531, illetve 2210 a gazdasági és ingatlan-szolgáltatás alágazatban, valamint a kereskedelemben, de szállítással és az ahhoz kapcsolódó szolgáltatásokkal is több mint 700 (zömmel magán-) vállalkozó foglalkozott. Az új vállalkozások nagy része azonban az átalakuló állami vállalatok szolgáltató tevékenységeinek „kiszervezése” eredményeként jött létre, illetve kényszervállalkozás volt – ezt tükrözi az 1995/96-os gazdaságstatisztikai reform (regisztrált vállalkozások helyett a működő szervezetek számbavétele), illetve az 1995-ös megszorítások eredményeként jelentkező (ágazattól függően 25–50%-os) visszaesés a vállalkozások számában. A lakossági vásárlóerő reálértékének – foglalkoztatási problémákra visszavehető – csökkenése, illetve a helyi gazdasági szereplők piaci helyzetének bizonytalansága miatt Békéscsaba a megyeszékhelyek között valamennyi szolgáltató ágazatban (ahol nem a közintézmények játszottak meghatározó szerepet), a vállalkozások ezer lakosra jutó számát tekintve az átlagosnál gyengébb mutatókkal rendelkezett, és pozíciója egyértelműen leszakadó volt már a kilencvenes évek közepén.*

A fenti tendencia fennmaradt, sőt erősödött a kilencvenes évek második felében is, (22 táblázat), amikor a makroszintű adatok szerint megkezdődött a lakossági reáljövedelmek és a fogyasztás növekedése, illetve a külföldi tőkebefektetések és a hazai kis- és középvállalatok egyre növekvő köre piaci helyzetének stabilizálódása következményeként a szektor – s azon belül elsősorban a termelői – szolgáltatások dinamizmusa erősödött, növekedett a részesedése a GDP-ben. A korábbi kutatások

szerint²³ a dinamikus vidéki térségek, illetve városi gazdaságok teljesítménye és versenyképessége, valamint a termelői szolgáltató szektor struktúrája és mérete közötti összefüggés ebben az időszakban rendkívül szorosnak bizonyult, s a makroszintű mutatók, továbbá az MTA RKK által 2001-ben végzett kérdőíves felmérés arra utalt, hogy a termékek/szolgáltatások piaci értékének növekvő hányadát tették ki a szolgáltatások 1996 óta, és meghatározó tényezőivé váltak a kis- és középvállalatok világszintű integrációjának is. Ugyanakkor a vállalkozások számának alakulása (a megyeszékhelyek átlagánál nagyobb mértékű csökkenése) Békéscsaba esetében a termelői szolgáltatások növekedését is szerényebb mértékben ösztönözte. Kedvező fordulatot a piaci alkalmazkodást és innovációs készséget segítő/javító üzleti szolgáltatások bővülése jelentett 1999-től kezdve.

A szolgáltató ágazatok térnyerése a térségben az értéktermelés (megyei szintű) adataiból is kitűnik: a GDP-n belüli részesedésük 52%-ról 62%-ra nőtt (1995/2002), ami a legnagyobb mértékű eltolódásnak felelt meg a megyék között. Békés megye mutatói azonban csupán a közintézmények által meghatározott ágazatokban (oktatás, egészségügy, közigazgatás) közelítik meg a fajlagos (egy főre vetített) vidéki átlagot, míg a makroszinten legdinamikusabb ágazatokban (különösen az üzleti szolgáltatásokban) helyzete leszakadó. Ennek ellenére Békéscsabán jelentősen nőtt a termelői, elsősorban az üzleti szolgáltatásokat nyújtó szervezetek száma az elmúlt öt évben (31. ábra), s megyéjén belül meghatározó – Gyulával együtt Szegedhez és Pécshez hasonló – domináns szerepet tölt be az alágazatban. (28. táblázat)

Az ágazat egészének átlagosnál gyengébb dinamizmusa nem teremtette meg a feltételeit a foglalkozási szerkezet átalakulásából eredő feszültségek kezelésének. Míg 2001-ig több mint 4000 ipari munkahely szűnt meg, a terciér szektor egészében mintegy 1300 főnyi növekedést regisztráltak (számottevő létszámbővülés az üzleti, szerényebb mértékű a közszolgáltatások szférájában történt). A terciérizáció üteme foglalkozási szempontból jelentősen elmaradt az újraiparosodó megyeszékhelyek, illetve a regionális jelentőségű vidéki szolgáltató centrumok (Szeged, Pécs, Debrecen, Nyíregyháza) dinamizmusától. A helyi piacon megjelenő szolgáltatók túlnyomó része mikrovállalkozás, az öt főnél többet foglalkoztató (helyi székhelyű) szervezetek száma egyetlen alágazatban sem haladja meg a 30-at, s a legnagyobb árbevételű szervezetek között is csak néhány, 20 főnél többet foglalkoztató akad (a termelői szolgáltatások ágazatában összesen 18). Ugyanakkor a szolgáltató szektor sajátos, polarizált munkaerőigénye szempontjából kedvező változás volt az elmúlt évtizedben a diplomások és a középfokú végzettségűek arányának robbanásszerű növekedése Békéscsabán és szűkebb térségében, továbbá a középiskolákban induló szakirányok orientációja. A helyi szereplők mégis kritikusak a szektor fejlődésének humán alapjait illetően: a vállalkozói ismeretek és a megújulási/innovációs készség hiánya, az iskolában megszerzett tudás elégtelensége (elsősorban a szakképzésben, de a felsőfokú oktatásban is) továbbá a munkaerő-kínlatban megjelenő strukturális hiányok (diplomások, nyelveket beszélők) akadályozhatják a további fejlődést.

A szolgáltatások a tevékenységek rendkívül széles körét foglalják magukban, a vázolt folyamatok, problémák feltárása, mélyebb vizsgálata csak a főbb (al-)ágazatok szintjén lehetséges. Az alábbiakban elsősorban a „piaci” szereplők (vállalkozók) által nyújtott

²³ Rechnitzer–Lengyel, 2000

szolgáltatásokra koncentrálunk, mivel a közsféra domináns szerepével jellemezhető ágazatok helyzetének értékelése más fejezetekben történik.

A lakossági szolgáltató ágazatok helyzete

A lakossági szolgáltatások két legfontosabb csoportját (értéktermelés, a vállalkozások száma, a háztartások működésében betöltött szerepük alapján) a kereskedelem, valamint a szálláshely-szolgáltatás és vendéglátás foglalják magukban. A békéscsabai *kereskedelmi szolgáltatások* – két-három éves késéssel – bejárták/bejárják azt a fejlődési utat, amelyet az átalakuló magyar gazdaság, s azon belül a kereskedelem egészére jellemző volt: itt is *sokszereplőssé vált a helyi piac a kisszervezetek tömeges alapításával, illetve lezajlott az állami és szövetkezeti szektor átalakulása, továbbá előbbi privatizációja*. A kilencvenes évek első felében formálódó, erősen széttagolt szervezeti rendszer és bolthálózat a kilencvenes évek végéig fennmaradt. Ugyanakkor megindult a szervezeti koncentráció is a piaci verseny eredményeként: a szervezetek száma 1994-től kezdve évről évre csökkent²⁴, és 1997-től a napi cikkek kereskedelmében megkezdődött a boltok számának visszaesése is. Ez utóbbi változások a megyeszékhelyek átlagához viszonyítva nagyobb mértékűek voltak, ami 2000-ig alapvetően a lakossági kereslet reálértékének csökkenésével, a város és térsége leszakadásával magyarázható²⁵. Ez az elsődleges oka annak is, hogy viszonylag kis számú helyi szereplő tudott megerősödni mind a nagy-, mind a kiskereskedelemben – 500 M Ft-ot meghaladó árbevételt 10, illetve 7 helyi szervezet, a vállalkozások 2,7%-a ért el 2002-ben²⁶) – annak ellenére, hogy a külföldi befektetők kifejezetten későn, 2000-től kezdve jelentek meg a helyi piacon. A vállalkozások helyzetét nehezítette ugyanakkor a beszállítói kör átrendeződése, illetve a beszerzési feltételek átalakulása (tőkeerős szereplők megjelenése és azok növekvő előnye) is, továbbá a kisszervezetek egy része esetében a kereskedelem „szürke” szegmenseinek „kifehéredése”, a szigorúbb szabályozás és ellenőrzés (a működés szakmai és pénzügyi feltételei, illetve a beszerzési források fölött). Az ellenőrzés megoldatlansága, hiányosságai (pl. a ruházati piacon) ugyanakkor a specializálódó, minőségi termékeket forgalmazó helyi szereplőket sújtják, csökkentve piaci részesedésüket, rontva túlélési esélyeiket.

A helyi kereskedelem átalakulásának és Békéscsaba térségi kereskedelmicentrum-szerepének átforgalmazásában meghatározó szerepet töltöttek be a külföldi befektetők. A kínálati oldalon erősen széttagolt, a keresleti oldalon pedig kevéssé szegmentált (kiforratlan fogyasztási struktúrákkal és magatartással jellemezhető) piacon gyors és látványos átalakulás zajlott le:

- *A helyi kiskereskedelemben felgyorsult a tőke- és alapterüle- koncentráció, a kisvállalkozások szelekciója* – de a helyi közép- és nagyvállalkozások egy része is nehéz

²⁴ A legkorábban és legnagyobb mértékben az egyéni vállalkozók száma csökkent, miközben a nagyobb tőkével működő jogi személyiségű szervezetek köre máig folyamatosan bővül.

²⁵ A személyi jövedelemadó-alap növekedését tekintve (1997–2002) a békéscsabai kistérség a 126. helyen állt az ország 150 egysége között, s a megye többi térsége ennél is rosszabb mutatókkal rendelkezett.

²⁶ Az országos toplistán szereplő első tíz helyezett éves árbevétele százmilliárdos nagyságrendet ért el 2002-ben. A helyi gépjármű-kereskedelemben – szükségszerűen – erősebb a tőkekoncentráció, itt 15 cég árbevétele lépte át a jelzett határt, és jóval kisebb (alig háromtucatnyi) a szereplők száma.

helyzetbe került. (29. táblázat) A helyi kereskedők szerint a lakossági jövedelmek növekedéséből származó hasznot lényegében a multinacionális cégek fölöztek le (ezt bizonyítja a békéscsabai Tesco sikeressége a cég hipermarket-hálózatán belül). Ez részben az ágazatban zajló országos, illetve globális folyamatokba illeszkedik, de szerepet játszott benne a helyi kereskedelem szervezeti széttagoaltsága is.

- Növekedett ugyanakkor a *hajlandóság szervezeti és technológiai innovációk alkalmazására*, elsősorban nemzetközi vagy hazai franchise-rendszerhez, illetve felvásárlási szövetséghez történő csatlakozással, információs technológiák alkalmazásával (beszerzés, készletezés, kapcsolattartás), új üzletviteli technikákkal (piackutatás, marketing) továbbá a specializáció is fontos stratégiai elemmé válik a tartós cikkek kereskedelmében. Mindez biztosítja a megújulásra képes szervezetek tartós fennmaradását.²⁷
- *A fenti kedvező folyamat a helyi vállalkozások töredékét érintette, ezért várható a független kis üzletek (és vállalkozások) számának további csökkenése.* Ugyanakkor a piaci kereskedelem konszolidációjának (üzletek számának, illetve a szolgáltatások, valamint a tartós és a használt cikkek súlyának növekedése) elmaradása várhatóan tovább csökkenteni ennek a kereskedelmi formának a szerepét is (elsődleges versenytársnak a Tesco tűnik).
- Egészében véve, *az új szereplők megjelenésével strukturáltabb, tagoltabb kínálat jelent meg mind a napi (Tesco, Spar, Interfruct, diszkont-áruházak), mind a tartós fogyasztási cikkek (OBI, elektronikai szakáruházak) piacán.* Valamennyi kategóriában szélesebbé vált a választék, árverseny alakult ki, amelyben a nagy áruházak (Tesco, OBI) helyzete tűnik stabilnak. Az átalakulási folyamat fontos szereplőjeként jelent meg a Csaba Center, amely szolgáltatásaival, valamint kereskedelmi-szolgáltató tevékenységeik egy térben történő koncentrációjával és egyértelmű értékpreferenciáival (minőségi termékek/magasabb árkategóriák) hozzájárul a bérlők – specializált, viszonylag tőkeerős helyi kereskedők – piaci helyzetének stabilizálásához.
- *A kínálati oldal átalakulása a fogyasztói szokások változását is felgyorsította,* de a folyamatot a lakossági jövedelmek növekedése, továbbá a banki szolgáltatások lakossági üzletágának gyors fejlődése (különösen 2000-tól kezdve) is nagy mértékben ösztönözte. A folyamat nehezen mérhető, ám a helyi kereskedők szerint zajlik a piac szegmentációja – s ugyanakkor növekszik a lakosság eladósodottságának mértéke is. Az előbbi állítást alátámasztotta *kérdőíves felmérésünk* is: a helyi társadalom konzervatív és újításokra fogékony csoportjai jól elkülöníthetők, elsősorban életkor és jövedelem szerint – egyes társadalmi csoportok (tehetősök, fiatalok) esetében jól kirajzolódik a minőség-orientált választás, az idősebbek és az alacsonyabb jövedelműek viszont a kereskedelem hagyományos formáit (közeli kis üzlet, piac) részesítik előnyben. Várhatóan – az országos tendenciáknak megfelelően – a keresletben és a kínálatban is fennmaradnak “a régi és az új” elemek az elkövetkező néhány évben.

²⁷ 2003-ban az egyetlen csoport, amely a napi cikkek kereskedelmében számottevően növelte piaci részesedését, a hazai kereskedelmi láncokba szerveződött üzleteké volt (elsősorban a CBA és a Coop).

- A kiskereskedelem szerkezetének átalakulása érinti mind a nagykereskedelmet, mind a beszállítói hálózatot (feldolgozóipar), felerősítve a tőke- és térbeli koncentráció folyamatait ezekben az ágazatokban is. Ebben a folyamatban Békéscsaba egyelőre periférikus szerepet játszik – a multinacionális szervezetek térbeli preferenciái (a főváros és környéke, közép-dunántúli térség), a város közlekedési helyzete és a helyi szereplők viszonylag szerény tőkeereje miatt is.
- A kiskereskedelem átalakulásának eredményeként megváltozott a lakossági bevásárlóutak iránya, gyakorisága, és átértékelődött az egyes városrészek szerepe is. A helyi kereskedelem egyik nagy nyertese (új "mágnese") a Tesco, amely a Jaminában lakók fontos (és gyakori) célpontjává vált, illetve a távolabbi városrészekben (Lencsési, „Élővíz-csatorna Gyulai úti övezet”, Belváros, peremterületek) élők számára a heti nagybevásárlások színtere is. A Csaba Center, bár megosztja a helyi társadalmat, a békéscsabai lakosok közel felének rendszeres célpontja, elsősorban a belvárosiaké és a Lencsési lakótelepen élők. Ugyanakkor a piac is fontos szerepet tölt be a helyi kereskedelemben (a vásárlók 55%-a keresi fel legalább háromszor havonta).
- A makrogazdasági folyamatok/szabályozók, illetve az új fejlesztések eredményeként alapvetően átértékelődött Békéscsaba térségi (kereskedelmicentrum-)szerepe is. A Romániából érkező vásárlók száma jelentősen csökkent, s ez a trend várhatóan tovább folytatódik. Ugyanakkor az új fejlesztések révén a város belföldi kereskedelmicentrum-szerepe erősödött, lefedve a megye középső és északi részét, "elhódítva" a dél-békési és dél-szolnoki vásárlók egy részét a környező megyeszékhelyektől.

A szálláshely-szolgáltatás és vendéglátás ágazatában is több száz vállalkozást alapítottak az 1990-es évek elején. Ezek száma – elsősorban az egyéni vállalkozóké – folyamatosan csökkent, s a vendéglátóhelyek száma is szerény mértékben bővült, a megyeszékhelyek átlagától jelentősen elmaradva. Az ágazat csekély dinamizmusa a helyi szereplők tőkeszegénységével²⁸, a lakossági vásárlóerő gyengeségével, az idelátogató turisták alacsony számával magyarázható. Ugyanakkor az utóbbi két-három évben növekedő jövedelmek sem ösztönöztek strukturáltabb, bővebb kínálat kialakítására, s mind a helyi gazdasági (szektoron kívüli) szereplők, mind a lakosság kritikusan viszonyul a fennálló helyzethez. Előbbiek szerint színvonalas éttermi és szállodai szolgáltatásokért legalább Gyuláig kell menni, a kérdőív tanúsága szerint pedig a békéscsabaiak csekély számban²⁹ veszik igénybe ezeket a szolgáltatásokat – igaz, utóbbiak jó-közepesnek ítélték azok színvonalát. A helyi gazdasági elit szerint az alágazat fejlődése nem választható el a belváros funkcionális és építészeti megújításának, illetve a közterület-használat szabályozásának problémájától. Ugyanakkor az ágazatban meghatározó szerepet játszó kisservezetek működőképességét – a kiskereskedelemhez hasonlóan – megkérdőjelezi a csatlakozás után tovább növekvő adminisztratív terhek, a szektorban zajló szelekciós/koncentrációs folyamat tehát várhatóan tovább folytatódik.

²⁸ 2002-ben csupán három békéscsabai székhelyű vállalkozás árbevétele haladta meg az 50M Ft-ot, a 102 helyi társas vállalkozásból további 16-nál regisztráltak 20–50M Ft-os bevételt.

²⁹ A megkérdezettek tizede legalább hetente, további egytizede ritkábban, de havonta többször látogat el valamilyen vendéglátó egységbe.

A termelő szolgáltató tevékenységek a városi gazdaságban

A termelői szolgáltatásokhoz sorolt, statisztikailag is jól elkülöníthető szolgáltatási alcsoportok, a szállítás, raktározás, posta és távközlés, a pénzügyi és kiegészítő szolgáltatások, valamint a gazdasági tevékenységet segítő szolgáltatások. Közös vonásuk, hogy a termelési folyamat egészére hatnak, növelik a helyben előállított termék hozzáadott értékét azzal, hogy segítik a tőke áramlását, új módszerek, eljárások alkalmazását, a marketing és a vállalaton belüli szervezés hatékonyságát, javítják az elosztás és az irányítás feltételeit. A szektor vállalkozásai tehát hozzájárulnak a gazdaság egésze versenyképességének javításához. A termelői szolgáltatások gyorsuló differenciálódása és szerepének felértékelődése globális, de a magyar gazdaságra is növekvő mértékben jellemző folyamat – különösen a kilencvenes évek közepétől kezdve.

Békéscsabán is gyorsan bővült a termelői szolgáltatásokat nyújtó helyi szereplők köre. A szállítás, raktározás és az ahhoz kapcsolódó tevékenységek több száz vállalkozást vonzottak (30., 31. táblázat), körükben azonban gyors szelekciós, illetve koncentrációs folyamat zajlott – az országos trendeknek megfelelően –, amely napjainkig sem zárult le. A folyamat az ágazat tőkeigényességében gyökerezik, s a komplex szállítási-logisztikai szolgáltatási csomagokat kínáló, nemzetközi piacokon is versenyképes szervezetek megerősödése, a Budapest környékére, illetve a Közép-Dunántúlra koncentrálódó, nagyrészt külföldi működőtőkével megvalósult logisztikai fejlesztések, valamint az EU-csatlakozás után bevezetett szigorúbb szabályozás növelte a helyi szereplőkre nehezedő nyomást. A város, illetve tágabb térsége iparának lassú átalakulása és csökkenő kibocsátása eredményeként kevés tőkeerős vállalkozás tudott a lokális piacon felnőni, jóval kevesebb, mint a hasonló méretű, iparosodó megyeszékhelyeken³⁰.

A helyi ipar szereplői alapvetően kedvezően ítélték meg a helyi szállítási-szállítmányozási cégek teljesítményét, még a speciális áruk fuvarozása terén is elégséges kapacitást tudnak e cégek ajánlani. A külső döntési központokkal rendelkező nagyvállalatok esetében azonban a helyi szállítási vállalkozók kapacitása kevés, ott országos szinten történik a partnerek kiválasztása, komoly tendereztetési eljárás nyomán, s ebben a békéscsabaiaknak egyre erősebb versenytársakkal kell szembenézniük. Az ország Uniós csatlakozása a szállítási piacok megnyitásával is járt, így különösen a nagyléptékű megrendelések esetében számolni kell a külpiaci versenytársak erős konkurenciájával. Bár román részről mutatkozik érdeklődés a magyar cégekkel való együttműködésre, a békéscsabai és térségi vállalkozók részéről mérsékelt aktivitás jelentkezik, részben a korábbi negatív tapasztalatok, részben a potenciális vetélytársak érzékelése miatt. Ezzel együtt, a román EU-csatlakozási folyamat előrehaladása éppen e szakma számára nyit a következő években teret a nemzetközi szállítmányozási relációban, mielőtt az ottani hazai cégek járműparkja felfejlődik az Unió által megkövetelt szintre. Az alágazat helyi szereplői számára kiutat a társulás jelentheti, ezzel elérhető a kritikus tömeg (saját tőke, hitelek, piaci kapcsolatrendszer), ami szükséges a további fejlesztésekhez.

³⁰ 300M Ft fölötti éves árbevétel csak két vállalat (Körös Volán Rt, Baromfi Transz Kft.) tudott felmutatni 2002-ben, s további 13 cég 50–300M Ft közötti eredményt produkált a 77 helyi társas vállalkozásból. Veszprémben, illetve Tatabányán kétszer ennyi cég tudott túllépni az 50M Ft-os határon.

Ez utóbbi szektor esetében nem mehetünk el szó nélkül a város logisztikai szerepkörének lehetősége mellett. Miután a gyorsforgalmi úthálózati fejlesztések, valamint a MÁV ma ismert üzletpolitikája a következő egy-két évre nem jelez érdemi minőségi fejlesztést, *a logisztikai központ kialakításánál a meglévő kapacitásokra lehet építkezni. A potenciális központ számára a városban nincs ideális helyszín* (ahonnan a főútvonalak, az iparterületek, a vasútvonalak, a repülőtér, illetve a kiegészítő szolgáltatások és tevékenységek egyaránt kiválóan elérhetőek volnának), ezért itt bizonyosan kompromisszumos megoldás születik, ami jelentős (százmilliós nagyságrendű) infrastrukturális beruházással jár. Ennél nagyobb előrelátást igényel a központ specializációjának és szolgáltatási körének kiformálása, hiszen általános, minden tevékenységet felölelő központ kialakítására sem igény, sem pénzügyi lehetőség nem nyílik a közeli jövőben³¹. *Ugyanakkor a meghatározó helyi nagyvállalatok saját telephelyen csaknem kivétel nélkül megoldották a logisztikai problémáikat*, komoly forrásokat fordítva az Uniós előírásoknak megfelelő rendszerek kialakítására, így részükről néhány évig bizonyosan nem lesz komoly érdeklődés egy új központ nem speciális szolgáltatásai iránt.

A pénzügyi és biztosítási szektorban lejátszódott átalakulási és (1995-től napjainkig tartó) privatizációs folyamat eredményként, illetve az EU-csatlakozásunk előtti években zajló tőke- és szervezeti koncentráció következtében megerősödött (sőt, meghatározóvá vált) a külföldi tőke szerepe a hazai piacon. Ugyanakkor a megmaradt szereplők jelentősen bővítették vállalalkozói és lakossági szolgáltatásaik körét, *valamennyi üzletágban erősödött a verseny a bankok és a biztosító társaságok között.* Mivel az üzletpolitikai döntések – néhány bank kivételével, amelyek regionális központjaik szintjére is delegáltak (nem stratégiai jelentőségű) hatásköröket – a fővárosban születnek, és az adott szervezet stratégiájába, üzleti filozófiájába illeszkednek, *a helyi/térségi sajátosságok, igények érvényesítésére, kezelésére korlátozott a mozgásteret a Békéscsabán működő kirendeltségeknek.* Ugyanakkor a banki és biztosítási szolgáltatások folyamatosan bővülő köre a fiókok növekvő száma révén jól elérhetővé vált a városban és tágabb térségében működő vállalkozások számára. Jelenleg 15 bankfiók – a 10 legnagyobb hazai bankból 8 jelen van Békéscsabán –, 8 takarékszövetkezeti fiók és 14 biztosító kirendeltsége működik a városban. (Ezzel a hasonló méretű megyeszékhelyek között kedvező a helyzete.) (32. táblázat)

A pénzügyi szolgáltatások piacán zajló verseny Békéscsabát is elérte, ennek köszönhetően kínálati piac van az ágazatban. Jelenleg – elsősorban a lakáshitelezés, másodsorban a fogyasztási hitelek felfutásának köszönhetően – a kifejezetten sikeres lakossági üzletág mellett a bankok többsége a kisvállalkozások számára kínált szolgáltatásait tervezi bővíteni. Ezek Békéscsabán is elérhetőek lesznek, ugyanúgy, mint a központi költségvetési támogatással felvehető vállalalkozói hitelek (Mikrohitel Program, Midihitel Program, Széchenyi Kártya, Európa Hitel, Lánchíd Faktoring Program, KKV-k Beruházási Hitelprogramja). A bankok a helyi vállalkozások partnerei lehetnek a fejlesztési és működési hitelek biztosítása mellett a vállalatirányításban (pl. tanácsadással) – erre azonban csekély az igény és hajlandóság a gazdasági szereplők

³¹ A BILK (Budapesti Intermodális Logisztikai Központ) első két ütemének bekerülési költsége már elérte a milliárdos nagyságrendet, de a versenyképesség megőrzésének érdekében éves szinten is tízmilliós nagyságrendet kell a fejlesztésekre fordítani.

részéről, pedig jelentős hányaduk likviditási gondokkal küzd (növekszik a működési hitelek aránya a bankok helyi portfóliójában), illetve nem tudja kellőképpen megalapozni stratégiai döntéseit (pl. a hosszú lejáratú beruházási hitelek felvételekor).

Bár folyamatosan bővül a helyben elérhető szolgáltatások köre, és egyre többféle szolgáltatást vesznek igénybe helyben a vállalkozások³², a külföldi befektetők (tulajdonosok) megjelenése és a helyi termelési bázis integrálása egy országos (nemzetközi) vállalatba/vállalatcsoportba többnyire a pénzügyi és üzleti szolgáltatásokkal kapcsolatos döntések centralizációját – többnyire budapesti szolgáltató megbízását – eredményezte. Ugyanakkor az ágazatról a helyi gazdasági szervezetek körében kialakult kép alapvetően pozitív, valamennyi, számukra fontos szolgáltatás elérhető. A lakosság is elégedett a pénzügyi szolgáltatások színvonalával kérdőíves felmérésünk tanúsága szerint (az elérhető maximális pontszám 80%-at kapta a szektor).

Gazdasági tevékenységet segítő (a továbbiakban: üzleti) szolgáltatások szférájában meghatározó szerepet töltenek be a helyi kisvállalkozások. Megjelenésük és fejlődésük tehát Békéscsaba és tágabb térsége, illetve az ott működő vállalkozások gazdasági teljesítményének függvénye. Az üzleti szolgáltatások ugyanakkor tudás- és információközvetítő szerepük révén az értéktermelési folyamat egészére hatnak, hozzájárulnak a gazdaság egésze versenyképességének javításához – az ágazat fejlődése, sokszínűsége tehát elengedhetetlen feltétele a gazdasági szerkezetváltásnak. *Az országos szinten – a feldolgozóipari dekonjunktúra éveiben is – legdinamikusabb növekedést felmutató ágazat³³, az üzleti szolgáltatások fejlődését Békéscsabán lassította a helyi kereslet gyengesége:* mind a vállalkozás-alapítás dinamizmusában (számuk 17%-kal nőtt) (33. táblázat), mind az értéktermelésben (a megyei ágazati GDP 108%-kal emelkedett) elmaradt az átlagostól (1997–2002). Pedig a helyi szolgáltatók szerint a helyi gazdasági szervezetek túlnyomó része a vállalkozói ismereteknek és a friss információknak is híján van, ez fejlődésük egyik fő akadálya. Az üzleti szolgáltatások igénybevételét ösztönözte/ösztönzi a szabályozók – adózási feltételek, számviteli törvény, EU-jogszabályok átvétele minden szakmában – változása, továbbá a pályázati lehetőségek körének bővülése is. Mindez elsősorban a könyvvizsgálói és tanácsadói szolgáltatások fejlődését ösztönözte az elmúlt két évben (különösen a kisméretű társas és egyéni vállalkozások körében).

A helyi/térségi vállalkozások többsége azonban nem rendelkezik elegendő tőkével és/vagy hiányzik a megfelelő piaci szemlélet (a tudás és a friss információk jelentőségének felismerése), ezért a minimumra szorítja az ilyen jellegű szolgáltatásokra fordított költségeit – így megreked a fejlődésben. Ezt tükrözi azon szolgáltatók különösen alacsony száma, amelyek a vállalkozások fejlődésének fordulópontjainál (tevékenységi kör váltása/bővítése, innovációk bevezetése, kilépés új piacokra, stratégiai partneri kapcsolat kialakítása) töltenek be fontos szerepet – jogi, üzletviteli és adótanácsadás, a hirdetési és reklámszolgáltatások, a piackutatás, a

³² Arra is volt példa, hogy szegedi bankfiók helyett békéscsabaira váltott egy-egy vállalat, mert ugyanazokat a szolgáltatásokat helyben is megkapta.

³³ Ebben az ágazatban nőtt a leggyorsabban a vállalkozások száma (1999 és 2002 között a megyeszékhelyeken átlagosan 18%-kal), és a megtermelt hozzáadott-érték (1996 és 2002 között 141%-kal) is.

számítástechnikai szolgáltatások, kutatás-fejlesztés, munkelő-toborzás³⁴. Békéscsaba a megyeszékhelyek között valamennyi tevékenység esetében az utolsó harmadban foglal helyet, egészében véve a 17. helyet foglalja el a rangsorban. Leszakadása a magyar gazdaság dinamizálódásának időszakában – 1997-től – kezdődött. Gyula mutatóival együtt a városhierarchiában elfoglalt helyzete jóval kedvezőbb – a két város együttesen domináns szerepet tölt be a megyében a fejlett üzleti szolgáltatásokban (a szolgáltatók 55–70%-at tömörítik). (28, 34. táblázat)

A felsorolt gyengeségek ellenére a üzleti szolgáltatások helyben elérhető köréről és minőségéről kedvező a helyi vállalatok (a fogyasztók) vezetőinek véleménye. *Bizonyos, specializált szolgáltatások esetében azonban érvényesül Békéscsaba – földrajzi és közlekedési értelemben vett – periférikus helyzete, ezeket többnyire budapesti, dunántúli, külföldi, ritkábban szegedi, debreceni, kecskeméti szolgáltatóktól vásárolják a békéscsabaiak, ami óriási többletköltségekkel jár* (magas kiszállási költség, rapidíj). Ezért (is) tartják fontosnak a gyors személyszállítás feltételeinek megteremtését: a nagy hozzáadott értéket előállító feldolgozóipari és szolgáltató ágazatok nem működhetnek (telepedhetnek meg) fejlett üzleti szolgáltatói háttér nélkül. A helyi gazdasági szereplők a helyi gazdasági miliő negatív elemei közé soroltak néhány közszolgáltatást is – elsősorban a cégalapítással és a telephely kialakításával, működtetésével foglalkozó adminisztrációt, amelyet nehézkesnek és lassúnak tartanak. Előnyösnek tartják, hogy a vámügyintézés helyben lebonyolítható (Békéscsabai Vámudvar), akadtak azonban kritikus vélemények egyrészt a szolgáltatás rugalmatlansága, másrészt az ügyintézés lassúsága miatt. *Egészében véve a termelői szolgáltatások színvonala, struktúrája inkább segíti, ösztönzi a helyi gazdaság fejlődését, azonban a szektor további fejlődése (és annak multiplikátor hatása) alapvetően a helyi gazdasági bázis fejlődésének, másodsorban pedig a közlekedési helyzet javulásának függvénye.*

A szektor jelenlegi hiányosságainak jelentős része orvosolható lenne hatékonyabb, gyorsabb és rugalmasabb állami (helyi és központi kormányzati) adminisztráció révén. A helyi gazdasági szereplők ugyanakkor jelentős kockázatot látnak a küszöbön álló közigazgatási reformban, amely érinthet olyan intézményeket, szervezeteket is, amelyek a gazdaság működési feltételeit biztosítják (APEH, ITDH, kamara, dekoncentrált minisztériumi szervek). Ezen intézmények koncentrációja – áttelepítése más városba – a periférikus helyzetű város és térsége (megyéje) vállalkozásai számára újabb költségterheket jelentene, nem is szólva a hivatalok munkatársai és a vállalatok között fennálló napi, személyes (informális) kapcsolatokról, amelyek megkönnyítik az információk áramlását, és sok esetben csökkentik a várakozási (ügyintézési) időt. Az intézmények regionalizációja ugyanakkor jelentős szellemi tőke elvesztését is jelentené – amely elsősorban az üzleti szolgáltatásokat érintené érzékenyen.

Az „Új Gazdaság” elemei a helyi gazdaságban

Az *info-kommunikációs ágazat* (magában foglalja a számítástechnikai-informatikai szektort és a távközlési szolgáltatási szférát) az ún. „Új Gazdaság” húzóágazata,

³⁴ 2003-ban – a növekvő kereslet által ösztönzött – leggyorsabb növekedést az informatikai szolgáltatások, az ügyfélkapcsolati rendszerek fejlesztése, a kiszervezések (outsourcing), valamint a humánerőforrás-fejlesztés mutatta fel.

meghatározó és alapvető szegmense. Bár az ezredforduló a „dot-com léggömb” (vagyis az egy ötletre alapozott, tőke nélkül induló internetes fejlesztő mikrovállalkozások) kipukkanása nyomán az ágazat rövid recesszió ment át, 2002-től kezdve a fejlődés élvonalába kapaszkodott vissza, s új alkalmazásokkal, új, nagykapacitású infrastruktúrával, új ágazatok és tevékenységek bekapcsolásával ismét meghatározója lett a fejlett gazdaságok versenyképességének, úgy nemzeti, mint térségi, vagy helyi szinten. *Békéscsaba esetében még nem beszélhetünk az infokommunikációs ágazatot alkotó tevékenységek teljes összeolvadásáról*, ezért a helyzet értékelését is a fő területek szerint tesszük meg.

A távközlés meghatározó – korábban kizárólagos – szolgáltatója a megyében a Hungarotel Rt., mely a HTCC cégcsoport tagja. E cégnek Magyarországon öt távközlési góckörzetben volt koncessziós jogosítványa (mely a 2003-as piacnyitás óta elvben már nem kizárólagos, de érdemi versenytárs még nem jelentkezett), s amelynek dán és amerikai szakmai tulajdonosai vannak és egy nemzetközi pénzügyi befektetői csoport mellett az amerikai tőzsdén forognak jelentősebb arányban részvényei. A cég központja, annak ellenére, hogy kizárólag vidéki szolgáltatási területekkel rendelkezik Budapesten van, itt születnek a stratégiai döntések. 2000 óta a góckörzetek telephelyként működnek, a vidéki területek érdekeinek érvényesítése a központba, stratégiai pozícióba delegált munkatársakon keresztül valósulhat meg. Jelenleg egyetlen Békés megyei sincs a stratégiaformáló csapatban.

A HTCC 1996 óta szolgáltató, s bár üzleti terveiben előkelő helyen szerepel az új szolgáltatások bevezetése – ezen belül kiemelt célterület a két ellátott megyeszékhely, Békéscsaba és Salgótarján –, a versenytársakkal összevetve mégis az tűnik ki, hogy a fejlett szolgáltatások fáziskéséssel (pl. ADSL 2003 áprilisától) érkeztek a városba, s a kínált szolgáltatási csomagok sem kifejezetten olcsók. A cég távlati stratégiája ma még nem világos, ám a PanTel részvénycsomag 75,1%-ának megvásárlása jelzi, hogy ki akarnak törni a jelenleg ellátott térségek területéről, önálló optikai gerinchálózaton nyújtva a szolgáltatásokat.

Békéscsabán a meglévő alternatív szolgáltatók kizárólag a vállalati (nagy- és közepes méretű cégek) és az intézményi kört célozzák meg, a lakossági piac számukra nem perspektívus, hiszen évek óta csökken a vezetékes vonalak száma, s nem növekszik a használat intenzitása sem. (35. táblázat) Ennek következtében mindenekelőtt az adatkommunikációs szegmensben kell erőteljes versenyre számítani, ahol az alternatívok mellett a helyi Internet szolgáltatók lesznek a fő versenytársak. A szolgáltatóváltás alacsony számát a cég az elégedettség mércéjeként értékeli.

Békéscsaba egyik alapvető gyengesége az informatikai infrastruktúra terén, hogy a városban nincs optikai gyűrű, így pl. a helyi intézmények kommunikációja nem terelhető át a jóval olcsóbb VoIP (Internet alapú távközlés és adatkommunikáció) formára. Ugyanakkor a Hungaroteltől kapott információk szerint pl. az Ipari Park területére korlátozás nélkül képesek távközlési kapacitást kiépíteni, s az optikai hálózathoz való hozzáférést is képesek biztosítani.

A mobilkommunikáció terén Békéscsaba és szűkebb térsége kiemelt piaca mindhárom GSM szolgáltatónak. A város lakossága körében a mobil ellátottság szintje valamelyest meghaladja az országos (80%-ot felülmúló) átlagot, vagyis a felnőtt lakosság és az

iskoláskorú népesség túlnyomó része rendelkezik saját „maroktelefonnal”. A mobil piac az utóbbi két év során fedezte fel magának az üzleti szférát, különösen a kisvállalatok számára nyújtott, a belső kommunikáció ingyenességét garantáló csomagok voltak nagyon vonzóak. Körükben a számhordozhatóságra való átállás okozott kisebb megtorpanást a szolgáltatások fejlesztésében, de a váltások száma Békéscsabán is alacsony maradt.

2005-re vélhetően eldől az UMTS rendszerű hálózatok országos üzemeltetőinek kiléte, s vélhetően a fejlesztések is megkezdődnek. Ez a „harmadik generációs – 3G – mobiltelefonianak” is nevezett technológiai ugrás annyiban jelent mérföldkövet, hogy 384 Kbit/sec-os elérési sebességet biztosít az Internet-hálózat felé, ami csaknem megfelel az ADSL által kínált alapcsomag sebességének, azaz megvalósulhat a mobil Internet álma³⁵. A mobilszolgáltató cégek stratégiája egyértelmű, az Internetes piac minél nagyobb szegmensének átfordítása a jelenlegi stabil végberendezések felől a mobiltelefonok és a hordozható laptop-palmtop gépek felé. A 3G szolgáltatás elindítására országosan 2006-2007-ig, Békéscsabán várhatóan 2008-ig kell várni a nemzetközi trendeket figyelve.

Az Internet-piac más szereplők számára is perspektivikusnak tűnik. A speciális technológiai megoldások közül a mikrohullámú szolgáltatások esetében a vételi bizonytalanság, a kábeltelevíziós rendszer (MatávKábel) esetében az állami támogatás hiánya fékezi a szolgáltatások erőteljesebb terjedését. Igaz, a kábelhálózatok számára erőteljes konkurencia a parabola antennán fogható UPC csomag, a Chello, mely a vonalas telefonhoz hasonló kondíciókkal kínálja az ADSL gyorsaságú Internet-hozzáférést. A kábeltelevíziós cégek esetében az extenzív terjeszkedést fékezte a központi szabályozás, mely meghatározta az egy szolgáltató által lefedhető piacméretet, másrészt előírta a hálózati minőségi paramétereket, s azok teljesítésének időpontját is. A MatávKábel határidőre teljesítette a technológiai feltételeket, s a piaci korlátozás feloldása nyomán a cég távlati elképzeléseiről is némi információt kaptunk. A következő két év fejlesztései a Dél-Alföld térségében Szeged és Békéscsaba városára és térségére koncentrálnak, beleértve az előfizetői szám erőteljes növelését is.

A város a számítástechnikai eszközökkel való ellátottság terén – a hazai nagyvárosokkal összevetésben – nem mutatott kiugró aktivitást. Sem az otthoni PC-k aránya, sem az Internet-kapcsolattal rendelkező gépek rátája, sem a domain név szerverek száma és annak változása nem mutat kiugró affinitást az informatika irányába a helyi népesség, vagy a helyi vállalkozások és intézmények részéről. (36. táblázat) A nagy- és középvállalatok, a jelentős helyi intézmények már a világhálón vannak, de a terjedés elakad a kisvállalatok, kisebb csoportok, körök szintjén, s még kevésbé érinti a lakossági felhasználókat. A vállalati honlapok többsége statikus, kevés szolgáltatást ajánl fel, s azokat sem mindig töltik fel naprakész információkkal. Az e-business, az e-kereskedelem ma még gyermekcipőben jár, hasonlóan az e-bankoláshoz, vagy az e-ügyintézéshez. *Békéscsaba periférikus földrajzi helyzetében*

³⁵ A jelenleg általános WAP és GPRS technológiák ennek alig tizedét tudják, míg az EDGE rendszer, melyet a WESTEL (ma T-Mobil) fejlesztett a hazai piacra 128 Kbit/sec-ig jutott, ami épp hogy elérte az ISDN vonalak sebességét.

az egyik kitörési pontot éppen az e-tevékenységek dinamikus fejlesztése jelenthetné, mely különösen a nyugati piacok felé oldhatná a város elszigeteltségét³⁶.

Turizmus, idegenforgalom

Az idegenforgalom relatív helyzete

Az idegenforgalom a világ számos részén a gazdasági fejlődés motorja, jelentős munkaerőpiaci hatásai vannak. Magyarországon az elmúlt 15 év során az idegenforgalom területén is kiéleződött a verseny, országos szinten a vendégforgalom csökken, azonban a bevételek mértéke növekszik.

A városba érkező vendégek számát illetően országos viszonylatban Békéscsaba a sereghajtók között szerepel a megyeszékhelyek rangsorában (2001-ben a város a kereskedelmi szálláshelyekre érkező vendégek száma alapján csak Tatabányát és Szekszárdot előzte meg) ([32. ábra](#)). 1990-hez képest ráadásul a megyeszékhelyek többségében visszaesett a kereskedelmi szálláshelyekre érkező vendégek száma, növekedés csak Pécs, Kaposvár, Nyíregyháza, Veszprém, Miskolc és éppen Békéscsaba esetében figyelhető meg. Azonban a Békéscsaba esetében tapasztalható kismértékű (ráadásul csak az utolsó 4 évben folyamatos: [33. ábra](#)) növekedés sem változtat azon a tényen, hogy *sem a külföldi, sem a hazai turisták nem tekintik elsődleges célpontjuknak a várost.*

Az országos trendekhez hasonlóan a Dél-Alföldön is csökkent a kereskedelmi szálláshelyek vendégforgalma, azonban 2001-től enyhe emelkedés figyelhető meg. A kereskedelmi szálláshelyek vendégeinek tekintetében és a külföldi vendégek számát (16,4 ezer fő) nézve is Békés megyének legrosszabbak a mutatói a régió belül ([34. ábra](#)).

Ebben az összefüggésben kisebb „területfejlesztési előnyként” értékelhető, hogy Békéscsaba vonzza például a megye kereskedelmi szálláshelyein regisztrált külföldi vendégek közel egyharmadát. Igaz, a közép-békési városhármas már abszolút koncentrációt mutat fel, ez mindenképp Gyula kiemelkedő szerepének köszönhető ([35. ábra](#)).

Békéscsaba idegenforgalmának fejlesztését gátolja a város „csapdahelyzete” is: a kereskedelmi szálláshelyek száma kevés, és a szálláshelyek nincsenek megfelelően kihasználva. A kereskedelmi szálláshelyek fejlesztése egyelőre nem indokolt Békéscsabán, (a megkérdezett interjúalanyok szerint csak évente egyszer, a kolbászfesztivál idején lenne szükség extra-kapacitásra), hiszen Gyula hatalmas kereskedelmi szálláshely-kapacitással rendelkezik.

Békéscsaba fő idegenforgalmi vonzerői

A 2002-ben született városi Turizmusfejlesztési Stratégia három csoportba osztja a város idegenforgalmi vonzerőit:

³⁶ Békés megye szintjén már 1997-ben a Megyei Területfejlesztési Konceptióban megfogalmaztuk az informatikai fejlesztések szükségességét és jeleztük azok potenciális kedvező hatásait, de sem a megyében, sem Békéscsabán nem került a terület a fejlesztések homlokterébe.

Az *első* csoportba azok az egyedi vonzerők tartoznak, amelyek beazonosíthatóvá teszik a várost. Ebbe a csoportba a Stratégia és a megkérdezettek szerint is egyedül a *kolbászturizmus* tartozik.

A *másodlagos* vonzerők más települések idegenfogalmi kínálatában is jelen vannak, de jól erősíthetik az elsődleges vonzerő(ke)t. Ilyennek tekinthető a *Körösök-völgye Natúrpark* (ökoturizmus), a *közép-békési centrum városai/települései* (városturizmus), a békéscsabai *fesztiválok és rendezvények* (örökségturizmus). Idetartozik a Munkácsy Mihály Múzeum és a Munkácsy Emlékház (*Munkácsy Békéscsabán*), a *vallási turizmus* (Evangélikus Nagytemplom és Kistemplom, a Jaminai rk. Jézus Szíve templom, és a református templom révén). Ebben a csoportban jelenik meg *Paraturizmus is*, vagyis a fogyatékos emberek turizmusa. További másodlagos vonzerő a városban a *minőségi sportturizmus*, a felújított *Árpád-fürdő*, illetve megfelelőek az adottságok a *lovasturizmus* fejlesztéséhez is. Végül itt vehető számba a *horgászturizmus* és a *termálturizmus*, a *kerékpáros turizmus* és a *természetjárás*.

A *harmadlagos* vonzerők csak kiegészítő feladatokat látnak el a turisztikai termékek palettáján (szállások, vendéglátóhelyek, bevásárlóközpontok). Itt kerülnek említésre a következők:

- láttnivalók, szállás, étkezés
- kiegészítő sportszolgáltatások
- hobby-tevékenységek
- vadászturizmus
- bevásárlóturizmus.

A helyi szereplők viszonyulása Békéscsaba idegenforgalmához

A 2004. évi kérdőíves felmérés különbséget tesz a városba érkező „piacozó turisták” és a hagyományos értelemben vett turisták között. A békéscsabaiak 45%-a szerint a városba érkező „piacozók” száma pont elég, a megkérdezettek 25-25% gondolja, hogy túl kevés, illetve túl sok az idelátogató piacozó turisták száma. A válaszok között nem voltak jelentős különbségek kor, iskolai végzettség, illetve lakóhely szerint.

A válaszadók túlnyomó többsége egyetértett abban, hogy a *Békéscsabára érkező turisták száma kevés*. Itt vannak kisebb különbségek az iskolai végzettség és a lakóhely függvényében: minél magasabb az iskolai végzettség, annál magasabb azok aránya, akik szerint kevés a Békéscsabára látogató turisták száma. Földrajzilag a Nyugati kertváros és a „Tanyás külterület” egyes részei emelkedtek ki, ahol a megkeresett lakosok közül mindenki kevesnek tartotta a városba érkező turisták számát.

A kérdőíves felmérés eredményei azt tükrözik, hogy a lakosság számára fontos az idegenforgalom ügye, szeretnének több turistát látni a városban, azonban a pénzeszközök elosztásánál más területek nagyobb hangsúlyt kaptak, mint az idegenforgalom: a megkérdezettek a lehetséges 1000 forintból csak 72-t költenének az idegenforgalom fejlesztésére.

A kérdőívben megjelölt fejlesztendő idegenforgalmi adottságok közül a lakosság véleménye szerint a legfontosabbak:

- a kulturális programok
- a szakmai vásárok, rendezvények
- a város hangulata, arculata
- a város gyógyvizei.

Az idegenforgalmi szakemberekkel, illetve önkormányzati képviselőkkel készített *interjúk alanyai* egyetértettek abban, hogy bár *Békéscsaba nem rendelkezik kiemelten fontos idegenforgalmi vonzó tényezőkkel, a városban és környékén azonban sokféle idegenforgalmi adottság vár kiaknázásra.* Ezek az adottságok* önmagukban nem jelentek jelentős vonzerőt, de más programokkal kombinálva hozzájárulhatnak az *idegenforgalom helyzetének javításához.*

A város határ menti fekvésének idegenforgalmi vonatkozásait eddig a kérdőívben felmért lakosság inkább hátránnyként élte meg. *Az EU-csatlakozással megnőhet az érdeklődés a város iránt, amely híd szerepét is betöltheti az EU és szomszédai között.* Az interjúalanyok véleménye szerint ebben a folyamatban *konferenciák, illetve találkozók színhelye lehetne Békéscsaba.* Interjúalanyaink egyetértettek abban, hogy ehhez *erősebb érdekérvényesítésre és marketingtevékenységre lenne szükség.*

A megkérdezettek szerint a *térség hagyományai, kulturális öröksége is turisztikai vonzerőt jelenthet,* önmagában azonban az nem elég, ezért *a kínálatot más elemekkel is ki kell egészíteni.* A város a hazai szlovákság fellegvára, erős vallási és népművészeti hagyományokkal, emellett más nemzetiségeknek is otthont ad. A város turizmusának fejlesztésekor nem szabad figyelmen kívül hagyni ezeket az adottságokat.

A város legnagyobb vonzerejű rendezvénye a *kolbászfesztivál.* Interjúalanyaink szerint ezt a fesztivált kellene „kihúzni”, akár az egész téli szezonra. *Békéscsaba és a környék gasztronómiai hagyományaira építve az őszi és téli időszakban speciális gasztronómiai („disznótoros”) programokat lehetne szervezni,* ehhez azonban szükséges a megfelelő célközönség meghatározása és az üzenet eljuttatása hozzájuk. Fontos még megjegyezni, hogy a nyári időszakban a megyében egymást érik a gasztronómiai fesztiválok, itt is fontos lenne egységes arculat, vagy közös marketing-tevékenység kialakítása.

A felsőfokú idegenforgalmi szakemberképzés beindítása hozzájárulhat majd a magasabb színvonalú, vonzóbb turisztikai szolgáltatások megjelenéséhez a városban.

Az interjúk, illetve a statisztikák alapján világosnak tűnik, hogy *Békéscsaba számára a jövőben a turizmus nem fogja húzóágazat szerepét betölteni, azonban az idegenforgalom fejlesztése elengedhetetlen, mivel a meglévő adottságok magas szintű kihasználása jelentősen hozzájárulhat a város gazdaságának élénkítéséhez.*

* A Körös-Maros Nemzeti Park, az Árpád-fürdő, a lovastanyák, horgászási és vadászati lehetőségek.

Az idegenforgalmi piacon Békéscsaba önmagában nem erős versenyző, de *a közép-békési városhármas már sikerrel veheti fel a versenyt az ország többi üdülőkörzetével.* Békéscsaba idegenforgalmának fejlesztése tehát elképzelhetetlen a környékbeli településekkel való együttműködés nélkül.

A turizmus-fejlesztés sikerének érdekében fontos lenne a programválaszték bővítése, a szolgáltatások, a szálláshelykínálat színvonalának emelése, a város imázsának meghatározása, majd ennek a képnek a tudatos közvetítése a város által megjelölt, kívánatos célcsoportok felé.

AZ ÉPÍTŐIPARI TEVÉKENYSÉG ÉS AZ INGATLANPIACI FOLYAMATOK ALAKULÁSA

- Miközben országos szinten kiépültek az ingatlanpiac működésének jogi és intézményi háttérfeltételei, továbbá (a 90-es évek közepétől) jelentősen javultak az ingatlanfejlesztés makrogazdasági feltételei, Békéscsabán a szerkezetváltás elmaradása és a helyi gazdaság gyenge dinamizmusa miatt a vázolt folyamatok pozitív hatásai csak szórványosan érvényesültek.
- A nem-lakáscélra hasznosított ingatlanok piacát a pangás és a tartós túlkínálat jellemezte napjainkig, ugyanakkor a kereskedelem-szolgáltatási fejlesztések eredményeként egyes városrészek át-, illetve leértékelődtek, és e változások kezelésére nem sikerült megfelelő stratégiát kidolgozni helyi szinten.
- A lakóingatlan-piacon ugyan jelentős fejlesztések valósultak meg, amelyek kedvezően hatottak a lakásállomány minőségére, de alapvetően fennmaradt a korábbi, rugalmatlan szerkezet, és a pozitív folyamatokat várhatóan leállítják a kormányzati megszorítások.
- A helyi gazdaság szerkezeti megújulása nélkül folyamatosan romlanak a jelenlegi kedvezőtlen trendek, melyek a békéscsabai ingatlanállomány további leértékelődése irányába mutatnak.
- A helyi építőipar meghatározó vállalkozásai stabil piaci helyzetüknek köszönhetően nagyobb fejlesztési lépésekbe is bele tudnak, terveznek vágni, melyek különösen a város magjának épületállományára és -képére vannak kedvező hatással.

Építőipar

A város gazdasági fejlődésének másik indikátora az építőipar aktivitása, dinamikája, fejlődési kilátásai. Az ágazat értéktermelésére csak megyei szintű adatok állnak rendelkezésre, melyek szerint Békés megyében az építőipar súlya, egy főre eső megtermelt hozzáadott értéke lényegesen elmarad az országos átlagtól. A megye az építőipari felfutás éveiben (2001-2002), az állami megrendelések felfutását, a lakásépítések beindulását csak mérsékelten volt képes kihasználni.

1997-ben a helyi építőipari vállalkozások bevételeik háromnegyedét Békés megyében realizálták, mégis csupán a helyi piac egyharmadát voltak képesek ellenőrizni, miközben a fővárosi vállalkozások a piac felét nyerték el a különféle pályázatokon. A Békés megyei piac a csongrádi, a hajdú-bihari, a szabolcs-szatmár-beregi cégeket vonzotta, míg a Békés megyei vállalkozások fontos külső piacait az alföldi megyék, Heves és a főváros jelentették.

A megye piacán 2001-re látványos átrendeződések zajlottak: egyik oldalról a helyi vállalkozások a termelési érték felét adták, mely az összes termelési értéküknek alig kétharmadát kötötte le. Ez elsősorban a fővárosi és a Pest megyei cégek aktivitásának látványos visszaszorulása révén következett be, miközben a csongrádi, a hajdú-bihari és szabolcs-szatmár-beregi cégek továbbra is számottevő szereplői maradtak a Békés megyei piacnak. A békési cégek számára a leginkább perspektivikus külső piacnak a főváros és agglomerációja, Csongrád és Hajdú-Bihar megye bizonyult.

A város építőipara már a korai években százával vonzotta a vállalkozásokat. 1992 és 1995 között a jogi személyiségű, a társas és egyéni vállalkozások száma közel párhuzamosan emelkedett bő egyharmadával, ám a többi nagyvárossal összehasonlítva Békéscsaba lemaradása már ekkor szembetűnő.

A regisztráció változása kapcsán az építőipari cégek mindössze 15%-a bizonyult „alvó vállalkozásnak”, ami kedvezőbb volt az országos átlagnál. 1996 és 1998 között már megkezdődött az egyéni vállalkozások számának csökkenése, miközben a jogi és különösen a jogi személyiség nélküli társas vállalkozási formák száma még lendületesen gyarapodott. Az ágazatra ható kedvező makrogazdasági változások hatására 1999 és 2002 között ismét erőteljes vállalkozás-alapítási hullám zajlott a szektorban, ami minden társasági formára kiterjedt, legnagyobb mértékben az egyéni vállalkozók száma emelkedett. Ezzel együtt a város építőipari szervezeteinek száma csupán Szekszárdot és Salgótarját megelőzi, lemaradva Zalaegerszeg, Eger és Kaposvár mögött. (37. táblázat)

A helyi vállalkozói kör véleménye szerint Békéscsaba számára előnyös az építőanyag-ipari bázis megléte, ebben a tevékenységben a városnak komparatív előnyei vannak. A lezajlott privatizáció és a külföldi tulajdonosok megjelenése kedvező hatással volt/van az ágazat fejlődésére, különösen a fejlesztésre fordított források volumenét tekintve. Sajnálatos azonban, hogy a város kedvezőtlen (periférikus) fekvése miatt a cégközpontot egyetlen esetben sem sikerült idevonzani, megőrizni.

A szűkebben vett építőipart a közepes méretű helyi cégek határozzák meg. Ezek lehetnek – már csak nagyságuknál, tőkeerejükénél és szakmai hátterükénél fogva is – a nagyobb léptékű fejlesztések fővállalkozói, akik azután kisméretű helyi-térségi vállalkozások sorát látják el megrendelésekkel. E cégcsoport esetében a működés stabilitását már sikerült megteremteni, referencia munkáik révén jó eséllyel pályáznak az ország egész területén az építési-szerelési feladatokra. A jelenlegi fázist a stabil alapanyag-háttér kiformálása jelenti, valamint felkészülés az eddiginél élesebb versenyre. Az uniós csatlakozás az ágazat egésze számára azt jelenti, hogy megnő a nyílt közbeszerzési pályázatok aránya a kiírt munkákból, s tagállamként a magyar építőipari piac is nyitottá vált a külföldi vállalkozók versenye előtt. Érdekes paradoxona nemcsak a békéscsabai, hanem a megyei építőiparnak, hogy a helyi pályázatokon nagy számban külső fővállalkozók nyernek (közülük magas arányában fővárosiak), míg a helyi cégek kifejezetten sikeresen szerepelnek a fővárosi, Pest megyei, nyugat-magyarországi tendereken.

A helyi építőipar kritikus szegmensét nem is a meghatározó közép vállalatok adják, sokkal inkább a kényszervállalkozások, a szürke gazdaság peremén egyensúlyozó tőkeszegény egyéni vállalkozók és mikroméretű cégek, melyek számára bizonyosan szűkülni fog a mozgástér az elkövetkező években. *Miután a nagyobb szereplők sem képesek a jelenlegi konjunktúra időszakában létszámot bővíteni, kérdéses, mi lesz a szektorban munkanélkülivé válókkal.*

A helyi cégek – az ingatlanfejlesztőkkel egyetemben – komoly szerepet vállalnak a város építészeti arculatának megújításában. E témában a Polgármesteri Hivatal működésének megítélése eltérő, egyik oldalról kiemelték a rugalmasságot, a pozitív hozzáállást, másik oldalról a bürokratikus eljárást, a merev városi álláspontot kritizálták.

Ingatlanpiac

A helyi ingatlanpiacon zajló átalakulás irányát a makrogazdasági változások szabták meg a kilencvenes években. Az állami lakás- (és egyéb ingatlan-) fejlesztések Békéscsabán is lezárultak, ugyanakkor *kiépültek a helyi ingatlanpiaci mechanizmusok* (ingatlanközvetítői, jogi tanácsadási háttérszolgáltatások, bővülő banki szolgáltatások/ingatlanvásárlási hitelkonstrukciók). Ugyanakkor a *helyi piacon* működő fejlesztők köre is átforgalmódott: *a háztartások mellett megjelentek a „profik” piaci szereplők, amelyek közül néhány – alig féltucatnyi – országos léptékben közép vállalkozásnak tekinthető* (túlnyomórészt építőiparban érdekelt) szervezet erősödött meg, és tölt be máig fontos piac- és térformáló szerepet. Az ingatlanpiac kínálati oldalának harmadik meghatározó szereplője, az *önkormányzat kettős* (törvényben meghatározott) szerepet tölt be a kilencvenes évek elejétől kezdve: *a városi ingatlanvagyron kezelőjeként* (működtetőjeként) *annak állag- és értékmegőrzésre irányuló fejlesztéseket végez, illetve fejlesztőként* (infrastruktúra- és intézményfejlesztés, bérlakás-építés révén) *is formálja a helyi ingatlanpiacot.*

A fenti folyamatok alapvetően kedvezőtlen piaci feltételek – romló gazdasági teljesítmény, a lakossági jövedelmek csökkenő reálértéke – mellett zajlottak le. A helyi ipar szerkezeti átalakulásnak elmaradása, a terciarizációs folyamat lelassulása, illetve

a privatizációs folyamat eredményeként erősödő külső függőség (a vállalati döntéshozatali központok kikerülése a városból) – eredményeként növekvő túlkínálat alakult ki a kereskedelmi üzletek, az irodák, és az ipari ingatlanok piacán is, különösen az eladásra kínált ingatlanok körében. A kínálatban azonban (jelentős fejlesztések híján) komoly strukturális hiányosságok halmozódtak fel (pl. felső kategóriás irodák, szállodai szolgáltatások). A lakáspiacon is csekély mozgás volt jellemző az 1990-es évek végéig: 1997 és 1999 között minden évben jóval ezer alatt maradt az eladások száma (tehát a lakásállomány 2–3%-át érintették a tranzakciók). Az új lakások esetében még ennél is csekélyebb volt az aktivitás: 1990 és 2000 között épült a 2001-es lakásállomány (26107 ingatlan) 7,7%-a (ilyen ütem mellett az állomány az optimálisnak tartott 40–50 év helyett 120 év alatt újulna meg).

A rendszerváltozás első évtizedében az önkormányzat közvetlen (lakástulajdonosi) ingatlanpiaci szerepe is zsugorodott. Ennek egyik fontos állomása az önkormányzati lakások privatizációja volt (a folyamat mintegy 1900 lakóingatlant érintett – 450 lakásra csökkentve az önkormányzat tulajdonú állományt), de jelentősen mérsékelte a város vagyonát a helyi gazdasági szervezetek privatizációja (pl. a gyógyszertárak eladása), illetve a szórványos ingatlan (főleg telek-) értékesítések is.

2000-től kezdve ugyanakkor új folyamatok is elindultak a helyi ingatlanpiacon. A változások a makrogazdasági folyamatokkal (a nemzetgazdaság javuló teljesítménye, mérséklődő infláció, bankprivatizáció és a pénzügyi szolgáltatók körében erősödő verseny, a nemzetközi ingatlanfejlesztők megjelenése a hazai piac különböző szegmenseiben), a központi kormányzati intézkedésekkel (lakáspolitikai intézkedések/támogatások, béremelések) magyarázhatók elsősorban, és nagyrészt a lakóingatlanok piacát érintették. Makroszinten a lakásállomány növekedése és a minőségi paraméterek jelentős javulása³⁷ volt jellemző a beruházások növekedésének eredményeként. Jelentősen átalakult a fejlesztők köre is: megnőtt a vállalkozói (eladási/bérbeadási célú) lakásépítés aránya, tovább terjedt a profi kivitelezés és differenciálódott a kínálat.

A fenti folyamatok alapvetően a főváros térségére és a nagyobb vidéki városokra koncentráálódtak, és érintették Békéscsabát is. A lakásépítési aktivitás – s ennek eredményeként a megújulás üteme – azonban itt elmaradt a megyeszékhelyek többségétől. (38. táblázat) A lakásállomány minőségét jelző mutatókban Békéscsaba az országos átlag körüli helyet foglalja el, de valamelyest elmarad a megyeszékhelyek átlagától – elsősorban a csatornázottságot tekintve (ebben az utolsó helyen áll). A lakásépítés (az elmúlt négy évben mintegy 600 új lakást adtak át), illetve a növekvő jövedelmek és a banki hitelek bővülő kínálata lökést adott a lakás piac egészének (2002-ben pl. 2,7-szer több tranzakciót regisztráltak, mint 1999-ben). Itt is növekedett a vállalkozói lakásépítés szerepe, és a helyiek mellett egy nemzetközi szereplő is megjelent a lakás piacon. A tulajdonosi lakások aránya ugyanakkor továbbra is magas (93,3% – miközben országosan 95%-ról 92%-ra csökkent ez az arány), ami a helyi kínálatot rugalmatlanná teszi, különösen a fiatalok és a kis létszámú és kis jövedelmű háztartások szemszögéből. A beavatkozást nehezíti a helyi önkormányzat szűk mozgástere – a városi tulajdonú szociális és egyéb bérlakások alacsony száma –,

³⁷ A félkomfortos és komfort nélküli lakások aránya 18,9%-ról 10,9%-ra csökkent, az 1945 előtt épülteké 27,5%-ról 23%-ra, a közcsatorna-hálózatba be nem kapcsoltaké 47,7%-ról 35,1%-ra (1999–2003).

amelyet csak részben enyhít a fiatalok részére épülő „fecskeház“. Az *alacsony jövedelműek lakásproblémái továbbra is égetőek maradnak olcsó bérű lakások híján.*

A lakáspiac erősödő mobilitásával párhuzamosan kedvezőtlen folyamatok is elindultak: *drasztikusan megnőtt a lakosság eladósodottsága, ugyanakkor Békéscsaba (gazdasági értelemben véve is) periferikus helyzete a fejlesztések ellenére is a lakásállomány egészének relatív leértékelődését eredményezte.* Ez utóbbit tükrözi a helyi ingatlanárak dinamikájának lemaradása a többi megyeszékhely mögött, valamennyi lakóingatlan-kategóriában. (39. táblázat). A nagyobb lépétkű (tömszerű), belső városrészekre koncentrálnó fejlesztések szabályozását is sokan bírálták (a fejlesztők körében is), hiányolva a nagyobb szigort a belváros és környéke egységes képének megőrzésére. Hiányolták a differenciáltabb kínálat feltételeit megteremtő tervezési lépéseket (a szabályozási terv újragondolását) is a zöldövezeti fejlesztésekhez (pl. lakóparkok építéséhez). Ugyanakkor alapvetően pozitívan értékelhető, hogy *a többi megyeszékhelyhez viszonyítva kevésbé erős a helyi ingatlanpiac polarizációja* – ez érvényes az árak tekintetében (39. táblázat) és földrajzi értelemben is (pl. Jamina és a belváros tágabb környékének felértékelődése eredményeként).

A 2004-ben megtett, illetve az ezután várható kormányzati intézkedések (megszorítások) eredményeként már országosan is érezhető, hogy mérséklődik a lakásépítési aktivitás, s ez a trend várhatóan érinti a békéscsabai piacot is. Ugyanakkor a helyi ingatlanpiac valamennyi szereplője szempontjából pozitív fejleménynek tekinthető, hogy a város által beadott pályázatok sikeresek voltak (bér lakásépítés, infrastruktúra- és intézmény-fejlesztés), és *a további fejlesztésekhez újabb (Európai Unió) források vonhatók be – elsősorban belváros-rehabilitációra, intézmények PPP-rendszerben történő fejlesztésére és működtetésére.*

A nem-lakáscélra hasznosított ingatlanok – meglehetősen vegyes – körére *egészében véve a lanyha kereslet, illetve* (az irodák és kereskedelmi üzletek piacán) *a pangás volt jellemző az elmúlt hat-hét évben* – amikor országosan a kereskedelmi és irodafejlesztések, majd (2000-től) az ipari, logisztikai és szállodai, illetve (2002-től) a vegyes hasznosítású üzleti és kereskedelmi parkok építése volt felfutóban. A nemzetközi befektetők vidéken is megjelentek (kereskedelem, logisztika, feldolgozóipar), de *Békéscsaba eddig csak a kiskereskedelemben bizonyult vonzónak a nagybefektetők számára.* Ez a csoport rövid idő alatt – a korábbi kereskedelmi alapterülethez viszonyítva – alapvetően átértékelte a helyi kereskedelmiingatlan-piacot, felgyorsítva a hagyományos célpontok hanyatlását. *Az új térszerkezetre épülő stratégia kialakítását – azon belül a belváros helyi kereskedelemben (szolgáltató „iparban“) elfoglalt helyének újragondolását – tartják szükségesnek az ingatlanfejlesztésben érdekelt helyi szereplők.* Ez a Csaba Center megépítése és (országos összehasonlításban is sikeres) működése által elindított térbeli átalakulási folyamatok – *elsősorban a hagyományos bevásárló övezet középső szakaszának leértékelődése – miatt is elkerülhetetlen.*

A pangás a kiskereskedelmi üzletek szegmense mellett elérte a helyi irodapiacot is – amit jeleznek a belvárosi kiadatlan ingatlanok is. Ez alapvetően a helyi vállalkozások gyengeségére, a nagyvállalati döntéshozatali központok hiányára, s az „irodai“ szolgáltatások ebből következő, lassú fejlődésére vezethető vissza. Kereslet inkább a bérletek, s ott is a kis alapterületű irodák iránt jelentkezik. Ugyanakkor a

kisvállalkozások zöme saját telephelyen (otthon) alakít ki irodát. *Békéscsabán a jelenlegi irodapiaci kínálat kevésbé strukturált, hiányoznak belőle a minőségi (un. „A” kategóriás) elemek, illetve az azokhoz kapcsolódó háttérszolgáltatások. A folyamat a belváros további részeinek leértékelődését indította el.* Az önkormányzati ingatlanpolitika szórványos lépésekkel próbált/próbál beavatkozni a jelzett folyamatokba (Jankay-ház felújítása, a Posta irodaházzá alakítása, a sétálóövezet bővítése, felújítást ösztönző, hosszú távú szerződések a kereskedelmi/szolgáltatási célra kiadott helyiségek bérlőivel), ezt azonban sem a fejlesztők, sem a belvárosban működő szolgáltatók (bérlők/tulajdonosok) nem tartják elegendőnek – a felsorolt lépéseknek a tágabb belváros (Bartók B. út–Petőfi út–Jókai út–Luther u.–Kossuth tér–Szabadság tér) helyzetét rendező stratégiába illesztését sürgetik (megoldandó a használaton kívüli, pusztuló ingatlanok, továbbá a piac tágabb környezetének rendezését is).

Az ipari ingatlanok körére csekély mozgás – alapvetően a szórványos, saját területen belüli fejlesztések, illetve a helyi ipari bázis gyengülése eredményeként a kínálat bővülése volt jellemző az elmúlt öt-hat évben. A piac kínálati jellegét erősítette a város zöldmezős fejlesztéseként létrehozott Almáskerti Ipari Park is. Ennek fejlődése, intenzívebb kihasználása (MEIK és néhány helyi kisvállalkozás betelepülése révén) a Hirschman ipari területének tözsomszédságában, illetve a mellette formálódó logisztikai–szolgáltatói terület a hagyományos, “barnamezős” ipari területek versenytársaként jelent meg a helyi ingatlanpiacon. Utóbbi területeken (északi iparterület, Kétegyházi út) *a feldolgozóipari térhasználat zsugorodása és a szolgáltató tevékenységek (kis- és nagykereskedelem, raktározás, elosztás) terjeszkedése jellemző.* A helyi gazdasági szereplők szerint szükséges lenne a városperemi ipari és (területigényes, környezeti terheléssel járó) szolgáltatási célra hasznosítható területek számbavétele és a további használatra vonatkozó koncepció (és szabályozás) kidolgozása – figyelembe véve a helyi igényeket is (pl. az inkubátorházat “kinövő” vállalkozásokét).

Az önkormányzat tulajdonosként és fejlesztőként is jelen van a gazdasági célra hasznosított ingatlanok piacán – ez a szerep azonban a fejlesztések ellenére (inkubátorház, ipari park) zsugorodik. A kereskedelmi, szolgáltatási, igazgatási célra hasznosított ingatlanvagyon közel 2000 egységet tesz ki Békéscsabán (ezzel az 50–100 ezer fős népességű megyeszékhelyek körében a középmezőnyben foglal helyet), de az átlagosnál valamivel több közülük a felújítandó. *Alacsony – és csökkenő – viszont a forgalomképes ingatlanok aránya*³⁸ 2004-ben mintegy 25%, (9–10 Mrd Ft értékben), ami jelentősen elmarad a vidéki városok átlagától³⁹. Ez az arány, illetve érték csökkenő, mivel a forgalomképes vagyon “fogy”, elsősorban értékesítés révén, amit nem tudnak ellensúlyozni sem ingatlancserékkel, sem a forgalomképes kategóriába történő átsorolással. *A város vagyonának működtetéséből származó, a Vagyonkezelő Rt-hez “visszacsorgatott” bevétel sem fedezi az értékmegőrzéshez szükséges beruházásokat. Az önkormányzat mozgástere a helyi ingatlanpiacon – és a gazdaságfejlesztésben – ezzel szűkül, miközben sem az ingatlanállomány minőségében, sem az épített városi környezet egészének minőségében nem mutatkozik javulás.* A folyamat a békéscsabai ingatlanállomány egészének (nem csak

³⁸ Az Önkormányzatok Ingatlanvagyonra. KSH 2004.

³⁹ A város ingatlanvagyonának könyv szerinti értéke 46,6 Mrd Ft.

az önkormányzati tulajdonú szegmensének) a további leértékelődését, a város leszakadását gyorsítja.

A VÁROS ÖNKORMÁNYZATÁNAK GAZDÁLKODÁSA

- Békéscsaba Önkormányzata egyben a város egyik legjelentősebb gazdálkodási egysége is, ám gazdálkodását a központi forrásoktól való növekvő függőség jellemzi.
- A gazdálkodást leginkább feszítő probléma az intézményi és személyi típusú kiadások folyamatosan növekvő aránya. A beruházásra, felújításra rendelkezésre álló pénzeszközök csökkenő arányt képviselnek az összköltségvetésben, a felújítás összege nem biztosítja a vagyonérték megőrzését.
- Mindez rendkívüli módon megnehezíti egy, a gazdaságfejlesztésre koncentráló, átmenetileg a jelenleginél lényegesen több fejlesztési forrást igénylő stratégia megvalósítását.

Békéscsaba Megyei Jogú Város Önkormányzata az Öktv-ben meghatározott feladatainak teljesítésével együtt a város egyik legjelentősebb gazdasági egysége is. A város legnagyobb foglalkoztatója, 2003-ban 3676 főt foglalkoztatott. A város által finanszírozott, működtetett intézmények jelentős részének tevékenysége a város legfontosabb erőforrásához, a szellemi tőkéhez kapcsolódik. Ezen intézmények jelenbeli színvonala meghatározza a jövő lehetőségeit. A város gazdálkodása ezért döntő fontosságú kérdés.

A gazdálkodás elemzése több szempont szerint elvégezhető, a városfejlesztési stratégia szempontjából azonban különösen fontos a legutóbbi időszak ismerete, vagyis, hogy 1997 és 2003 között hogyan alakultak a város bevételei, milyen szerkezeti változások történtek, mire nyújtottak fedezetet e bevételek, a gazdálkodás eredményeképpen az önkormányzat megőrizte-e a rábízott vagyon értékét, milyen mértékű fejlesztéseket hajtott végre a város.

Az Önkormányzat bevételei

Az önkormányzat bevételei (értékpapír-forgalom nélkül) a vizsgált időszakban folyamatosan növekedtek. Az 1997-es bázisul választott évhez képest a növekedés 87,7%-os. A vizsgált időszak inflációs adatait figyelembe véve a növekedés reálértékben 12,9%-os.

A város gazdálkodását bevételi oldalról a központi forrásoktól való függőség jellemzi. A bevételek döntő része az államháztartás valamely alrendszeréből kerül az önkormányzathoz másodlagos elosztás révén. Az önkormányzatnak e bevételek nagyságrendjére, az elérés módjára közvetlen hatása nincs.

A bevételek döntő részét az alábbiak teszik ki:

- Normatív, címzett és céltámogatások
- OEP-től kapott támogatások
- SZJA (különböző jogcímenek)

A fenti bevételek aránya az összbevételeken belül 1997-ben 47,1 %, 2003-ban 60% feletti. A vizsgált időszakban a központi forrásoktól való függőség tehát növekedett, az önkormányzati feladatellátáshoz szükséges pénzeszközök biztosítása egyre inkább „külső” tényezőtől függ.

A központi támogatások legjelentősebb tétele, a normatív támogatás a vizsgált időszakban nominálértékben 132,5%-kal növekedett. A normatív támogatások összességében megőrizték reálértéküket. A reálérték növekedése közel 40%-os. Ha az egyes normatívákat vizsgáljuk, megállapíthatjuk, hogy több normatíva értéke az inflációt messze meghaladó mértékben növekedett (pl. oktatási normatívák, kollégiumi ellátás, egyes szociális jellegű normatívák). Mivel azonban ezzel az emelkedéssel együtt az előírt feladatok is növekedtek, az önkormányzat mozgástere semmivel sem nőtt.

Azoknak a bevételeknek az aránya, amelyek a helyi önkormányzat döntési körébe tartoznak, 1997–2003 között csökkent.

- A helyi adóbevételek aránya 1999-ben és 2000-ben a legmagasabb (12,4%), ezt követően csökken (2003-ban 10,0%). A helyi adóbevételek nominálértékben közel megduplázódtak, viszont reálértékük mindössze 13%-kal nőtt (40. táblázat).
- A vizsgált időszak elején a felhalmozási és tőkejellegű bevételek (vagyonhasznosításból származó bevételek) még több százmillió forintot jelentettek. A vizsgált időszak végére arányuk minimális.
- A 7 év során a városnak feltűnően alacsony (300 M Ft) cél- és címzett támogatást sikerült szereznie (az azóta eltelt időszakban viszont 1,5 Md Ft támogatáshoz jutott).

Összességében tehát a bevételi oldal rendkívüli korlátokat szab az önkormányzati feladat ellátáshoz. Az önkormányzat által közvetetten vagy közvetlenül befolyásolható bevételek (SZJA, helyi adók) jelentős fokozására csak akkor van lehetőség, ha a város gazdasága megélné. *Szükség lenne a pályázatokon való részvételt is erősíteni.*

A város kiadásai

A város gazdálkodásának egyik legnagyobb problémája az, hogy a *rendelkezésre álló források egyre nagyobb hányadát* (1997: 57,5%, 2003: 70,1%) *az intézményi kiadások teszik ki* (41. táblázat). Az évek óta tartó kedvezőtlen tendencia eredményeként az intézményi kiadások 2003-ban sajnálatos módon már 70% feletti arányt értek el. A kiadások másik meghatározó tétele a Polgármesteri Hivatal működési kiadásai. A 2003-as esztendő kivéve (17%) a vizsgált időszakban 20 % körüli arányt képviseltek (41. táblázat).

Az intézményi kiadások növekvő aránya az összkiadásokon belül, illetve a gyakorlatilag azonos arányt képviselő Polgármesteri Hivatali kiadások mellett *szükségszerű, hogy a beruházásra, felújításra rendelkezésre álló pénzeszközök csökkenő arányt képviselnek az összköltségvetésben* (41. táblázat).

Figyelemre méltó az összköltségvetési kiadásokon belül *a személyi jellegű juttatások és a járulékok arányának növekedése*. Míg 1997-ben e tételek az összkiadásokon belüli aránya 42%, 2003-ban a költségvetési mérleg szerint arányuk 56% feletti. A személyi jellegű költségek növekedése a létszám- és bérpolitikai intézkedések következménye.

Elgondolkodtató, hogy a Polgármesteri Hivatal és részben önálló intézményei személyi jellegű juttatásai és a járulékok együttes összege 2003-ban mindössze 284 millió forinttal alacsonyabb, mint a városi beruházásokra fordított teljes összeg.

A kiadások reálértékének vizsgálata alapján a kép finomítható. A vizsgált időszakban a város összes kiadásai megőrizték reálértéküket, sőt 2003-ban (10249,7 MFt) az 1997-es (8612,0 MFt) bázisul választott évhez képest 19%-al növekedtek (42. táblázat). A kiadások szerkezetét vizsgálva, megállapítható, hogy az intézményi kiadások és a Polgármesteri Hivatal kiadásai minden esztendőben megőrizték reálértéküket. A beruházás reálértéke a bázisul választott 1997-es esztendőhöz képest minden esztendőben kisebb. A felújítások reálértéke is az elmúlt 3 évben csökkenő tendenciát mutat.

Az évenként elszámolt amortizáció és a felújítások, illetve beruházások évenkénti összevetéséből (43. táblázat) kiderül, hogy a felújítások mértéke egyik esztendőben

sem éri el az elszámolt értékcsökkenés mértékét. A nominálértéken történő összehasonlítás alapján is egyértelmű, hogy a *felújítás összege nem biztosítja a vagyonérték megőrzését*. Az amortizáció elszámolása azonban az eredeti bekerülési érték alapján történt, az eszközök újrabeszerzési értéke jóval magasabb. A város jelentős, még üzemeltető 0-ra leírt tárgyi eszközökkel is rendelkezik, amelyek után értékcsökkenés elszámolására nem kerül sor. A valós pótlásialap-szükséglet lényegesen magasabb, mint a számvitelben kimutatott amortizáció. Pontos mértékéről csak az egyedi eszközök jelenértékének meghatározásával lehetne képet kapni.

Ha azonban figyelembe vesszük, hogy csupán a vizsgált időszakban 66%-kal növekedtek az árak (ennél lényegesen „idősebb” eszközök is vannak a városnál), biztonsággal feltételezhetjük, hogy a felújítások és beruházások együttes értéke sem biztosítja a pótlást. Ez pedig azt jelenti, hogy *bár a város fizetőképességét megőrizte, a gondjaira bízott vagyon értékét nem tudta megőrizni*. Minden gazdálkodó legfőbb célja, feladata a vagyon értékének megőrzése, ezért ez a probléma a településfejlesztés szempontjából is halaszthatatlan feladatokat vet fel.

Kiemelendő végül a város *eladósodásának* kérdésköre. Miközben a város hitelállománya a vizsgált időszakban folyamatosan növekedett, a lekötött pénzeszközök állománya is nő. A hét év részletes adatai (44. táblázat) felvetik a hitel- és betétállomány-kezelés újragondolásának szükségességét. Ez különösen annak fényében javasolható, hogy a város eddig olyan önkormányzati gazdálkodást valósított meg, amiben a működés finanszírozása került előtérbe, ha azonban egy versenyorientált városfejlesztés irányába kíván elmozdulni, ez gazdálkodásban is szemléletváltást igényel.

A KÖZPONTI KORMÁNYZAT ÁGAZATI ÉS REGIONÁLIS FEJLESZTÉSI PREFERENCIÁI

- Békéscsaba városa viszonylag kevés központi fejlesztési forráshoz jutott a rendszerváltás óta, melyek együttesen sem voltak képesek kilendíteni a helyi gazdaságot a lassú növekedési pályáról.
- Az ágazati és a regionális fejlesztéseket célzó pénzeszközök közül – folyamatosan javuló pályázati tevékenység mellett – a Széchenyi Terv, illetve a Nemzeti Fejlesztési Terv, mint hazai (utóbbi az EU által társfinanszírozott), valamint a Kohéziós Alap Magyarországra jutó forrásainak jelentősége emelhető ki, de struktúrájuk nem kedvező, hiszen a valóban komoly eszközök a turizmus és az infrastruktúra (eleddig elmaradt) fejlesztését szolgálták/szolgálják.
- A valódi decentralizáció ismételt elmaradása a területfejlesztés leértékelődését eredményezte, a már bejáratott pályázati technikák helyébe pedig ismét a múlt rendszerből ismert egyedi, kijárásos technikák látszanak lépni.

A békéscsabai önkormányzat kiadási szerkezetét elemezve szembevetve a működési célra fordított eszközök tartósan magas aránya. A 2003-as évre előirányzott költségvetésben összességében 7,3%-nyi fejlesztési célú kiadásra nyílik mód, ami az egyébként is visszafogott korábbi költségvetési szerkezetekhez képest is látványos visszalépés. 2001-2002-ben a fejlesztésre fordított eszközök struktúrája meglehetősen kedvezőtlen volt, hiszen a város csak olyan beruházásokba tudott belekezdeni, melyekhez nagyszámú állami támogatást lehetett pályázni, s az ezekhez biztosított önrész általában ki is ürítette a városi fejlesztési kasszát.

Ennek részben következménye, hogy a helyi adópolitikából csaknem eltűntek a kedvezmények. (A helyi adók szintje magas, általában eléri az engedélyezett maximális szintet.) Az iparban a 100 millió Ft feletti beruházásra lehet alanyi jogon legfeljebb öt éves adómentességet kapni, ami további egy évvel meghosszabbodik, ha a befektetés színhelye az Ipari Park. A város és a meghatározó gazdasági szereplők közötti kapcsolat esetleges, a vállalkozók szemszögéből az összkép inkább negatív. A városi bürokrácia merev szabályértelmezései számottevően megnehezítik az önhibáján kívül átmeneti nehézségekkel küzdő cégek működését. Másik oldalról viszont a meghatározó gazdasági szereplőknek (pedig nincsenek sokan) nincs beleszólásuk nincs a város ügyeibe, a helyi gazdaságpolitika kidolgozásába.

Bár a város rendelkezik elfogadott ÁRT-vel, nincs gazdaságfejlesztési stratégia, marketing-stratégia, helyi befektetés-ösztönzési iroda vagy ilyen témával foglalkozó munkatárs. Ezt a feladatot az önkormányzat tulajdonában lévő Vállalkozói Centrum Kht., illetve az Ipari Parkot működtető munkaszervezet végzi (e kettő szerencsés módon egybeesik), részletes iránymutatás nélkül.

A területfejlesztés forrásaiból Békéscsaba mérsékelten részesedett, hiszen sem a város, sem térsége nem tartozik a valamilyen szempontból hátrányos helyzetű térségek/települések sorába. A pályázat útján elnyert források döntő hányada nem termelő cégekhez érkezett, ezért felhasználása csak a beruházás idejére szóló pezsgést eredményezett, továbbgyűrűző hatása nem volt. A helyi nagy- és középvállalatok nem, vagy alig voltak képesek pályázni a megyei, vagy regionális forrásokra, mert a kiírások feltételeit nem voltak képesek teljesíteni. Így még az a vállalati kör sem lehetett a decentralizált forrásmegosztás és -felhasználás kedvezményezettje, amelyik a helyi gazdaság hosszú távra szóló fejlődéséért a legtöbbet tehetné volna.⁴⁰

A központi kormányzat ágazati politikái közül a gazdaságfejlesztés, illetve a regionális politika a város számára kevés kézzelfogható segítséget adott. A helyi vállalkozók, valamint a gazdaságfejlesztéssel és befektetés ösztönzéssel foglalkozó szervezetek véleménye szerint területi kiegyenlítés Magyarországon nem létezik, vagy nincsenek látható eredményei. A decentralizált eszközök nagyságrendje elhanyagolható az igényekhez képest, a pályázati lehetőségek meghatározóan az önkormányzatok lakossági infrastruktúra fejlesztési tevékenységét, illetve a kisvállalkozások fejlődésének néhány területét segítik.

⁴⁰ Több esetben jutottunk olyan információhoz, hogy a külföldi tulajdonos tiltott le pályázati tevékenységet a helyi termelő egységben, így a fejlesztésre fordítható források számottevően lecsökkentek e cégek számára.

A gazdaságpolitika meghatározó programjai közül nagyobb számban csak a Széchenyi Terv egyes programjai kerültek megemlítésre. Többen kiemelték, hogy a technológiai megújulás támogatásában a Széchenyi Terv egyes vállalkozáserősítést célzó programjai alapvetően új szemlélettel közelítették meg a tőkehiányos kis- és középvállalatok gépberuházásainak támogatását, s igényelték volna a program folytatását, sőt kiszélesítését.

A Széchenyi Terv forrásaiból a megye 5%-kal részesedett, ez nagyjából 6 milliárd Ft többletforrást jelentett 2001-2002-ben. Ebből a békéscsabai kistérség egymaga 2,9 milliárd Ft-ot pályázott meg sikeresen, s Békéscsaba városa összességében több mint egymilliárdot tudott elnyerni. Ennek az összegnek kétharmada a fürdőfejlesztésre összpontosul, miközben a fejlesztési források szűkében lévő helyi ipari nagyvállalatok egyike sem tudott élni a pályázati lehetőséggel, vagy sikertelen volt a benyújtott pályázata.

A 2003-ban elindított *PEA-pályázatokra* a város öt témában nyújtott be kidolgozott háttéranyagot, ebből a *Natúrpark Program* nyert támogatást, mintegy 880 millió Ft értékben. Az újonnan induló városi nagyberuházások közül egy közel milliárdos léptékű iskolafejlesztést, valamint a főiskolai kollégiumi kapacitás növelését lehet még kiemelni. A gazdasági szférában a legnagyobb léptékű fejlesztés a Linamar Békéscsabai egységében megkezdett beruházás, mely az autóiipari alkatrészgyártást honosítja meg a város gazdaságában.

Nagyobb hatásúnak látszik a gazdasági fejlődéshez csak áttételesen kapcsolódó munkaügyi (Regionális Átképző Központ), illetve a közlekedési (út- és vasút építések, repülőtér fejlesztés) tárcák tevékenysége. Előbbi egy dél-alföldi léptékű funkciót telepített meg a városban, utóbbi lépések pedig hosszabb távon a város elérhetőségét, logisztikai helyzetét befolyásolhatják kedvező irányba.

Békéscsaba és térsége a megyén belüli relatív fejlettsége miatt alig részesült a vidékfejlesztési forrásokból (300 millió Ft). Ugyanakkor a városi vezetés nagy reményeket fűz az ISPA támogatás elnyeréséhez, melyre két területen is égető szükség volna. Egyik fontos feladat a közcsatorna hálózat kiépítése a ma még lefedetlen városrészekben, másik pedig a regionális hulladéklerakó kialakítása volna. Utóbbi témában a város kidolgozott környezetvédelmi koncepcióval és stratégiai programmal rendelkezik.

KÖZLEKEDÉSI INFRASTRUKÚRA

KÖZÚTI, VASÚTI, LÉGI KÖZLEKEDÉS

- Budapest közúti elérése Békéscsabáról nagyobb részben csak 2x1 sávós főúton lehetséges, a gyorsforgalmi út teljes megépítése 2015-re van előirányozva. A várost elkerülő útnak még csak az első szakaszát adták át, nincsenek a város sugárirányú főútjait összekötő transzverzálisok sem, így a kamionok és a személygépkocsik tranzitforgalma is keresztülhalad a belvároson.
- A Békéscsaba, Békés és Gyula között kiépítés alatt levő 2x2 sávós közúti összeköttetés erősítheti a közép-békési centrumok együttműködését, gazdasági fejlődését, a turizmus és az ingatlanpiac élénkülését.
- A város vasúti nemzetközi korridor mentén fekszik. A budapesti vasútvonal járatsűrűsége azonban alacsony, a Romániából érkező gyorsvonatok menetrendszerűsége kedvezőtlen. A Szolnok–Békéscsaba–Lőkősháza vasútvonalszakaszon a MÁV által rövid távon tervezett jelentős pályarekonstrukció, kétvágányúsítás és a békéscsabai állomásrekonstrukció a vasúti utazás idejének rövidülését, színvonalának emelkedését eredményezheti, és hozzájárulhat a város logisztikai potenciáljának erősödéséhez.
- A békéscsabai repülőtér rövid távon tervezett kiépítése hozzájárulhat a turizmus és az üzleti kapcsolatok élénkítéséhez.
- A belterületi utak minősége rossz, a burkolatlan utak kiépítése évek óta áll. A város úthálózata viszont általában nem túlterhelt: abszolút kapacitáshiány, rendszeres forgalmi dugó csak kivételképpen (Luther utca) fordul elő. A város méreteihez és forgalmához képest igen jelentős mértékűek a parkolási gondok, a belvárosi parkolóhelyek hiánya gátolja a forgalomcsillapított zónák kialakításának lehetőségét. A tervezett közúthálózati fejlesztések (a 44-es autópályát kiépítése, északi elkerülő út II. ütem, kerékpárutak) elmaradása esetén Békéscsaba belvárosában is rendszeressé válhatnak a forgalmi dugók, nőhet a környezeti terhelés és a balesetveszély. A jelenlegi városfejlesztési tendenciák (a Dobozi út, az Oncsa-kertek területének gyors beépülése) alapján valószínűsíthető, hogy hosszabb távon az elkerülő utat eléri a város, így az gyakorlatilag belterületi úttá válik.
- A vasúti fővonal „kettévágja” a várost, jelentős lakóterületekről (Nyugati Kertváros) nehezíti a városközpont megközelítését; a vasutat keresztező gyűjtőutak (Franklin, Veres P., Kolozsvári) állapota különösen rossz.

Külső közlekedés

Közúthálózat

Békéscsaba közúthálózati fekvése, feltártsága hagyományosan előnytelen: a jelentős nemzetközi forgalmat is hordozó (M)5-ös és 4-es utak közötti, viszonylagos forgalmi árnyékban levő térség központja. Békéscsaba közigazgatási határán belül az országos közúthálózat összesen 11 útjának – ebből 1 elsőrendű, 2 másodrendű főút, 5 összekötő, 2 bekötő, 1 állomáshoz vezető út – összesen mintegy 60 km-nyi szakasza található (az újonnan átadott elkerülő szakaszt nem számítva). Ebből a nemzetközi és a fővárosi összeköttetéseket alapvetően a 44-es út biztosítja. A 47-es út inter- és intraregionális szerepkörű, az összekötő utak elsősorban kistérségi (vonzáskörzeti) jellegű forgalmat hordoznak, míg a másik 4 rövid szakasz kifejezetten lokális, békéscsabai jelentőségű.

E hálózati helyzetből eredően a város és környéke elérhetőségének javítása az 1990 óta eltelt időszakban sem tartozott a kormányzati úthálózat-fejlesztési politika kiemelt prioritásai közé. *A város a megyeszékhelyek azon, utolsó harmadához tartozik (Szombathellyel, Kaposvárral, Zalaegerszeggel, Salgótarjánnal együtt), amely a kormányzati tervek szerint csak 2015 körül fog csatlakozni a gyorsforgalmi hálózathoz (a 44-es főút autóúttá fejlesztése révén). Ugyanakkor a főváros, illetve a nyugati országrész elérhetősége egyértelműen javult 1990 óta (a 44-es főút elsőrendűvé minősítése, jó részének rehabilitációja, az új tiszauji híd megépülése, illetve legutoljára az M5 autópálya matricássá válása miatt). A rendkívül intenzív Békéscsaba–Gyula térkapcsolatok miatt szintén kedvező fejlemény volt a város lakossága számára – és a város csomóponti szerepkörét is erősítette – a 44-es út Gyula–Békéscsaba szakaszának mára csaknem teljesen befejeződött négy sávossra bővítése, és a gyulai határátkelő, illetve a gyulai elkerülő út megépítése. Így, adottságait és az ország gazdasági helyzetét reálisan értékelve, Békéscsaba a közúthálózat-fejlesztés tekintetében sem abszolút értelemben, sem pedig más városokkal összehasonlítva nem tartozik az 1990 óta eltelt időszak legnagyobb vesztesei közé.*

A legforgalmasabb folyosók közötti fekvésből eredően a város körzetének csomóponti szerepköre, tranzitforgalma viszonylag kisebb, mint megyeszékhely-társainak többségéé. Igaz, e helyzetnek 2004 szeptemberéig erősebben érvényesültek a negatív (gazdasági), mint a pozitív (környezeti, forgalmi) hatásai, hiszen a tranzitforgalom elkerülő út híján teljes egészében a város belterületi útjain áramlott át. A tervek szerint teljesen 2006-ra elkészülő elkerülő út minden bizonnyal hosszú távon is garantálja a belterület megfelelő levegőminőségét, a zajterhelés viszonylag alacsony szintjét és a belső forgalom viszonylagos zavartalanságát, így a Békési és Szarvasi út közötti II. szakasz megépítése a városnak is elsőrendű érdeke.

Az országos közlekedéspolitika 1990 óta az új hálózati elemek építésére fordított összegeknél egy nagyságrenddel kevesebb, és a meglévő hálózatok adottságaiból fakadó szükségletekhez képest elégtelen forrásokat biztosít az utak fenntartására, illetve felújítására, aminek következtében az útállapotok gyorsuló romlása tapasztalható országosan és Békéscsaba térségében egyaránt. Ugyanakkor, mivel a Közútkezelő Kht. szűkös erőforrásait érthetően a forgalmasabb szakaszokra koncentrálna, a város környéki utak állapota jobb a megyei, sőt az országos átlagoknál

is. Néhol, pl. a Kht. által kezelt Orosházi úton jelentős rekonstrukció, csomópont-átépítés (Madách utca) is történt a közelmúltban. Mindez persze csak annyit jelent, hogy a *Békéscsaba területére eső útszakaszok burkolatállapota a műszeres mérések szerint leggyakrabban és átlagosan is a 3-as („tűrhető”) minősítés körül van az öt fokozatú skálán (az országos átlag a 4-es, „nem megfelelő” szint körüli). Jócskán fordulnak elő 4-es, sőt 5-ös („rossz”) minősítésű szakaszok még a főutakon is, például a 44-es út Kondoros–Békéscsaba szakaszán, amely egyelőre kimaradt a rehabilitációból – igaz, ennek megoldására, és a 44-es (illetve a 47-es) út EU-szabványnak megfelelő 11,5 tonnás teherbírásra való átépítésére várhatóan 2-3 éven belül sor kerül.*

A személygépkocsi-ellátottság mutatója alapján a város a rendszerváltáskor a megyeszékhelyek középmezőnyébe tartozott (1992: 212 db/ezer állandó lakos). Mivel az elmúlt évtized növekedési üteme is az országos átlagnak felelt meg (30%-os növekedés) a város helyzete e téren ma is átlagosnak mondható (2002-ben 277 db/ezer fő), tehát lényegesen jobban áll, mint a jövedelmi, ill. gazdasági mutatók terén (45 táblázat). Városi átlagban a háztartások bő fele rendelkezik saját autóval, de ez városrészenként szélsőségesen szóródik: kimagaslóan jó az ellátottság a „Jaminai övezeten” belüli Nyugati kertvárosban, „Oncsa–Béke kerti vegyes övezetben”, a „Lencsési kisvárosias övezetben”, és a „külső falusias övezeten” belüli Mezőmgyeren, kifejezetten alacsony viszont mind az „Állomás”, mind a „Millenniumi–Kazinczy” nagyvárosias övezetekben (46 táblázat).

A térség hálózati helyzetéből, a szerényebb tranzitszerepből következően ugyanakkor, *Békéscsaba térségének közútvai a megyeszékhelyek átlagánál kevésbé forgalmasak.* A forgalom fejlődése 1990 óta általában véve elmaradt az országos átlagtól, így a város – Salgótarján, Eger, Szombathely, Szekszárd, Kaposvár társaságában – e téren a megyeszékhelyek rangsorának utolsó harmadában található. A legnagyobb terhelést a 44-es út Gyula–Békéscsaba szakasza viseli, ennek zsúfoltságát a 4 sávra bővítés és az elkerülő szakaszok megépülése mára gyakorlatilag megoldotta. Így a város környékének úthálózata a jelenlegi forgalmi igények torlódásmentes lebonyolítására alkalmas, 80%-ot meghaladó kapacitáskihasználtságú külterületi szakasz a város közelében nincs. *Kisebb problémák inkább a hálózat vonalvezetéséből, szerkezeti sajátosságaiból adódnak (pl. vasúti keresztezések).*

Vasúthálózat

Vasúthálózati szempontból a város helyzete lényegesen kedvezőbb a közútinál. A Budapest–Szolnok–Lőkösháza fővonal a nemzetközi törzshálózat és egyúttal a IV-es páneurópai korridor eleme, a teherszállítás szempontjából hazánkban legforgalmasabb ÉNY–DK-i tengely része. Az ebből következő jelenbeli hasznok, illetve potenciális lehetőségek ugyanakkor erősen korlátozottak. Egyrészt a vasúti áruszállítás szerepe – belföldön, illetve a Balkán irányába is – jelentősen visszaesett a kilencvenes években. A kombinált szállítás volumene egyelőre csak lassan nő, s a békéscsabai konténerterminál kapacitásai is jórészt kihasználatlanok, RO-LA terminál pedig a versenytárs, s közúti szempontból előnyösebb helyzetű városokban (Arad, Szeged) működik. Így a város logisztikai potenciálja leértékelődött.

Másrészt 1990 óta egészen napjainkig nem történt érdemi beruházás Békés megye vasútvonalait érintően (kivéve Békéscsaba állomásépületének részleges rekonstrukcióját), így – a napi 2-2 pár IC-, illetve IP-vonat megjelenésétől eltekintve – a személyszállítás színvonalában sem következett be lényegi előrelépés. Így a vasút térvesztése e szempontból is jelentős (bár az elmúlt években a folyamat lelassult). Kedvező fordulat csak a közelmúltban történt. Megkezdődött a Lókösháza–Békéscsaba szakasz pályarehabilitációja (100 km/h sebességre), s ISPA-támogatásból várhatóan 2007 végére teljesen megújul a Békéscsaba–Budapest pálya. Kiépül a második vágány még hiányzó szakasza, felújítják a Gyoma–Békéscsaba közötti vágányokat, s Budapestig 120 (sőt, egy rövid szakaszon 160) km/h-s sebességgel haladhatnak majd a vonatok. A rekonstrukció lehetőséget kínál a vasútállomás rekonstrukciójának befejezésére, illetve a vágányokhoz vezető aluljárórendszer kialakítására, a meglévő aluljáróval való összekötésére.

Repülőtér

Békéscsaba rendelkezik egy füves repülőtérrel, amelynek fejlesztésére a rendszerváltás óta a város és a megye részéről is erőteljes törekvés van. Egyelőre azonban mindez lényegében nem realizálódott, s a projekt nem élvez kormányzat által támogatást sem, ugyanakkor jelentős a közeli repülőterek konkurenciája (Arad, Szeged). Jelentős forgalom, illetve gazdaságfejlesztő hatás mindenesetre középtávon még a megvalósulás esetén sem várható reálisan a repülőtértől (a betonpályás, a kormányzat által a két kiemelt regionális repülőtér egyikeként számon tartott Debrecenben, ahol milliárdos korszerűsítés is történt, 2003-ban mindössze háromezer fős utasforgalmat regisztráltak).

A belső közlekedés feltételrendszere

A belterületi utak állapota, fejlesztése

A város belterületi úthálózatának gerincét az országos közúthálózat Békéscsaba belterületein átvezető 10 útjának jelenleg összesen 20 km-nyi (20062 m), állami kezelésű szakasza képezi, amely teljes egészében szilárd burkolatú. Ehhez csatlakozik – a 2004. március 29-i vagyonleltári állapot szerint – mintegy 734 db, önkormányzat tulajdonában és kezelésében levő, összesen 240 km-nyi (239.949 m), helyi közút, amelyből a kiépített szakaszok 188.102 km-t (78,5%) tesznek ki, jelen állapotukban összesen közel 8 Md Ft vagyonértéket képviselve.⁴¹ A belterületi utak hossza a város belterületi lakosságához képest – Békéscsaba „földszintes” jellegéből, a sokemeletes lakóépületek viszonylagos hiányából következően – igen nagyra számít (a megyeszékhelyek között a második), és jelzi, hogy az önkormányzatra fajlagosan nagyobb teher hárult, illetve fog hárulni az utak kiépítésének és fenntartásának kapcsán, mint a megyeszékhelyek többségében (45. táblázat).

⁴¹ A vagyonleltár, illetve a 2003. dec. 31-i állapot alapján a KSH számára készített önkormányzati jelentés adatai között ugyanakkor némi eltérés tapasztalható, hiszen ez utóbbi valamivel rövidebb úthosszról (234.978 m), ezen belül azonban hosszabb (189.045 m), viszont valamivel kisebb területű burkolt szakaszcsoportról számol be.

Békéscsaba a rendszerváltáskor alacsony kiépítettségű helyi közúthálózatot örökölt: az önkormányzati kezelésű belterületi utak alig fele volt szilárd burkolatú, amivel a megyeszékhelyek rangsorának utolsó előtti helyén állt (45. táblázat). Az 1990–1998-as időszakban azonban az önkormányzat egyértelmű prioritásként kezelte az utcák burkolását, s a saját forrásból finanszírozott beruházások eredményeként a kiépítési arány – annak ellenére, hogy az időközbeni jelentős belterületbe vonások eredményeként mintegy 20 km-nyi földúttal gyarapodott a belterületi úthálózat – 80% fölé emelkedett a burkolt utak aránya. Ezzel Békéscsaba 1998-ra megyeszékhelyek középmezőnyébe került, noha e városok többségében is jelentősen javult a kiépítettség.⁴² Az utóbbi években azonban gyakorlatilag leállt az utcák burkolása Békéscsabán, pedig, bár a tradicionális belterületen már csak elvétve találhatók földes útszakaszok, az újonnan belterületbe vont részeken, a legintenzívebb lakásépítés térségeiben jórészt hiányoznak a burkolt utak. Ennek megoldása – már csak az önkormányzatra vonatkozó alapközmű-kiépítési kötelezettség miatt is – a következő évek fejlesztési feladata.

A meglévő önkormányzati úthálózat *nyilvántartása*, bár két különálló rendszerben, de megoldott: egyrészt a vagyongazdálkodás részeként, másrészt pedig az utak állapotának adatait tartalmazó TUTORG rendszer keretében. A tsz-ek által átadott és az önkormányzat által alapfokon kezelt – ugyanakkor a város tulajdonába soha át nem vett – mintegy 470 km-nyi külterületi földút nyilvántartása az ország legtöbb önkormányzatához hasonlóan Békéscsabán is megoldatlan. A burkolt úthálózat állapotát 13 szempont alapján átlag 3 évente méreti fel és rögzíti az önkormányzat, ami kielégítőnek tekinthető. A hálózat *fenntartása*, karbantartása az 1991-ben elfogadott városüzemeltetési koncepció alapján folyik. *A költségvetésben a város által biztosított keret – 2004-ben 108 M Ft – a városüzemeltetési koncepcióban megfogalmazott minimális célra, a forgalom fenntartására* (kátyúk megszüntetése, burkolati jelek, jelzőtáblák megfelelő állapotban tartása) *ez idáig minden évben elegendőnek bizonyult*, sőt, az alkalmazott fenntartási stratégia és műszaki megoldások (gyors kátyúzás, repedések kiöntése bitumennel, lehetőség szerint felületi bevonatok alkalmazása) az útszerkezetek élettartamának megnövelésére is alkalmas volt.

Az úthálózat felújítása, az aszfaltburkolatok cseréje azonban gyakorlatilag a 80-as évek vége óta szünetel: egy-két alkalmi kivételtől eltekintve az önkormányzat nem biztosított forrást erre a célra, s a meglévő úthálózatra fordított összegek 1995 óta egyetlen évben sem érték el a város költségvetési kiadásainak 1%-át (2004-ben 0,65%). Összességében egyértelműen kijelenthető, hogy a jogos igényektől elmaradó szűkös forráslehetőségek közepette 1990 óta a mindenkori békéscsabai önkormányzat ugyanazt a stratégiát követte a belterületi közúthálózattal kapcsolatosan, mint az ország önkormányzatainak többsége, illetve mint a mindenkori magyar kormány az országos közutakkal kapcsolatban: vagyis a fejlesztésekre (új beruházásokra) koncentrált a forrásait, míg a fenntartásra, különösen a felújításra ehhez és a szakmailag indokolt szükségletekhez képest egyaránt nagyságrendekkel kevesebbet fordított. Ez a stratégia látványos eredményekkel is járt, de mára egyre inkább kiütköznek árnyoldalai. Az elmaradó felújítások miatt ugyanis a legtöbb felületi

⁴² A pontosabb összehasonlítás nem célszerű, mert a megyeszékhelyek többségében lezajlott jelentős mértékű belterületbe vonások, illetve az önkormányzati útnyilvántartások pontatlanságai és alkalmankénti korrekciója következtében gyakran egyik évről a másikra mutatkozó hatalmas „ugrások” miatt a KSH-TSTAR vonatkozó adatait csak jelentős távolságtartással szabad kezelni.

aszfaltréteg életkora jóval túl van a szakmailag általánosan elfogadható 15 éven. Mindez a mégoly körültekintő fenntartás mellett is ahhoz vezetett, hogy a burkolatok tartalékai kimerülőben vannak. Ez most még nagyobb részben „csak” a romló útminőségben, illetve az egyre növekvő fenntartási (kátyúzási) igényekben mutatkozik meg, azonban ha néhány éven belül nem kezdődik jelentős útfelújítási program, a burkolatok gyorsuló, és egyre nagyobb részben visszafordíthatatlan tönkremenetelével, a csak a rendkívül drágán, teljes szerkezetcserevel javítható állapotba kerülésével kell számolni Békéscsaba belterületi útjai esetében is. Ezt jelzik a TUTORG rendszer adatai is: míg 1994-ben még csak 7 db, 2000-ben már 47 db volt az élettartama végére került, azonnali beavatkozást igénylő útszakaszok száma és az esedékes 2003-as kimutatás vélhetően még rosszabb adatokat fog mutatni.

A kérdőíves felmérések tanúsága szerint a lakosság szubjektív tapasztalata e tekintetben teljes mértékben alátámasztja, visszatükrözi az objektív tényeket. Az utakat, járdákat általában véve romló állapotúnak érzékeli a kérdezettek 56%-a (ennél rosszabb arány csak a megélhetési- és munkalehetőségekkel kapcsolatban mutatkozik). A kép ugyanakkor differenciált. Míg a városból kivezető utak állapotát – az objektív mérésekkel egybecsengően – közepesre (100 fokú skálán 52 pontra) értékelték átlagosan, addig a lakásuk és a belváros közötti utak állapotát átlag 42, lakókörnyezetük főbb utcáinak állapotát 38, míg lakókörnyezetük mellékutcáit már csak 30 pontra minősítették. Városrészenként természetesen mindhárom mutatót tekintve szóródik az értékelés, ám a különbségek nem túlságosan nagyok – vagyis szinte minden városrészben közepesnél rosszabbnak ítélik környékük útjainak állapotát (46. táblázat). Összességében a legnagyobb az elégedetlenség a „Külső tanyás övezetben”, de a Belvárost É-ről és Ny-ről körülvevő övezetekben és a „Lencsési kisvárosias övezetben” is, a legelégedettebbek pedig a Belvárosban és a „Berényi úti kertvárosias övezetben”, továbbá a Mezőmgyeren élők – mindez az állami kezelésű utak relatíve jobb állapotát (is) tükrözi.

Világosan látszik ugyanakkor az is, hogy az emberek többsége nemcsak hogy rossz, hanem egyre romló útállapotokat érzékel, és az adott költségvetési helyzetben is relatíve többet költene az utakra. Az 1998 óta elvégzett 5 békéscsabai közvéleménykutatásban ugyanis egyre kevésbé elégedettek az önkormányzat által „útépítésre” fordított összegek nagyságával. Noha már 1998-ban is -36 ponttal értékelték ezt a -100-tól +100-ig tartó skálán, ez az érték 2004-re -72 pontra módosult, és immár csak a munkahely-teremtésre fordított kiadásokkal elégedetlenebbek ennél 13 lehetőség közül. Ráadásul az 1995 óta zajló kérdésekben egyre nagyobb összeget szánnának „közműfejlesztésre” (ezek között szerepelnek az utak is): 1000 Ft-ból 1995-ben még csak 90, 2004-ben már 144 Ft-ot – immár többet, mint gazdaságfejlesztésre, vagy a közoktatásra (csak az egészségügynek van nagyobb prioritása. Amikor pedig lakókörzetük legsúlyosabb konkrét problémáit kellett a megkérdezett békéscsabaiaknak megfogalmazniuk, akkor az úthálózat fejlesztése (ezen belül az útfelújítás) már a leggyakoribb elvárásnak mutatkozott általában véve és az önkormányzattal szemben egyaránt (az említések 25%-a, a járdaépítéssel és egyéb közlekedési problémákkal együtt 33%). A legtöbben e célra jegyeznének akár kötvényt is, de ugyancsak legtöbben ezt tartották annak a célnak, amire lakókörnyezetükben a leginkább kellene pénzt áldozni (22%; a járdaépítéssel, az egyéb közlekedési fejlesztésekkel együtt pedig közel 40% az arány). A legnagyobb arányban a „Külső tanyás övezet” és a „Jaminai kertvárosias övezet” lakói elkötelezettek e célok mellett.

A belterületi úthálózat forgalmi helyzete

A belterületi úthálózat forgalmi helyzetéről – a forgalmi, és az ezzel összefüggő környezeti terhelésekről, a forgalom időbeli változásairól, a főbb forgalmi irányokról, a hálózat egyes elemeinek kapacitáskihasználtságáról, közvetve tehát a közlekedők igényeinek való megfeleléséről – a legpontosabb, legobjektívebb tájékoztatást a forgalomszámlálási eredmények szolgáltatják. Sajnos a város önkormányzati kezelésű útjain 1990 óta nem végeztek forgalomszámlálást, így csak az állami kezelésű úthálózat Békéscsabán áthaladó szakaszain található összesen 12 mérőpont adataira lehet támaszkodni a helyzet elemzésekor. Igaz, jórészt ezek az utak alkotják a városi hálózat gerincét, azonban legalább néhány, a város közlekedése szempontjából meghatározó önkormányzati út (csomópont) forgalmának objektív felmérése is indokolt lenne a jövőbeni közlekedésszervezési, útfenntartási és -fejlesztési döntések megalapozott meghozatalához.

A rendelkezésre álló adatok tanúsága szerint *a város úthálózata általában nem túlterhelt*. Bár több mért ponton is az út kiépítettségéhez képest még elfogadható elvi maximum (2x1 sáv esetén 10000, 2x2 sávnál 20000 egységjármű) közelében van az átlagos napi forgalom, ezt jelentősen meghaladó terhelés (abszolút kapacitáshiány) a mért 12 pont közül csak a Berényi út városközponthoz legközelebbi szakaszán fordult elő (47. táblázat, [36. ábra](#)). Mindez persze nem mond ellent annak a tapasztalatnak, hogy a csúcsórai terhelések, különösen egyes belvárosi csomópontokban, illetve a viszonylag szűk áteresztőképességű önkormányzati utakon (mint pl. a Luther utca, ill. a Lencsési út) szintén meghaladják az optimumot, így *ezen a szakaszokon lelassul a haladás, esetenként kisebb-nagyobb forgalmi dugók alakulnak ki. Ezek a jelenségek azonban Békéscsabán mégis inkább kivételnek számítanak, s a legtöbb más megyeszékhelyhez képest lényegesen ritkábbak. Az elkerülő út megépítése várhatóan csökkenteni fogja a belvárosi utak forgalmát is, így középtávon a város belterületén kapacitásnövelő célú úthálózati fejlesztésekre (bővítés, új összeköttetés kiépítése) általában nem lesz szükség.*

A rendszerváltás óta eltelt időszak forgalomfejlődési tendenciáit értékelve elmondható, hogy – összefüggésben a város és tágabb térsége kedvezőtlen gazdasági folyamataival, növekvő lemaradásával – *a forgalomnövekedés mértéke a belterületi utakon viszonylag szerény volt* (15% körüli, az országos kb. 25%-kal szemben). Mindeközben, bár kisebb ingadozások előfordultak, *alapvetően nem változott meg a forgalom szerkezete sem*: 20%-ot meghaladó összesített forgalomnövekedés a mért pontok közül csak a Berényi és a Bartók úton fordult elő. A kilencvenes évek közepéig tartó stagnálással szemben ugyanakkor az utóbbi években az országoshoz hasonlóan Békéscsabán is gyorsabban növekszik a forgalom (kb. évi 2-3%). A mérőpontok adatai alapján Békéscsaba belterületén kevésbé érzékelhető a tehergépjárművek forgalmának országosan általános és intenzív növekedése. *A 44-es út Békéscsaba–Gyula szakaszán áthaladó tehergépjárművek száma az elmúlt évtizedben közel duplájára emelkedett és Szarvas, illetve Orosháza irányában is mintegy 50%-os a növekedés, így feltehető, hogy az áthaladó teherautók jelentős része az önkormányzati kezelésű szakaszokat használja az áthaladásra.*

A városi *forgalomszervezés* helyzetének megítélése szakmai és lakossági viták tárgya. Tény, hogy az *öröklött városszerkezeti adottságok több szempontból nem előnyösek. A vasúti fővonal „kettévágja” a várost, jelentős lakóterületekről* (Jamina, Nyugati

Kertváros, ~15 ezer fő) nehezíti a városközpont megközelítését; a vasutat keresztező gyűjtőutak kiépítettsége nem ideális. A népes Lencsési lakótelepet egyetlen tengely kapcsolja a városközponthoz. A belváros útjai jórészt kis kapacitásúak. Egyes csomópontok (pl. Dobozi-Gyulai út, Orosházi-Gyár utca) balesetveszélyesek. A város méreteihez és forgalmához képest *jelentős mértékűek a parkolási gondok*, belvárosi parkolóhelyek hiánya gátolja a forgalomcsillapított zónák kialakításának lehetőségét.

E problémák átfogó megoldására viszonylag kevés intézkedés történt 1990 óta. Mindenképpen pozitív fejlemény ugyanakkor, hogy a Kossuth teret kivéve – a személygépkocsi-közlekedés szempontjából – jól összehangolt jelzőlámparendszer van a városban. A jobbkézsabályos kereszteződések mindenhol táblás irányítás váltotta fel. Kiterjedtek a lakó-pihenő övezetek. Vitatott ugyanakkor az egyirányúsítások megszüntetése, egyes csomópontok forgalmakialakítása, illetve a fizető parkolási rendszer, és nem dőltek még el az elkerülő út megépüléséből szükségképpen következő forgalomszervezési-adminisztratív kérdések sem.

TÖMEGKÖZLEKEDÉS

- A Békéscsabát érintő helyközi tömegközlekedés utasainak meghatározó részét a városba beingázó dolgozók, illetve a bejáró tanulók adják – a Békés, illetve Gyula irányában, továbbá a közép-békési térség nagyobb községeiből (Doboz, Újkígyós, Szabadkígyós) a legnagyobb az utasáramlás. A szűkebb térség jó tömegközlekedési kapcsolódása Békéscsabához akár a jelenleginél nagyobb ingázó létszám mozgatását is lehetővé tenné jelentősebb befektetés esetén.
- A helyi tömegközlekedés jórészt korszerű, környezetkímélő, megfelelő befogadóképességű buszokkal bonyolódik.
- Az országosan kiemelkedő mértékű kerékpáros közlekedés lebonyolítására létesültek ugyan kerékpárutak, ezek vonalvezetése azonban több helyütt kedvezőtlen, nincsenek hálózattá szervezve; a tranzit- és gyűjtőutakon haladó vagy azokat keresztező kerékpárosok lassítják a gépjárműforgalmat, növelik a balesetveszélyt.

Helyközi tömegközlekedés

A Békéscsabát érintő helyközi tömegközlekedés utasainak meghatározó részét a Békéscsabára beígázó dolgozók (számuk a 2001-es népszámlálás adatai szerint 7975 fő – a városban foglalkoztatottak 25%-a), illetve bejáró tanulók (5366 fő – a város oktatási intézményeiben tanulók 32%-a) adják, mivel többségük tömegközlekedési eszközzel jár be. Ehhez képest a városi szolgáltatások igénybevétele, illetve különösen a békéscsabai lakosok városhatárt átlépő utazásai kisebb utazásszámot jelentenek: helyközi tömegközlekedési eszközre a megkérdezett békéscsabaiak fele (!) szinte soha, további 30%-a pedig havi gyakoriságnál ritkábban száll!

A megye 25 településéből meghaladja a 100-at a naponta Békéscsabára ingázók száma (48. táblázat) – ezek mindegyikéből legalább napi 10 közvetlen tömegközlekedési járat közlekedik a városba. Észak- és Dél-Békés megye mintegy kéttucatnyi települését kivéve minden településből legalább egy autóbussznyi utaznak naponta Békéscsabára, de a közvetlen békéscsabai járattal a megye mindössze 12 települése nem érintett. A Gyoma–Lőkösháza vasútvonal körzetét, valamint a (lényegesen kisebb forgalmú) Mezöhegyes–Mezőkovácsháza–Kétegyháza vasútvonal településeit kivéve mindenhol az autóbusz a bejárók fő közlekedési eszköze. A tömegközlekedési igények a kilencvenes évek eleji kisebb (vasúton nagyobb) visszaesés óta stabilak, sőt enyhén emelkednek. Hosszú idő óta változatlanok a legforgalmasabb viszonylatok is – az ingázási irányoknak megfelelően a Békés, illetve Gyula irányában, illetve a közép-békési térség nagyobb községeiből (Doboz, Újkígyós–Szabadkígyós) a legnagyobb az utasáramlás Békéscsaba felé. A szolgáltatás 1990 óta érzékelhetően javuló színvonala miatt ugyanakkor ott, ahol lehetőségük van a választásra, a vasúttal szemben egyre inkább az autóbust választják az emberek. Meg kell jegyezni, hogy a város ilyen jó tömegközlekedési elérhetősége lehetővé tenné akár a jelenleginél nagyobb ingázó létszám mozgását is jelentősebb befektetés esetén. Az utóbbi 2-3 évben a béremelések (minimálbér) következtében az ingázás költségei egy, a korábbi éveknél számottevően nagyobb kör számára teszik lehetővé a napi ingázást, akár egyéni, akár tömegközlekedés igénybe vételével, így a mozgósítható munkaerő mennyisége aligha lehetne akadálya egy nagyobb léptékű termelőüzem fogadásának.

Helyi tömegközlekedés – kerékpáros közlekedés

Békéscsaba helyi tömegközlekedési helyzetének megítélése nem egyértelmű. A más megyeszékhelyekkel való összehasonlítás alapján ugyanis a város tömegközlekedési teljesítményei – lakosságszámához, illetve relatíve nagy kiterjedéséhez képest különösen – alacsonynak mutatkoznak (37. ábra). Már 1990-ben is a második legkisebb volt Békéscsaba tömegközlekedési forgalma a megyeszékhelyek között, majd 1990 és 2002 között ezek az adatok itt csökkentek a legnagyobb mértékben (1/3-dal), így ma is csak a feleakkora Szekszárdot előzi meg a város e téren (45. táblázat). Másrészt azonban a rendszeres utasszámlálási adatok szerint zsúfoltság csak csúcsidőszakban, és csak egyes viszonylatokon (elsősorban a Lencsési lakótelepen) jellemző, a buszok átlagos kihasználtsága nem nagyobb, mint a hasonló városokban. Az alacsony teljesítmények fő oka tehát a lakossági igények hiánya. Ezt megerősíti a kérdőíves felmérés eredménye is, mivel a tömegközlekedés fejlesztésével kapcsolatos konkrét igényeket viszonylag kevesen fogalmaztak meg. A helyi buszközlekedés

színvonalát a megkérdezett használók átlagosan 3,65-re „osztályozták” (44% adott 4-est), ami látszólag nem túl rossz eredmény – viszont így is ez volt a legalacsonyabb átlagérték a kérdezett 13-féle szolgáltatás között.

A nagyobb tömegközlekedési igények hiányának legfőbb oka az, hogy *a lakosság legfontosabb helyi közlekedési eszköze – a megyeszékhelyek között egyedülként, mintegy békéscsabai „sajátosságként” – a kerékpár.* A 2001-es népszámlálás adata szerint a Békéscsabán élő aktív keresőknek legfeljebb 18–20%-a veszi igénybe a helyi tömegközlekedést a munkába járáshoz; ezt közel másfélszeresen meghaladja a személygépkocsi jelentősége (26–28%); a kerékpárt mintegy harmaduk használja munkába járásra, 6% otthon dolgozik, 15% pedig gyalog jár dolgozni ([38. ábra](#))⁴³. (A keresők 8%-át kitevő ingázók viszont elsődlegesen – mintegy 60%-ban – személygépkocsit (is) használnak munkahelyük megközelítésére). Az iskolába járás eszközeiről sajnos nem tett közzé adatot a KSH, de a tanulók számára bizonyosan valamivel kisebb a személygépkocsi, és nagyobb a helyi buszok jelentősége. A helyi Volán-járatokon utazók 40%-a ugyanis tanuló/nyugdíjas bérletes (ugyancsak 40% a felnőtt bérletesek aránya is, pedig e csoport létszáma a tanulókét jelentősen felülmúlja).

Tökéletesen egybecsengenek mindezzel a kérdőíves felmérés adatai is, mivel a megkérdezettek háztartástagjainak 37%-a használ a munkába/iskolába járáshoz kerékpárt, 26%-a személygépkocsit, és 25%-a tömegközlekedési eszközt. Még beszédesebb, hogy a kérdőíves felmérés tanúsága szerint *a békéscsabaiaknak 37%-a soha nem száll fel helyi autóbuszra, és további 22%-uk is csak ritkábban, mint havonta. A rendszeres, heti többszöri helyi tömegközlekedés-használók a város lakosságának mindössze 22%-át teszik ki!* (A téli időszakban ugyanakkor, amikor a kerékpáros közlekedés feltételei rosszak, mintegy 10%-kal nő a helyi járatok forgalma). A tömegközlekedés jelentőségét tekintve városrészenként igen nagy különbségek vannak, jórészt szinkronban az autóbuszok járatsűrűségével, illetve az utasszámlálások adataival ([39. ábra](#)). Ezek szerint a legtöbben a Lencsési lakótelepre közlekedő járatokat használják (17-es, 7-es, 17G); majd a jaminai buszokat (3, illetve 1-2), majd a Mokryt, a Kazinczy lakótelepet és Gerlát érintő buszok következnek (5, 8, 20).

A helyi buszközlekedés szerkezete az 1985-ös átszervezés óta is folyamatos változásban van. Az általános kínálatszűkítés mellett – amit részben közvetlenül a gyárbezárások, – leépítések váltottak ki – az újonnan jelentkező igényekre (Tesco, Csaba Center, Hirschmann, SMK) viszonylag rugalmasan reagált a szolgáltató. A járatsűrűségek a Lencsési buszokat kivéve alacsonyok (csúcsidőben is csak 20 perc, egyébként ritkább). Ugyanakkor a buszok színvonala és életkora viszonylag kedvező, köszönhetően a város és a Volán közötti megállapodásnak (évi 1db új helyijáratú busz beszerzése önkormányzati, 2 db Volán forrásból), ami az állomány 10 évenkénti cserélődésére ad lehetőséget. A Körös Volán és az önkormányzat között az együttműködés korrekt, az eddigi szolgáltatási színvonal megtartását veszélyezteti ugyanakkor, hogy a társaság évente 50 M Ft-nyi ráfizetéssel üzemelteti a helyi buszokat, amit a helyközi ágazat nyereségéből fedez. A személyszállítás új, EU-konform törvényi szabályozása miatt (33/2004. tv.) viszont 2005-től a helyi

⁴³ Abszolút pontos számadatokat nem lehet megadni a gyakran változó eszközöket használók, illetve az utat többféle eszközzel megtevők miatt.

buszközlekedésre szolgáltatási szerződést kell kötni, a keresztfinanszírozást meg kell szüntetni, és a szolgáltató igazolt veszteségeit a megrendelő önkormányzatnak meg kell téríteni.

A rendkívül nagy arányú kerékpárhasználat a kerékpáros közlekedés szempontjainak kiemelt kérdésként való kezelését indokolja Békéscsabán. A kérdőív adatai alapján a városrészek lakóinak kerékpár-használati gyakorisága között igazán szignifikáns különbségek nincsenek. Az átlagosnál kissé gyakoribb kerékpárhasználattal jellemezhető részek – a külső övezetekből Mezőmegyer és a Kenderföldek, a „Bartók–Kétegyházi úti vegyes övezet”, a „Lencsési nagyvárosias övezet”, a „Berényi úti kertvárosias övezet” – ugyanakkor meglepően jó egyezést mutatnak a kerékpárút-hálózat eddig elkészült szakaszaival. A hálózat hiányosságai, egyes esetekben a gyűjtő- és tranzit utak keresztezéseiben való átvezetésük azonban problémák forrása is. Mindez, valamint a kérdőívekből kitetsző lakossági igények is az 1996-os kerékpárúthálózat-fejlesztési terv megvalósításának folytatását, a hálózat kiterjesztését, a forgalomszervezés esetenkénti felülvizsgálatát indokolják.

Összefoglalásként megállapítható, hogy a város jelenleg akut, fejlődését rövid távon súlyosan veszélyeztető közlekedési problémákkal nem küzd. Versenyképességének javítása, valamint a lakosság elégedettségének növelése érdekében ugyanakkor számos, zömmel jelentős anyagi forrásokat is igénylő kihívásnak kell megfelelnie. A lakosság pedig – jelentőségét a valóságoshoz képest kissé talán túl is értékelve – egyenesen a városfejlődés legfontosabb (vagy egyik legfontosabb) elemének, illetve feltételének tekinti a közlekedés, különösen az úthálózatok fejlesztését. A kérdőívekből kitetszik, hogy a csabaiak közel 2/3-a inkább az autós közlekedés feltételeinek javítását preferálja, adott esetben a gyalogos, a kerékpáros és a tömegközlekedés érdekével szemben is (a sétálóutca kiterjesztését például csak egyharmadnyian javasolják). Ez – noha kétségtelenül igazodik a versenyképesség javításának célkitűzéséhez és egybeesik a gazdasági szereplők érdekeivel is – egyes beruházások kapcsán adott esetben konfliktusforrást is jelenthet a jelenlegi többség, illetve a hátrányosabb helyzetű, vagy az életminőség javítását előtérbe állító lakossági csoportok között.

TÉRSZERKEZET – TÉRKAPCSAOLATOK

BÉKÉSCSABA TÁRSADALMI TÉRSZERKEZETE

- Békéscsaba társadalmi térszerkezetére sokkal inkább egyfajta *mozaikosság* (kis léptékű, szomszédsági egységeként változó népesség) jellemző, mint egy erőteljesebb szegregáció.
- A város *legkedvezőbb társadalmi helyzetben* lévő területei az Élővíz-csatorna és a Gyulai út közti kisvárosias beépítésű övezet, együtt a csatorna D-i oldalán lévő, illetve a Lencsési lakótelep D-i peremén található kisvárosias beépítésű területekkel.
- A *legrosszabb helyzetben* a város tanyás területei vannak. Ide sorolható a Kenderföldek területe is, ami arra hívja fel a figyelmet, hogy a külterületek belterületbe vonásával messze nem oldódnak meg az infrastrukturális problémák, s nyilván még lassabban a társadalmiak.
- A *legnagyobb övezeten belüli különbségeket* az „Oncsa–Béke-kerti vegyes övezet”, és a „Bartók–Kétegyházi úti vegyes övezet” mutatja fel. Összességében azonban ugyanúgy „alacsony státuszúvá” egyenlítődnek ki e különbségek, mint az alapvetően alsó-középső státuszcsoportba tartozók által uralt periférián (Mezőmegyer, Gerla, Fényes). Ezekben az egykori falvakban, tanyaközpontokban megjelent „városi” kiköltözők határozottan jobb lakáskörülményeket megtestesítő, a korábbiaktól jól elkülönülő utcasorokban koncentrálódnak.
- A városmag további részeire a *középső társadalmi státusz* és mozaikos szerkezet jellemző. Az egész terület mégsem tekinthető egy egységes tömbnek. Az iskolai végzettség-foglalkozás osztja meg egy nyugati alacsonyabb és keleti magasabb státuszú területre.
- Az általában vitát kavarázó intézmények (türelmi zóna, börtön, menekülttábor, roma közösségi ház, alkoholambulancia) meglétéhez vagy fejlesztéséhez való *hozzáállásban éles területi különbségek rajzolódnak ki*.
- Mindenképpen öröndetes, a városfejlesztésben kihasználható erősség a békéscsabaiak *városszeretete*. Ebben a kérdésben nem kardinális a hozzáállásban mutatkozó eltérés az egyes övezetekben.

A városfejlesztési stratégia a település egészét igyekszik jobb pozícióba juttatni. Csakhogy ebben a versenyben a város nem homogén egységként, hanem egy rétegzett, sokszínű helyi társadalommal, annak is alkalmanként más és más szereplőivel vesz részt. A város más és más részében történnek beruházások, jelennek meg új munkahelyek, szolgáltatások, vagy maradnak el infrastruktúra-fejlesztések stb. Maguk a fejlesztések nemcsak az egyes társadalmi rétegekre, de az egyes városrészekre is eltérő hatást gyakorolhatnak, teljes egyetértés mellett valósulhatnak meg, de súlyos konfliktusokat is okozhatnak. A társadalmi rétegek túlságosan erős polarizációja, éles szegregációja (térbeli elkülönülése) akár akadályozhatja is a város fejlődését.

Békéscsabán a *rendezési terv* már világosan *elkülönítette a városszerkezet fizikai elemeit*, meghatározva a beépítési mód, területhasználat, funkcionális szerkezet jellegzetességeit. A környezeti, gazdasági folyamatok jellemzőinek számos városon belüli eltérése viszont jelen kötetben került bemutatásra. *Külön hangsúlyt kell azonban kapnia a város társadalmi térszerkezet felvázolásának.*

A KSH 2001.évi *Népszámlálási adatai a népesség teljes köréről* nyújtanak bizonyos (korszerkezetre, foglalkoztatásra, beosztásra, családszerkezetre vonatkozó) információkat. Térképen rögzítve s összevetve ezeket korábbi békéscsabai kutatások⁴⁴ eredményeivel, a következő térszerkezeti sajátosságok rajzolódnak ki ([40](#); [41](#); [42](#); [43](#); [44](#); [45](#); [46](#); [47](#); [48](#); [49](#); [50](#); [51](#); [52](#); [53](#); [54](#). ábra):

- *Békéscsabára sokkal inkább egyfajta mozaikosság (kis léptékű, szomszédsági egységeként változó népesség) jellemző, mint egy erőteljesebb szegregáció.* A leginkább észlelhető, *legnagyobb területi egységek* az iskolai végzettséggel/képzettséggel összefüggésbe hozott *foglalkozási főcsoportok* dimenziója mentén különülnek el. A korábbi évtizedekhez képest nemcsak nagymértékben kiterjedt, de nyugatról keletre haladva egyre nagyobb arányt is képviselő, s a belvárostól keletre terjedő „városfélben” (itt csak a belterületen maradván) a lakosság többségét teszik ki a magasabb iskolai végzettségű, vezető értelmiségiek-egyéb szellemi foglalkozásúak ([46. ábra](#)). Nem ilyen megosztottságban, de nagy összefüggő foltokban lelhetők fel a foglalkoztatottakhoz viszonyítva legnagyobb arányban megtalálható *inaktív keresők* lakóhelyei a 44-es – 47-es utakkal kijelölhető tengelytől északra fekvő övezetben s Jamina (Fürjesi-kertek nélküli) kiterjedt területén. Ennek ellenpárjaként rajzolódik ki egy, a Dobozi út menti új lakósávtól a Lencsési lakótelepig s a tőlük keletre húzódó „karéj” ([49. ábra](#)).
- A *végzettség-foglalkozás szerint legmagasabb státuszú* terület tehát hagyományosan a belváros s az ahhoz keleten hozzátapadó, Élővíz-csatorna mentén húzódó, egyébként viszonylag idős korösszetételű városrész ([44](#), [46. ábra](#)). A korösszetétel alapján viszont „*legfiatalosabbnak*” a fentebb említett keleti „karéj” tekinthető, részben a városnak ebbe, főleg a Dobozi út irányába való új terjeszkedésének köszönhetően ([41.](#), [44. ábra](#)).
- *Legnehezebb helyzetűnek* elsősorban a *munkanélküliség*, illetve a *szakképzettséget nem igénylő foglalkozások* relatíve magas aránya miatt a

⁴⁴ Tóth 1976, Becsei 1988

téglagyári gödröktől keletre húzódó sáv (főleg a hajléktalanszálló miatt) a Kenderföldekkel, továbbá részben a Szarvasi út, Berényi út, valamint a Szarvasi út és Csorvási út által határolt terület, a külterület, s Gerla és Fényes elég nagy „foltjai” (47., 48. ábra). Viszonylag kedvezőtlennek tekinthető továbbá az *inaktív keresők* magas arányával jellemezhető, fentebb említett jaminai, északi területek helyzete (49. ábra), az *előregedés* miatt – a szintén fentebb – jelzett Élővíz-csatorna menti sáv (45. ábra), végül a *nagycsaládosok* viszonylag magas aránya miatt a Dobozi úti új lakóterület (54. ábra).

A 2001. évi Népszámlálás *lakásokra* vonatkozó adatai alapján szintén kirajzolódik néhány, a társadalom *életkörülményeire* utaló térszerkezeti sajátosság (5., 6., 55.; 56.; 57.; 58.; 59.; 60.; 61.; 62. ábra):

- A belterület terjeszkedését eredményező *új lakóterületek* nem feltétlenül hoznak javulást a békéscsabaiak átlagos életkörülményeiben. Pozitív példaként a Dobozi út menti új sáv, negatívként az egykori zártkertek egy része környékén folyó lakóház-építések területei említhetőek (57. ábra).
- *Legmagasabb státuszúnak a háromnál több szobás lakások* magas arányával a Lencsési lakótelep peremein található sorházas, a vele szemben, az Élővíz-csatorna közelében, valamint a Tessedik Főiskola körüli sor-, illetve családi házas övezet tekinthető (59. ábra).
- *Legrosszabb helyzetű a komfort, illetve a vezetékes ivóvíz nélküli lakások* nagy arányával jellemezhető téglagyári gödröktől keletre húzódó sáv a Kenderföldekkel, a Keleti-kertek s a Borjúréti-kertek egy része, valamint a külterület (5., 62. ábra). Ezekben a területeken az *egyszobás lakások* magas aránya is nehéz helyzetre utal, ebben a vonatkozásban a Szarvasi út–Csorvási út háromszög is kiemelhető (60. ábra).

Más földrajzi léptékű területek összehasonlítására, de a társadalmi térszerkezet fentieknél komplexebb mutatóival kalkulált elemzésére ad lehetőséget a 2004. évi *kérdőíves felmérés*, melynek városi szintű társadalmiszerkezeti vizsgálati eredményei (és módszerei⁴⁵) a humán infrastruktúra fejezetében (57. o.) kaptak helyet (63. ábra):

- Ezek az adatok is azt támasztják alá, hogy *nincs Békéscsabán kifejezetten éles szegregáció*, hiszen nincs olyan övezet, ahol az 5 fokozatú skálán jellemzett társadalmi státuszcsoporthoz legalsó vagy legfelső szintje lenne a legdominánsabb.
- Határozottan *magas társadalmi státuszúnak* számít az „Élővíz-csatorna–Gyulai úti kisvárosias övezet”, valamint a (főntebb a Lencsési sorházas peremeiként leírt) „Lencsési kisvárosias övezet” (Ezekben találhatóak meg legnagyobb arányban a felső társadalmi státuszcsoporthoz tartozók /19, ill. 17%-ban/, akik a felső-középső csoportba tartozókkal együtt a lakosság jóval több mint felét teszik ki.)
- Ezzel szemben *alacsony státuszúnak* tekinthető a „Külső tanyás övezet” (az alsó és az alsó-középső kategória együttes dominanciájával), valamint az „Oncsa–Béke-kerti vegyes övezet”, a „Bartók–Kétegyházi úti vegyes övezet” (mindkettő az alsó státuszcsoporthoz kirívóan magas arányával /23, ill. 20%: a

⁴⁵ A Népszámlálástól eltérően, ehhez a munkához csak a szavazókörökből, egyéni választókerületekből alakított – tehát jóval nagyobb léptékű – területegységeket lehetett felhasználni.

munkanélküliek, inaktívak, alacsony végzettségűek, romák egy-egy tömbje miatt/ egyébként a középső státusz legjellemzőbb jelenlétével). A „Külső, falusias övezet” (nagyobb részt Mezőmgyer, Gerla, Fényes) kevésbé megosztott, s csak annyival van jobb helyzetben, hogy ott jóval kisebb az alsó státuszcsoporthoz tartozók aránya, ugyanakkor 54%-ot tesznek ki az alsó-középső csoportba sorolhatók.

- A központi belterület többi részén gyakorlatilag a *középső státuszok* jelenléte meghatározó, az „Állomási nagyvárosias övezetben” a középső státuszcsoporthoz tartozók abszolút (53%), a „Belvárostól É-ra levő kisvárosias övezetben” és a „Jamina kertvárosias övezetben” ugyanezek relatív többségével (33, ill. 36%). Viszonylag jobb helyzetű s a felső-középső státuszok irányába eltolódó „Belváros” és a „Lencsési nagyvárosias övezet”. Ezzel ellentétben, a középső csoportok alacsonyabb kategóriája jellemzőbb a „Milleniumi–Kazinczy nagyvárosias övezetben” és a „Berényi úti kertvárosias övezetben”.

A fenti két adatbázis, illetve vizsgálat *összegzéseként* az alábbi tanulságok vonhatók le:

- Békéscsaba kétségtelenül *legkedvezőbb társadalmi helyzetben* lévő területei az Élővíz-csatorna és a Gyulai út közti kisvárosias beépítésű övezet, együtt a csatorna D-i oldalán lévő, illetve a Lencsési lakótelep D-i peremén található kisvárosias beépítésű területekkel.
- A *legrosszabb helyzetben* a város tanyás területei vannak, a közhiedelemmel ellentétben azonban a városi átlagtól kevésbé a népességszerkezetben, mint inkább a lakáskörülményekben mutatkoznak meg jelentős elmaradásaik. Ide sorolható azonban a Kenderföldek területe is, ami arra hívja fel a figyelmet, hogy a külterületek belterületbe vonásával messze nem oldódnak meg az infrastrukturális problémák, s nyilván még lassabban a társadalmiak. Csak részben hasonlóak a gondjai a kisebb-nagyobb mértékben lakóterületekké alakuló egykori zártkerteknek, melyek számos területrendezési, infrastruktúra-fejlesztési és társadalompolitikai kérdést vetnek fel.
- A *legnagyobb övezeten belüli különbségeket* az „Oncsa–Béke-kerti vegyes övezet”, és a „Bartók–Kétegyházi úti vegyes övezet” mutatja fel, az előzőben inkább elsősorban a Dobozi út környéki terjeszkedés felértékelő hatásának, az utóbbiban inkább a perem bizonyos részei leértékelődésének köszönhetően. Összességében azonban ugyanúgy „alacsony státuszúvá” egyenlítődnek ki e különbségek, mint az alapvetően alsó-középső státuszcsoporthoz tartozók által uralt, elsősorban Mezőmgyer, Gerla, Fényes dominanciájával a központi belterületet É-ról, K-en át DK-i irányban körülvéző periférián. Ezekben az egykori falvakban, tanyaközpontokban megjelent „városi” kiköltözők viszont határozottan jobb lakáskörülményeket megtestesítő, a korábbiaktól jól elkülönülő utcáskörökben koncentrálnak.
- Békéscsaba fentiekén kívüli *városmagjának* jellemzően *középső* (vagy azt alulról-felülről közelítő) *társadalmi státusza* és *mozaikos szerkezete* részben a szocialista időszak (belvárosba is beékelődő) lakótelep-építései, részben a peremeken (Jamina) megjelenő legújabb építkezéseknek köszönhető. Ugyanakkor az egész terület mégsem tekinthető egy egységes tömbnek. Egyrészt az iskolai végzettség-foglalkozás osztja meg egy nyugati alacsonyabb és keleti magasabb státuszú

területre. Másrészt viszont ez a megosztottság sokkal kevésbé fejeződik ki jövedelmi szegregációban is.

Hogy a társadalmi térszerkezet különbségei nemcsak a városfejlesztés problématérképének megrajzolásakor, illetve a humán erőforrások számbavételekor lehetnek fontosak, de pl. az egyes intézményfejlesztéseknél is, azt jól mutatják az olyan, általában vitát kavarázó intézmények meglétéhez vagy fejlesztéséhez való *hozzáállásban megmutatókozó éles területi eltérések*, mint a türelmi zóna, börtön, menekülttábor, roma közösségi ház, alkoholambulancia. Bár a különböző reakciók pontos okainak feltárása részletes szociológiai kutatásokat igényel, maga e különbségek feltérképezése ([64](#); [65](#); [66](#); [67](#); [68. ábra](#)) is felhívja a figyelmet a döntéshozókészítés, információáramlás, lakossági részvétel fontosságára a településfejlesztésben. Ezek alapján kirívó a „Milleniumi-Kazinczy nagyvárosias övezet” szinte minden itt kiemelt kérdésben megmutatókozó ellenállása, s bár valamivel kisebb mértékben, de a „Lencsési nagyvárosias övezet” is ebbe a kategóriába sorolható. Elfogadóbb ezen intézmények létezésével, illetve telepítésével kapcsolatban a „Berényi úti kertvárosias övezet” lakossága. Inkább elutasító, illetve inkább toleráns a hozzáállása a két legmagasabb státuszú („Élővíz-csatorna–Gyulai úti kisvárosias”, „Lencsési kisvárosias”) övezetnek, de mindkettőre jellemző az egyes intézmények szerint differenciált véleménynyilvánítás. Végül, a legelfogadóbbnak a „Berényi úti kertvárosias övezet” lakói bizonyultak.

Mindenképpen öröndetes, a városfejlesztésben kihasználható erősség a békéscsabaiak *városszeretete*. Ebben a kérdésben nem kardinális a hozzáállásban mutatkozó eltérés az egyes övezetekben. Figyelemre méltó azonban, hogy a legrosszabb helyzetű külterületen majdnem a legerősebb a városhoz való kötődés.

TELEPÜLÉSKAPCSOLATOK

- A *városi ellátó funkciók* vonzáskörzeteit ebben az évtizedben a város önkormányzatának – saját intézményhálózata fejlesztését meghatározó, illetve a helyi és külső gazdasági szereplőket befolyásoló – döntésein túl alapvetően a falusi társadalmi csoportoknak a városi kínálatra reagáló választásai rajzolták át.
- Békéscsaba súlya nőtt a *középiskolai ellátásban*, de jelentős léptékű új vonzáskapcsolatokat teremtettek a *bevásárlóközpontok* is.
- Az *ingázási adatok* szerint a falvak közül Telekgerendás, Kétsoprony, Csabasabadi, Úgykígyós, Doboz és Szabadkígyós Békéscsabához kötődése emelkedik ki leginkább: a 2004-ben kialakított új statisztikai kistérség valamennyi települése köztük van.
- Békéscsaba alföldi szinten is egyetlen példaként az 1990-es években egyáltalán nem kezdeményezte olyan önkormányzati társulás alakítását, melyben a környező falvak is tagok, illetve nem is csatlakozott ilyenhez. 2004-ben viszont Csabasabadival, Dobozzal, Kétsopronnyal és Telekgerendással megállapodást kötött *többcélú kistérségi társulás* létrehozásáról. A megfelelő társulási feladatok felvállalását maximálisan 120 millió forinttal finanszírozó pályázat benyújtása végül elmaradt.
- A városok komplementaritásához, hálózattá szerveződéséhez elengedhetetlen partneri viszony kialakulásának országszerte ismert jó példája az integrációban viszonylag előrehaladottabb stádiumban lévő *közép-békési városegyüttes*. A térség összehangolt, kölcsönös együttműködésen alapuló fejlesztése már több mint két évtizede – feltáró elemzésekkel alátámasztott előzetes tervdokumentumokban – megfogalmazott igény s Békés megye, valamint a Dél-alföldi régió területfejlesztési koncepciójában is rögzített cél.
- Bár tapasztalható még egy – főleg Békéscsaba és Gyula közt meglévő – rivalizálás, az érintett polgármesterek szerint ez már megszűnt. Az együttműködés fontosságát felismerve Békéscsaba, Békés és Gyula megalakította a *Közép-Békési Területfejlesztési Önkormányzati Társulást*. 2002-ben elkészült a kistérség fejlesztési programja, de ez nem pótolhatja az együttműködés feladatainak felvázolását mindhárom város, így Békéscsaba saját városfejlesztési koncepciójában is.

Békéscsaba, mint vonzáskörzetközpont

Békéscsabát – mint bármely más települést – eredendően környezetével való kapcsolata emeli várossá. Az idők során olyan ellátó funkciói alakultak ki, melyekkel messze nem csak saját lakosságát szolgálja, ezáltal viszont őket helyzeti előnybe hozza. Fejlesztési koncepciója kialakításakor ezért a város elemi érdeke azokat a településkapcsolatokat számba venni, amelyek nélkül e városi szolgáltató intézmények egy része nem működhetne.

Békéscsaba megyeszékhely-szerepének, illetve gazdasági súlyának köszönhetően bizonyos funkciókat illetően az egész megyére kiterjeszti vonzását. Másrészt azonban az alföldi városhálózat sajátosságai miatt osztoznia kell más, közeli városokkal (elsősorban az egészségügyi központi szerepe miatt Gyulával, de részben Orosházával, Békéssel is) az ellátandó falvak körén.

Az 1990-es évek – akárcsak másutt az országban – a *piacgazdaság kiépítése*, a helyi területfejlesztési szereplők döntéseinek és az önkormányzat költségvetési pozíciójának megnövekedett jelentősége miatt új tendenciákat hoztak a falvakból (részben városokból) Békéscsaba felé irányuló, ellátó funkciók igénybevétele által formált településkapcsolatokban. Mára teljes mértékben a piaci viszonyok uralnak olyan ágazatokat, mint a banki, biztosítói szolgáltatások, a kereskedelem; egyre erősebben behatolnak olyan városi funkcióba, mint a középfokú oktatás. Új, több település lakossága által igénybevett intézmények is megjelentek: ilyenek a munkaügyi központ vagy a vállalkozásfejlesztési alapítvány. Végül, az átmenet időszakában módosult a feladatköre, megnőtt a forgalma például a földhivatalnak. Mindezek következtében a városi ellátó funkciókban minőségi differenciálódás ment végbe az 1990-es évek folyamán.

A *fogyasztói oldalon* ugyanakkor lényegesen nagyobb szerepet kapott a *szabad választás*. A lakosoknak még olyan, korábban egyértelműen adminisztratív úton kijelölt vonzáskörzet "átlépésére" is lehetősége van, mint a fekvő-, illetve járóbeteg-szakellátásé. Ráadásul a személygépkocsi-használat terjedésével relatíve javult a központok elérhetősége. Ezek, a város–vidék viszony alakulását befolyásoló körülmények azonban a *társadalom erőteljes polarizációjával* párhuzamosan változtak meg. A választás szabadsága csak a társadalom bizonyos rétegeinek a kiváltsága. Ezért a városi ellátó funkciók vonzáskörzeteit ebben az évtizedben a város önkormányzatának – saját intézményhálózata fejlesztését meghatározó, illetve a helyi és külső gazdasági szereplőket befolyásoló – döntésein túl alapvetően ezeknek a falusi társadalmi csoportoknak a városi kínálatra reagáló választásai rajzolták át. A változások kiváló bizonyítéka a 2002-ben Csorváson folytatott részletes kérdőíves felmérés, ami a korábban Orosháza vonzáskörzetébe tartozó települést mára Békéscsabához erősebben kötődőnek találta⁴⁶.

Más alföldi megyeszékhelyekhez hasonlóan az ágazati vonzáskörzetekben végbement egyik karakterisztikus változás, hogy Békéscsaba súlya nőtt a *középiszkolai ellátásban*. A koncentráció mértékét részben érzékelteti, hogy a 2001. évi adatok szerint a megye 18 településéből a nem helyben tanulók abszolút többsége (több mint fele) ebbe a városba járt be tanulni (48. táblázat). A talán ennél is markánsabb változást a városban

⁴⁶ Ilyen típusú, a lakosságot megkérdező vizsgálatok más körben sajnos nem állnak rendelkezésre.

is megnyílt nagy *bevásárlóközpontok* hozták. Szintén a csorvási kutatás bizonyítja, hogy a fogyasztók többségének vásárlási szokásai gyorsan alkalmazkodtak az új megyeszékhelyi koncentrációhoz.

Az 1990-es évek végének megyei kutatásai szerint Békéscsaba az akkori statisztikai kistérségének nem városi települései közül mindössze háromra nem gyakorolt elsődleges vonzást, ugyanennyiből viszont a kistérségen kívülről is ide irányultak az elsődleges kapcsolatok. A 2001. évi statisztika szerint viszont 17 olyan települése (köztük városa) volt a megyének, ahonnan az ingázók abszolút többsége Békéscsabára járt (48. táblázat). A falvak közül Telekgerendás (93%), Kétsoprony (90%), Csabaszabadi, Úgykígyós (82-82%), Doboz (78%) és Szabadkígyós (76%) emelkedik ki leginkább: a 2004-ben kialakított új statisztikai kistérség valamennyi települése köztük van tehát.

Kistérségi kapcsolatok

A településkapcsolatok másik típusú, *horizontális szerveződése*i számára a közigazgatás decentralizációja, a társadalom demokratizálódása nyitott utat, s elsősorban az önkormányzatok – mint autonóm szereplők – együttműködése révén formálódnak. Békés megyében (de az egész régióban is) valamelyest megkésve, később az 1996-ban elfogadott területfejlesztési törvény által felgyorsítva alakultak meg a területfejlesztési önkormányzati társulások. A működési és finanszírozási problémákon túl a nagyobb városok körül további nehézségek voltak jellemzőek. Bár többnyire a lehető legszorosabb funkcionális kapcsolatban, formálódó agglomerációban fűződnek össze a környékbeli falvakkal, a területfejlesztés szisztematikus összehangolása, az önkormányzatok egyenrangú partnerekként való együttműködése gyakran csupán formálisan létezett/létezik. A nagyvárosok gyakorta nem ismerték fel az ilyen típusú térszervezésben rejlő előnyöket, másrészt kistérségeik – melyek általában nem tartoztak a kedvezményezettek közé – nem voltak érdekeltek a decentralizált területfejlesztési források megszerzéséért folyó, összefogásra serkentő harcban. *Békéscsaba azonban alföldi szinten is egyetlen példaként hasonló okból sokáig egyáltalán nem is kezdeményezte olyan társulás alakítását, melyben a környező falvak is tagok, illetve nem is csatlakozott ilyenhez.*

Új szakaszt nyitott 2004, amikor is az újjászervezett statisztikai kistérségekhez igazodóan *Békéscsaba Megyei Jogú Város Közgyűlése, Csabaszabadi Község Képviselő-testülete, Doboz Község képviselő-testülete, Kétsoprony Község Képviselő-testülete és Telekgerendás Község Képviselő-testülete megállapodást kötött többcélú kistérségi társulás létrehozásáról.* A Társulás céljaként „a kistérség önkormányzatai együttműködésének hosszú távú biztosítását, a kistérség területének összehangolt fejlesztését, a településfejlesztés összehangolását, a közszolgáltatások magasabb szinten történő ellátását s a kistérségi területfejlesztési projekt kidolgozását és végrehajtását” jelölték meg. *A kistérség végül országos szinten azon ritka kivételek közé tartozott, melyek nem nyújtották be a megfelelő társulási feladatok felvállalását maximálisan 120 millió forinttal finanszírozó pályázatot.*

A falvak polgármestereinek a pályázat elmaradásáról megfogalmazott véleménye számos problémára világított rá. Így meglehetősen nagy tanácstalanság, információhiány, tájékozatlanság, de mindenek előtt csalódottság fejeződött ki a

véleményekben. Magát a pályázatot a társulás megalakulásával azonosítva azt nyilatkozták, hogy az ő képviselő-testületeik szándéknyilatkozataival és közös megegyezésükkel szemben Békéscsabán be sem vitték az anyagot a közgyűlés elé, volt aki úgy fogalmazott: „többcélú társulást nem hoztak létre”. Értetlenül állnak a kérdés előtt, nem érzik, hogy „Békéscsaba valóban akarja” ezt a társulást, inkább úgy látják: „nyűgnek érzi azt”. Igaz, valamennyien Békéscsabára vártak az ügyek intézésében, főleg a pályázat elkészítésében, részben a város „súlya”, részben a maguk szerepének alábecsülése miatt, de főleg a pályázatíráshoz a falvakban lévő szaktudás hiányára hivatkozva. Úgy értékelik, hogy nem volt egy ember, aki elvégezte volna a feladatot, később viszont, közösen megválasztva egy vidékfejlesztési menedzsert, nem látják át annak pontos funkcióját, nem értik feladatkörét.

Mindezek mellett azonban e falvak önkormányzatai – saját bevallásuk szerint – egymással sem állnak igazán kapcsolatban, pedig a kapcsolatteremtés készsége megvan bennük – többen több más településfejlesztési önkormányzati társulásnak is tagjai. Eddig azonban nem próbálták együttesen felvenni a kezdeményező szerepét sem.

A falusi polgármesterek saját szerepüket a társulásban – a térségfejlesztési pályázatokban rejlő lehetőségeken túl – elsősorban mint a város egyik munkaerő-ellátói, de újabban még inkább mint potenciális kertvárosi övezetei látják, de úgy vélik, Békéscsaba is nyer intézményei részben rajtuk keresztül megvalósítható fejlesztésével. A kistérségi megbízott véleménye szerint: „azzal, hogy Békéscsaba helyzetbe hozza a kistelepüléseket, azok ide hoznak be munkaerőt, ide jönnek be vásárolni, az itteni szolgáltatásokat veszik igénybe – Békéscsaba lakosságának egy része pedig kiköltözhet az ottani olcsóbb telkekre”.

Végül igen pozitív vélemények hangzottak el a Natur park nyertes pályázatáról, s sürgető feladatként merült fel egy várost a faluval összekötő kerékpárút építése, valamint a szennyvíz-probléma esetleg összefogással történő megoldása.

Az mindenesetre nemcsak a kistérségi kapcsolatok, de általában a városfejlesztés szempontjából is elgondolkodtató, hogy a 2004. évi kérdőíves felmérésben bár – Újkígyós és Szabadkígyós mellet – a megkérdezettek 45–69%-a említette meg a békéscsabai kistérség tagjaként annak négy települését, de ugyanakkor a legnagyobb „szavazatot” (74%) a városnak viszonylag régen részét képező Gerla kapta, s kisebb arányban (22%), de ugyanez Mezőmegyerről is elmondható.

A közép-békési városegyüttes

A városok komplementaritásához, hálózattá szerveződéséhez elengedhetetlen *partnerei viszony* kialakulásának országszerte ismert jó példája az integrációban viszonylag előrehaladottabb stádiumban lévő *közép-békési városegyüttes*, melynek magterületét Békéscsaba, Gyula és Békés (peremvárosait Mezőberény és Sarkad) képezik, s a szuburbanizálódó településekkel kiegészülve, együttesen építik a Dél-Alföld egyik legjelentősebb innovációkövetítő térségévé fejlődő városrégiót ([71. ábra](#)).

A térség összehangolt, kölcsönös együttműködésen alapuló fejlesztése már több mint két évtizede megfogalmazott igény. Az MTA Regionális Kutatások Központja Békéscsabai Osztálya elődjeként működő Földrajztudományi Kutatóintézet munkatársai további, több mint 30 helyi és vidéki szakembert bevonva hatezer oldalnyi

előtanulmányban tárták fel a térség jellemzőit, kapcsolatrendszerét, s ismertették meg azt az ország szakembereivel, közvéleményével az 1980-as évek elején⁴⁷. Talán Budapest kivételével nem sok más példa lehet ilyen részletes városi empirikus kutatásra.

Ugyancsak ritka kivételként, a kutatók és a vitaülések javaslatára a Békés Megyei Tervező Vállalat 1989-ben elkészítette a *térség koordinált fejlesztési programját*. A rendszerváltással megváltozott tervezési szisztémában e tervdokumentum érvényét veszítette. Később azonban az együttműködés elmélyítése Békés megye területfejlesztési koncepciójában is rögzített céllá vált, majd a városrégióra koncentrálnak bekerült a Dél-alföldi régió stratégiájába is ([72. ábra](#)).

Bár a jelenlegi városfejlesztési koncepció interjúi s korábbi gyulai városkutatások kapcsán is tapasztalható volt még egy – főleg Békéscsaba és Gyula közt meglévő – rivalizálás, a szomszédos városok polgármesterei szerint ez már megszűnt, illetve a békési vélemény szerint bizonyos szintű verseny ösztönző is lehet: „Békéscsaba közelsége magasabb teljesítményre sarkall.” *Az együttműködés fontosságának kölcsönös elismerését mi sem bizonyítja jobban, mint az, hogy Békéscsaba, Békés és Gyula megalakította a Közép-Békési Területfejlesztési Önkormányzati Társulást.*

Mindkét szomszédos város inkább Békéscsabával, mint egymással működik együtt. Békésről nézve e város Békéscsaba legfontosabb munkaerő-ellátója (1450 fő, az ingázók 79%-a jár a megyeszékhelyre dolgozni), így a békésieknek Békéscsaba gazdasági fejlődése a legalapvetőbb érdeke. A gyulaiak vélemény szerint is ez a funkciója hangsúlyozandó, míg Gyula inkább humán-központnak tekinthető. A békési polgármester továbbá a képzés, környezetvédelem összehangolását tartja a közeljövő nagy kihívásának, míg a turizmus összehangolása feltétlenül hármaskör érdekelttséghez fűződik.

Az együttműködés problémáiként fogalmazták meg annak időnkénti nehézkességét, a közös pályázat nem megfelelő szintjét (még a meglévő PEA- vagy a Békéscsaba és Gyula által fenntartható közlekedésre beadott pályázat ellenére is), egy „stratégiai csoport” megalakulását javasolva, illetve nyitottabb, képzettek „háttéremberek” jelenlétét hiányolva.

2002-ben elkészült a kistérség fejlesztési programja, de ez nem pótolhatja az együttműködés feladatainak felvázolását mindhárom város, így Békéscsaba saját városfejlesztési koncepciójában is.

⁴⁷ Tóth 1988

NEMZETKÖZI FELTÉTELEK

A globalizáció s vele együtt a poszt-szocialista viszonyok felértékelték a lokalitások, főleg a városok szerepét, ugyanakkor felerősítették a városok közötti versenyt. Ezt a tendenciát segítette az Európai Unió regionális politikájában bekövetkezett váltás: a méltányosság helyett a hatékonyság és versenyképesség támogatása.

Az EU 2000–2006 közötti tervezési időszakában indított „*URBAN II*” Közösségi Kezdeményezés a *fenntartható városfejlesztés* nagy hangsúlyt kapott célján túl a kis- és középvárosok mellett a konurbációk hanyatló területeinek gazdasági, társadalmi megújítását megcélzó kiemelten innovatív stratégiák tervezését és végrehajtását támogatja. A *Várospolitikai Közösségi Kezdeményezés eddigi tapasztalatai megerősítették a városok, illetve urbanizált terek regionális fejlesztésben betöltött szerepének fontosságát*. Nyilván nem véletlen, hogy az Európai Unió regionális politikájának súlypontváltásairól tanúskodó Európai Területfejlesztési Perspektívák (ESDP) a városrendszerek fejlesztését a korábbiaknál jóval határozottabban szorgalmazzák.

Az ESDP (1999) három fő célcsoportja közül Békéscsaba fejlesztése szempontjából sajátos módon iránymutató lehet a „*Policentrikus területi fejlődés és új város-vidék kapcsolat*” kialakítására vonatkozó. Az ezen belüli további négy célcsoport közül is figyelemre méltóak a következők:

- A „*Policentrikus és kiegyensúlyozott területi fejlődés az EU-ban*” cél egyik fontos eleme a nagyvárosok és a velük egyre sokoldalúbb kölcsönös függőségi viszonyban lévő vidékük önkormányzatai közti – önkéntes alapú – *kooperáció* az egész városrégió versenyelőnyeinek növelése érdekében. E kooperáció területei lehetnek a *helyi közlekedés, a hulladékkezelés és a közös lakó- és ipari övezetek* kijelölése.
- A „*Város-vidék partnerkapcsolatok*” fejlesztésének célja – nagyjából a kis- és középvárosokra koncentrál – de magában foglalja a *nagyvárosok vidékének integrálását* a városrégiókra irányuló területfejlesztési stratégiákba, amelyeknek *hatékonyabb területhasználatot* kell megcélözniük, és kitüntetett figyelmet kell fordítaniuk az *életminőség javítására*.
- A „*Dinamikus, vonzó és versenyképes nagyvárosok és urbanizált régiók*” fejlesztése céljának elemei:
 - a városok terjeszkedésének szabályozása;
 - a funkciók és társadalmi csoportok keveredése (különösen a nagyvárosokban, melyekben a népesség növekvő csoportjait fenyegeti a városi társadalomból való kirekesztés);
 - a városi ökörendszer gondos és erőforrást megtakarító menedzselése (különösen a víz, az energia és a hulladék tekintetében);
 - a jobb elérhetőség megszervezése a szállítás hatékony és egyben környezetbarát eszközeinek alkalmazásával;
 - a természeti és kulturális örökség megőrzése és fejlesztése.

Mindezekén túl, a *gazdasági fejlődés* hazai irányítói számára számba véve az „igazodási pontokat”, ezek közül ma három kínálkozik végiggondolásra az Európai Unió hivatalos és hatályos dokumentumai közül:

- A *Lisszaboni Nyilatkozat* (2000); mely célul tűzte ki, hogy *10 éven belül az Európai Unió váljon a világ legversenyképesebb gazdaságává*. A 2004 elején elvégzett felülvizsgálat megállapította, hogy a kitűzött célok közül alig valami valósult meg – különösen az euro-övezet országainak gazdaságpolitikáját bénítja meg az infláció-államadósság-deficit hármaskör követelményének rigorózus betartása (melyek több tagállam esetében évek óta gondot okoznak), s önmagában gátja a versenyképességre koncentrálni fejlesztési politikák szabad érvényesülésének. Ezzel kapcsolatban *hosszabb távon várható a deficitkorszak feloldása részben a versenyképesség emelése, részben a munkahelyteremtés érdekében*.
- A Lisszaboni Nyilatkozatra építő e-Europe, e-Europe+, e-Europe2005 stratégiák; ahol világos eltolódás látszik az infrastruktúrához való hozzáférés biztosításának követelménye felől az alkalmazások mind szélesebb körének (e-közigazgatás, e-oktatás, e-orvoslás, távmunka, e-kereskedelem, e-bankolás, e-gazdaság) biztosítása irányába. Ennek megfelelően Közösségi fejlesztési források 2005-től lényegében csak az utóbbi célok elérésére lesznek pályázhatók.
- Az Európai Unió kutatás-fejlesztési keretprogramjai; e témákban az élelmiszerbiztonság, a nanotechnológiák, az új anyagok előállítása és hasznosítása, a környezetvédelem, a kutatás-fejlesztés és a termelői tevékenységek kapcsolatának erősítése, valamint a társadalmi és területi kohéziót erősítő fejlesztési irányok látszanak hosszabb távon is perspektivikusnak.

Ezekhez a témákhoz kellene a helyi gazdaságban és a fejlesztői körökben vállalkozó kedvű alanyokat keresni, s segíteni őket a partnerek megtalálásában, a pályázatok elkészítésében.

Végül az EU jövőbeni politikájában gondolkodva számolni kell a 2004 februárjában elfogadott, *Harmadik Jelentés a Gazdasági és Szociális Kohézióról*” c. dokumentumban felvázolt célokkal. A kohéziós politika továbbfejlesztésének koncepciója, s a 2007-től életbe lépő megújult eszközrendszer javaslatában az alábbi fő célokra kívánják koncentrálni a politika rendelkezésére álló forrásokat:

- a konvergenciára (a kedvezményezett a legszegényebb európai régiók, ahol az egy főre eső átlagos GDP nem éri el az uniós átlag 75%-át)
- a regionális versenyképesség és foglalkoztatottság növelésére (a kohéziós költségvetés 18%-ával)
- az európai térségi együttműködés támogatására (a kohéziós költségvetés 4%-ával).

A végső keretfeltételek várhatóan csak 2005-ben fognak kialakulni.

**BÉKÉSCSABA ÖSSZEFOGLALÓ
HELYZETÉRTÉKELÉSE
(SWOT-ELEMZÉS)**

ERŐSSÉGEK

- Elmozdulás a helyi gazdaság szerkezetében a szolgáltatások körének bővülése és minőségének javulása révén
- A helyi középvállalati kör (világ)piaci helyzetének stabilizálódása, innovációs „szigetek” megjelenése a helyi gazdaságban
- A gazdaságfejlesztés intézményi- és piaci szolgáltató hátterének, valamint infrastrukturális feltételeinek javulása (inkubátorház, ipari park, informatikai háttér stb.)
- Kedvező mezőgazdasági termőhely-adottságok és élő (specializált termelést megalapozó) hagyományok
- Sokszínű szabadidős és turisztikai kínálat Békéscsaba tágabb térségében
- A belső úthálózat általában megfelelő kapacitása; a helyi tömegközlekedés jórészt korszerű, környezetkímélő járműparkja
- A jelenleg zajló fejlesztések eredményeként a közép-békési városi centrumok belső közlekedési kapcsolatrendszerének jelentős bővülése
- Átképzésre alkalmas munkaerő-piaci tartalékok
- Sokszínű, rugalmas, színvonalas szakképzés
- A „speciális nevelési igényű” tanulók hátrányos helyzetének kezelésére alkalmas intézményrendszer
- A kórház és a főiskola révén nagy számú diplomás városhoz kötése
- A meglévő szociális ellátórendszer szervezett, szakszerű működtetése
- A „honi szlovákság kulturális központja” szerepkör
- Sokszínű, élő kulturális örökség (evangélikus hagyományok, műemlékek, helyi védettségre érdemes épületek, népi építészeti hagyományok, tradíciókra építő rendezvények, országos hírű művészeti együttesek stb.)
- Kreatív, a közélet iránt érdeklődő, állami feladatokat is átvállaló, egymással kooperáló, civilbarát városi és megyei intézmények támogatását bíró civil szervezetek jelenléte
- Az Élővíz-csatorna mint potenciális ökológiai folyosó
- Többnyire optimális beépítési és laksűrűség
- Az ipar csaknem befejezett kitelepítése tervszerűen kialakított külső ipari zónákba
- A közép-békési városeyüttes jellemzőinek viszonylag jó feltártsága, helyi tervezési előzményei, a megyei és a regionális területfejlesztési stratégiákba való beépültsége

GYENGESÉGEK

- A helyi ipar gyenge dinamizmusa (kibocsátás, kapacitások, foglalkoztatás), lassú szerkezeti megújulása
- Tőkehiány és az EU-csatlakozás következtében bizonytalanná váló piaci helyzet a helyi kisvállalkozások meghatározó része esetében
- A szolgáltató szektor növekedési ütemének lassulása – Békéscsaba leszakadása a megyeszékhelyektől
- A helyi piac léptéke szerény, és a közép-békési térség által kínált agglomerációs előnyök kevésbé ismertek a befektetők számára
- Negatív (romló) kép a helyi gazdaságról a lakosság és a gazdasági szereplők körében
- Az országos átlaghoz viszonyított alacsony keresetek, a minimálbéres foglalkoztatás elterjedtsége
- Tömegtermelésre épülő termelési szerkezet és (általában) gyenge technikai-technológiai színvonal a mezőgazdaságban
- A turizmus infrastrukturális és intézményi (együttműködési) feltételeinek hiányosságai
- Hiányzó városi stratégia a gazdasági célú ingatlanhasznosításra
- Hiányzó városmarketing
- A helyi gazdasági szereplők és az önkormányzat szórványos, nem megfelelően intézményesült kapcsolata – hiányzó párbeszéd
- A működési kiadások növekedése, a fejlesztési kiadások csökkenő reálértéke és a meghatározott optimum mentén történő városgazdálkodáshoz szükséges stratégiai terv hiánya
- A város előnytelen közúthálózati helyzete, feltártsága
- A városon belüli úthálózat térszerkezeti problémái (transzverzális kapcsolatok, Jamina és a külterület elérhetősége, a kerékpárutak hálózattá szervezésének hiányosságai)
- A belterületi utak gyenge minősége, a burkolatlan utak kiépítése évek óta áll
- Öregedő népesség, jelentős természetes fogyás és – különösen a magasan képzett fiatalok körében – számottevő elvándorlás
- A megyeszékhelyekhez képest alacsony iskolai végzettségű népesség
- Egészségtelen belső verseny, képzési párhuzamosságok, egyenlőtlen infrastrukturális kiépítettség az oktatási intézményrendszerben
- A gazdasági szereplők és a szakképzés kapcsolatának hiányosságai
- A peremterületek, tanyák lakói, valamint a mozgáskorlátozottak sajátos igényeihez nem megfelelően alkalmazkodó egészségügyi alapellátási infrastruktúra szerkezeti problémákkal és az átszervezésekből adódó bizonytalanságokkal
- Sürgősségi kórházi osztály hiánya, a krónikus betegek ápolását biztosító kórházi ágyak alacsony száma; a háziorvosi ügyelet és otthoni betegellátás nem megfelelő összehangoltsága (kapcsolata) a kórházi ellátással
- Az emelt szintű szociális ellátások kapacitáshiánya
- A szociális célú bérlakások alacsony száma

- Szociális kerekasztal hiánya
- Városi civil stratégia hiánya
- A humán és a civil szféra infrastrukturális, pénzügyi, működési problémái
- Környezeti információs és tájékoztatási rendszer hiánya
- Levegőtisztaság (por, pollen) magas szintje; a bűszennyezéssel kapcsolatos gondok kezelésének hiánya
- A hulladékfeldolgozás megoldatlansága; alacsony közcsatorna-hálózati lefedettség
- A belváros-közeli néhány lakózóna lepusztulása, Jamina, a településperemi zónák, egykori zártkertek kedvezőtlen telekstruktúrája, kiterjedt „tájsebek”, illegális személtlerakók
- A területrendezés és területhasználat alapelvei (ÁRT) következetes érvényesítésének nehézségei a gyakorlatban
- Felújításra váró, funkcióhiányossá vált műemlékek, a városkép egyediségének megőrzéséhez fontos magánházak tulajdonosai érdekeltségének és megfelelő támogatásának hiánya
- A hatékony együttműködést hátráltató, a köztudatban is élő rivalizálás Gyulával, gyenge településközi kistérségi kooperáció

LEHETŐSÉGEK

- Az EU-csatlakozás (kohéziós politika) eredményeként csökkenhet Békéscsaba és térsége infrastrukturális lemaradása, felértékelődhet határ menti közvetítő (kapu-)szerepe.
- A Nemzeti Fejlesztési Tervre (NFT) épülő, területi kiegyenlítésre és a versenyképesség növelésére irányuló programok segítségével javulnak és tervezhetővé válnak a külső források bevonásának lehetőségei, nőhet a helyi gazdaság versenyképessége.
- Az egységes európai piac részeként javulhatnak a helyi gazdasági szereplők számára a forrásbevonás, az együttműködés és a piacra jutás feltételei.
- A szociális gazdaság fejlesztésére, valamint a nők munkaerőpiacra való visszatérésének segítésére irányuló, NFT-re épülő programok adta lehetőségek kihasználásával elterjedhet a városban többek között az „otthontartás” gyakorlata, ami fejlődést hozhat a szociális és egészségügyi ellátásban s a foglalkoztatásban egyaránt.
- A hátrányos helyzetű társadalmi csoportok NFT által megcélzott támogatási kereteinek kihasználása, az EU-csatlakozással felértékelődött civil szervezetek erősödése növelheti Békéscsaba társadalmi kohézióját.
- Az Európai Területfejlesztési Perspektívák (ESDP) többpólusú és komplementer városfejlesztési elveivel összhangban fejlődő tudatos együttműködés, elmélyülő munkamegosztás a közép-békési városgyűttesben minőségi javulást hoz a közszolgáltatásokban, nő a piaci, turisztikai potenciál.
- A Romániával való együttműködés erősödése, az NFT által is támogatott fenntartható fejlődés szemléletének elterjedése, a környezeti szempontok felértékelődése növelheti a környezetgazdálkodás mozgásterét; a közút-fejlesztések (településeket elkerülő szakaszok építése) eredményeként javulnak a környezeti feltételek is

VESZÉLYEK

- Az EU-csatlakozás eredményeként erősödő piaci verseny, továbbá az érvényben lévő nemzeti vállalkozásfejlesztési politika fennmaradása esetén a helyi kisvállalkozások jelentős részének helyzete kritikussá válhat, erősítve a város gazdasági struktúrájának egyenetlenségeit.
- A növekvő nemzetközi tőkemobilitás, Magyarország EU-csatlakozása és a hazai makrogazdasági folyamatok eredményeként Békéscsaba számára kedvezőtlen módon rendeződhetnek át (koncentrálódhatnak) a nagyvállalatok termelőkapacitásai és döntéshozatali központjai.
- A külső források bevonását akadályozhatja az Unió pályázati utófinanszírozási rendszere és az áthidaló megoldások hiánya, valamint a jelenlegi kormányzati befektetési ösztönzési politika fennmaradása.
- Az önkormányzati gazdálkodás jelenlegi jogi-pénzügyi kereteinek fennmaradása és a város ingatlanvagyonának relatív leértékelődése megkérdőjelezi az önkormányzati költségvetés struktúrájának (központi forrásoktól való növekvő függőség) fenntarthatóságát.
- A tervezett közúthálózati fejlesztések (a 44-es autópályát kiépítése, északi elkerülő út II. ütem) elmaradása konzerválja Békéscsaba „árnyékos” forgalmi helyzetét, a belvárosban is rendszeressé válhatnak a forgalmi dugók, nőhet a környezeti terhelés és a balesetveszély.
- Az országos oktatáspolitikai eszköz- és intézményrendszerének sűrű változása, a finanszírozás mai logikájának megmaradása a kiszámíthatóság hiányához, működési problémákhoz vezet a helyi intézményhálózatban, háttérbe szorul a fajlagosan drágább, igényes oktatási feladatok ellátása és a munkaerőpiacnak való megfelelés igénye.
- Az állami egészségpolitika gyakori, kiszámíthatatlan változása lehetetlenné teszi a hosszú távú stratégiai tervezést helyi szinten, az OEP finanszírozási rendszerének változásai működési problémákat eredményezhetnek az egészségügyi intézményekben, különösen a kórházban; az orvosok uniós átlaghoz képest rendkívül alacsony bérszínvonalának az általános térségi hátrányok melletti fennmaradása konzerválhatja az egyes szakmákban már meglévő orvoshiányt, a szakorvosok fokozott elvándorlását eredményezheti.

RÉSZTVEVŐK, FORRÁSOK

KÖZREMŰKÖDŐ INTÉZMÉNYEK

Békéscsaba Megyei Jogú Város Városfejlesztési Konceptióját készítő intézmények

- MTA RKK Alföldi Tudományos Intézet Békéscsabai Osztály, Békéscsaba
- Jelenkutató Intézet Helyi Társadalomkutató, Fejlesztő és Szolgáltató Kft., Budapest – alvállalkozó

A további közreműködő munkatársak intézményei

- Szegedi Tudományegyetem Természettudományi Kar Gazdaság és Társadalomföldrajz Tanszék, Szeged
- ELTE Társadalomtudományi Kar Regionális Földrajzi Tanszék, Budapest
- Tessedik Sámuel Főiskola Gazdasági Főiskolai Kar, Békéscsaba
- Humán Fejlesztési és Információs Központ, Békéscsaba
- Közösségfejlesztők Békés Megyei Egyesülete
- Ifjúsági Ház és Általános Társaskör, Békéscsaba

INTERJÚALANYOK

- Agrimill-Agrimex Rt., ügyvezető igazgatója
- Állami Népegészségügyi és Tisztiorvosi Szolgálat Városi Intézete, városi tisztiorvos
- BÁÉV Rt. elnök-vezérigazgatója
- Békés Megyei Agrárkamara főtitkára
- Békés Megyei Állami Közútkezelő Kht. igazgatója
- Békés Megyei Földhivatal főtanácsosa
- Békés Megyei Könyvtár igazgatója
- Békés Megyei Munkaügyi Központ, Képzési Osztály osztályvezetője
- Békés város polgármestere
- Békéscsaba Megyei Jogú Város alpolgármestere
- Békéscsaba Megyei Jogú Város Közgyűlése Egészségügyi Bizottság elnöke
- Békéscsaba Megyei Jogú Város Közgyűlése Gazdasági és Mezőgazdasági Bizottság elnöke, bizottsági tagja
- Békéscsaba Megyei Jogú Város Közgyűlése Közművelődési-, Ifjúsági- és Sportbizottság elnöke
- Békéscsaba Megyei Jogú Város Közgyűlése Oktatási Bizottság elnöke
- Békéscsaba Megyei Jogú Város Közgyűlése Pénzügyi és Költségvetési Bizottság bizottsági tagja
- Békéscsaba Megyei Jogú Város Közgyűlése Szociális Bizottság elnöke
- Békéscsaba Megyei Jogú Város polgármestere
- Békéscsaba Megyei Jogú Város Polgármesteri Hivatal nemzetiségi referense
- Békéscsaba Megyei Jogú Város Polgármesteri Hivatal Városépítészeti Iroda városi főépítész
- Békéscsaba Megyei Jogú Város Polgármesteri Hivatala Egészségügyi Iroda irodavezetője
- Békéscsaba Megyei Jogú Város Polgármesteri Hivatal Ipari és Kereskedelmi Iroda irodavezetője
- Békéscsaba Megyei Jogú Város Polgármesteri Hivatal Oktatási Iroda irodavezetője
- Békéscsaba Megyei Jogú Város Polgármesteri Hivatal Szociális Iroda vezetője
- Békéscsaba Megyei Jogú Város Polgármesteri Hivatal Városüzemeltetési Iroda irodavezetője
- Békéscsaba Megyei Jogú Város Polgármesteri Hivatal Városüzemeltetési Iroda, Környezetvédelmi Csoport csoportvezetője
- Békéscsaba Megyei Jogú Város Polgármesteri Hivatal Városépítészeti Iroda főmunkatársa
- Békéscsaba Megyei Jogú Város Vagyonkezelő Iroda irodavezetője

- Békéscsaba Megyei Jogú Város Vagyonkezelő Rt. igazgatója
- Békéscsaba város civil referense
- Békéscsabai Almáskerti Ipari Park igazgatója
- Békéscsabai Hűtőipari Rt., igazgatója
- Békéscsabai Kistérségi megbízott
- Békéscsabai Regionális Munkaerőfejlesztő és Képző Központ igazgatója
- Békéscsabai Réthy Pál Kórház gazdasági ügyekért felelős munkatársa
- Békéscsabai Réthy Pál Kórház igazgató főorvosa
- Békéscsabai Vállalkozói Centrum ügyvezető igazgatója
- Békéscsabai Városvédő és Városszépítő Egyesület elnöke
- BMKIK Idegenforgalmi tagozat titkára
- BMKIK Magyar-román tagozat tagozatvezetője
- Csaba Center Kft. ügyvezető igazgatója
- Csaba Rádió főszerkesztője
- Csaba Tv ügyvezető igazgatója
- Csaba-Ép Kft. ügyvezető igazgatója
- Csabahús Rt. kereskedelmi igazgatója
- Csabai Civil Szervezetek Szövetsége elnöke
- Csabai Civilek Irodája irodavezetője
- Csabai Mérleg szerkesztője
- Csabaszabadi megbízott polgármestere
- Családsegítő és Gyermejjóléti Szolgálat munkatársa
- Doboz község polgármestere
- Egyesített Szociális Intézmény munkatársa
- Evangélikus Egyházközösség igazgatólelkésze
- Frantschach Magyarország Kft. igazgatója
- Frühwald Kft. igazgatója
- Gyula város polgármestere
- Hirschmann Elektronikai Rt., igazgatója
- Humán Fejlesztési és Információs Központ igazgatója
- Hungarotel Rt. kereskedelmi igazgatója
- Ifjúsági Ház és Általános Társaskör igazgatója
- ITD-Hungary irodavezetője
- Kétsoprony polgármestere
- KEVIÉP Hungary Kft főépítésvezetője

- KISOSZ Békéscsaba főtitkára
- Kiss és Társa Műépítész Kkt., Szeged városrendező építésze
- Kner Cimkegyártó Kft., gazdasági vezetője
- Körös Volán Rt. személyközlekedési igazgatóhelyettese
- Körös Volán Rt. személyszállítási igazgatója
- Körzeti Földhivatal hivatalvezetője
- KSH Békés Megyei Igazgatósága Békéscsaba, Kommunikációs Osztály munkatársa
- KSH Békés Megyei Igazgatósága Békéscsaba, Tájékoztatási Osztály munkatársa
- Luxor Ingatlanközvetítő Kft. ügyvezető igazgatója
- Madách Utcai Általános Iskola nyugdíjas igazgatója
- Magyar Turizmus Rt. Dél-Alföldi Iroda irodavezetője
- MÁV Rt. Dél-Alföldi Igazgatósága igazgatója
- Megyei Civil Szolgáltató Központ munkatársa
- Megyei Munkaügyi Központ Békéscsabai Kirendeltsége munkatársa
- NCA Dél-alföldi Regionális Kollégium vezetője
- Normon-Tool Szerszámgyártó Kft., ügyvezető igazgatója
- OTP Bank Rt. Békés Megyei Igazgatóság igazgatója
- Prima-Protetika Kft. ügyvezető igazgatója
- Református Egyházközösség gondnoka
- Római Katolikus Egyházközösség plébánosa
- Rózsa Ferenc Gimnázium igazgatója
- SMK-Hungary igazgatója
- Szlovák Kisebbségi Önkormányzat elnöke
- Szlovák Kultúra Háza igazgatója
- Technogravura Kft. Békéscsaba ügyvezetője
- Telekgerendás község polgármestere
- TESCO Global Rt. Békéscsaba ügyvezető igazgatója
- Tondach Jamina Rt. pénzügyi vezetője
- Tondach Magyarország Jamina Téglá- és Cserépgyártó Rt. műszaki igazgatója
- Trefort Ágoston Villamos- és Fémipari Szakképző Iskola igazgatója
- UNICON Rt. Békéscsaba vezérigazgatója
- Univerzál Rt. Békéscsaba vezérigazgatója
- Vandhádi úti Általános Iskola és Speciális Szakiskola igazgatója
- White Club az Élővíz-csatornáért a Környezet- és Természetvédelméért Kht. elnöke

DOKUMENTUMOK

- A Közép-Békési Centrum Békés, Békéscsaba, Gyula Kistérségi Fejlesztési Programja I. fejezet Helyzetértékelés 2002. Békés Megyéért Vállalkozásfejlesztési Kht.
- A Közép-Békési Térség Koordinált Fejlesztési Programja. Vizsgálati anyag I. füzet
- A nemzeti Kulturális Örökségi minisztérium szakfelügyelő vizsgálatának jelentése
- Alapképzési szakok létesítésére irányuló kérelmek. TSF Gazdasági Főiskolai Kar, 2004.
- Békés Megye Mezőgazdasága és Élelmiszeripara (elemző háttér tanulmány) A MEIK fejlesztésének lehetséges útjai (stratégia). MTA RKK Békéscsabai Osztály 2004. augusztus
- Békés megye szociális szolgáltatástervezési koncepciója
- Békés Megye Területfejlesztési Koncepciója (1998) MTA RKK ATI Békéscsabai Osztály
- Békés Megye Területrendezési Terve – javaslattevő fázis (egyeztetési anyag) VÁTI Budapest 2004. március
- Békéscsaba általános rendezési terve (A rendezés stratégiai megalapozásának előkészítése.) tájékoztató a stratégiai munkacsoport számára Budapest MŰHELY+3 Területfejlesztő és Tervező Rt. 1997. június
- Békéscsaba Megyei Jogú Város Általános Rendezési Terve (A város rendezésének stratégiája) Békéscsaba–Budapest. 1997. november
- Békéscsaba Megyei Jogú Város Egészségügyi Szakmai Programja (I–IV. rész tanulmányok)
- Békéscsaba Megyei Jogú Város hulladékgazdálkodási terve 2003–2008
- Békéscsaba Megyei Jogú Város Környezetvédelmi Programja (2001) MTA RKK ATI Békéscsabai Osztály
- Békéscsaba Megyei Jogú Város közigazgatási határán belüli, önkormányzati kezelésű szilárd burkolatú utak fagy okozta kárainak felmérése. 2003. június 26.
- Békéscsaba Megyei Jogú Város közművelődési helyzetéről
- Békéscsaba Megyei Jogú Város közművelődési koncepciója
- Békéscsaba Megyei Jogú Város közoktatást érintő feladatellátási, intézményhálózat működtetési és fejlesztési terve 2004
- Békéscsaba Megyei Jogú Város Önkormányzata Közoktatási minőségirányítási programja
- Békéscsaba Megyei Jogú Város Önkormányzatának a közoktatásra vonatkozó feladatellátási intézményhálózat működtetési és fejlesztési terve 1997–2003
- Békéscsaba Megyei Jogú Város sportkoncepciója és támogatási rendszere 2004

- Békéscsaba Megyei Jogú Város Településrendezési terve módosítása. 2004 Szerkezeti terv M1:25000. Kiss és Társa Műépítész Kkt., Szeged-Békéscsaba 2004 június
- Békéscsaba Megyei Jogú Város településrendezési terve. Módosítás 2004. Településszerkezeti Terv. Leírás (tervezet) Kiss és Társa Műépítész Kkt., Szeged–Békéscsaba 2004. július. 15 p.
- Békéscsaba Megyei Jogú Város településrendezési terve. Módosítás 2004. Egyeztetési anyag. Szöveges ismertetés és indoklás. Kiss és Társa Műépítész Kkt., Szeged–Békéscsaba 2004. július. 30. p.
- Békéscsaba Megyei Jogú Város Településrendezési tervének felülvizsgálata M 1.25000. Településszerkezeti terv módosítása Mű-Hely Rt. Budapest.
- Békéscsaba Megyei Jogú Város Tervezett módosításokkal egybeszerkesztett helyi építési szabályzata (tervezet) Kiss és Társa Műépítész Kkt., Szeged-Békéscsaba 2004. január 29. 85 p.
- Békéscsaba Megyei Jogú Város városüzemeltetési koncepciója (1991) – előkészítő anyagok és határozat
- Békéscsaba Megyei Jogú Város, Városi Egészségfejlesztési Terv (2004)
- Békéscsaba Megyei Jogú Város, Városi Egészségkép (2000)
- Békéscsaba szociális szolgáltatástervezési koncepciója
- Békéscsaba turizmusfejlesztési Stratégiája 2002. szeptember
- Békéscsaba város rendeletei
- CD CÉG-KÓD-TÁR (2002) KSH Budapest
- Dél-Alföldi Régió Területfejlesztési Konceptió (1998) MTA RKK ATI Békéscsabai Osztály
- Dél-Alföldi Régió Területfejlesztési Program
- Jelentés a magyar közoktatásról 2000, 2003
- Képzés 2004. Képzési lehetőségek Békés megyében 2004-ben. Békés Megyei Munkaügyi Központ Kiadványa
- Körös-vidék Területrendezési Terve (1998) VÁTI Budapest
- KSH Megyei statisztikai évkönyvei 1990–2003
- KSH Népszámlálás 1990, 2001 évi adatai
- MÁV Rt. fejlesztési dokumentumok, tenderkiírások www.mav.hu
- Réthy Pál Kórház-Rendelőintézet Szakmai Terve (2004–2008)
- Sikeres városok az Alföldön – MTA Stratégiai Kutatások Alföld II Kutatási Program része
- Szociális Törvény 1993. évi (többször módosított)
- T-STAR Településstatisztikai Adatbázisrendszer (1996, 2002) KSH, Budapest

IRODALOM

- A közép-békési centrumok koordinált fejlesztését megalapozó kutatások (1978–1980) részletes eredményei. A Közép-Békési településeggyüttes I. kötet 2. rész. (1981) MTA Földrajztudományi Kutatóintézet Alföldi Osztálya
- A közép-békési centrumok koordinált fejlesztését megalapozó kutatások (1978–1980) részletes eredményei. Békéscsaba II. kötet. (1981) MTA Földrajztudományi Kutatóintézet Alföldi Osztálya
- Ashworth, G. – Voogd, H (1989) *Selling the City*. Belhaven, London
- Az ukrán, román és jugoszláv határszakasz 1980–1998. évek közötti közúti határforgalma. (1999) Kézirat. ROADTECH Kft. Budapest
- Becsei J. (1988) A településen belüli társadalom és morfológia. Simon I. (szerk.) *Alföldi Tanulmányok*. XII. kötet. MTA RKK ATI
- Beluszky P. (2000) Adalékok a városhálózat 1990 utáni átalakulásához. In: Horváth Gy. – Rethnitzer J. (szerk) *Magyarország területi szerkezete és folyamatai az ezredfordulón* MTA RKK
- Benko, G. (1992) *Technológiai parkok és technopoliszok földrajza*. MTA RKK Pécs
- Bodnár L. (2000) *A turizmus földrajzi alapjai Eger–Budapest*. Nemzeti Tankönyvkiadó
- Borzán A. – Szabóné Bohus M. (2004) A TSF Gazdaági Főiskolai Kar beiskolázási térségének demográfiai jellemző és tendenciái. *Körös Tanulmányok*, Békéscsaba, pp. 160–183.
- Brown. S. (1987) *Institutional Change is Retailing: A Geographical Interpretation*. *Progress in Human Geography* Vol. 11. p. 181–206.
- Csapó T. (2002) A megyei jogú városok regionális szerepkörei. Kézirat. Szombathely, BDF Társadalomföldrajzi Tanszék
- Csatári B. (1995) *Az Alföld helyzete és perspektívái*. Nagyalföld Alapítvány. Békéscsaba
- Dér F. (2004) A direkt kifizetések várható hatása a magyar gabonaszektor versenyképességének változásaira (az ágazati szerkezet, a területi elhelyezkedés, a műszaki fejlesztés, a szaporítóanyag-termesztés stb. átalakulására), különös tekintettel a kifizetési rendszer módosulására. *Integrációs és Fejlesztési Munkacsoport. A Főbb Mezőgazdasági Ágazatok Versenyképessége Témacsoportja*. Kaposvár
- Donkáné Verebes É. (1998) Egészségügyi helyzetkép négy alföldi megyében – területi Statisztika 5. szám 419–450. pp.
- Enyedi Gy. – Tamási P. (1997) *Az egészség értéke*. – *Info Társadalomtudomány* 40. szám 5–9. pp.
- Enyedi Gy. (1996) *Regionális folyamatok Magyarországon*. Ember-település-régió 1.
- *Green Paper on Commerce*. (1996) European Commission, Brussels

- Harminc alatt az elitbe. Figyelő 2004. november. 8–9. pp.
- Horváth Gy. (1998) Európai regionális politika. Budapest–Pécs. Dialóg Campus
- Horváth Gy. (2001) Regionális támogatások az Európai Unióban. Budapest Osiris Kiadó
- Kozma G. (1995) A városmarketing, mint a városfejlesztés eszköze. Tér és Társadalom 1–2. pp. 37–54.
- Laky T. (1998) A kisvállalkozások növekedésének korlátai. Szociológiai Szemle. 1998/1.
- Lengyel I. – Rechnitzer J. (2000) A városok versenyképességéről. In: Horváth Gy. – Rechnitzer J. (szerk) Magyarország területi szerkezete és folyamatai az ezredfordulón MTA RKK
- Nemes Nagy J. (1995) Soprontól Nyíradonyig. Városok a piacgazdasági átmenetben. Comitatus V. évf. 8–9. szám
- Rechnitzer J. (szerk.) (1998) A privatizáció regionális összefüggései. Kulturtrade Kiadó. Budapest
- Ruppert L. (1998) A magyar közlekedés helyzete, szerepe az Európai Unióhoz történő csatlakozásban. Közlekedéstudományi Szemle 1998/10. 383–386.
- Tóth J. (1988) Urbanizáció az Alföldön. Akadémiai Kiadó Budapest
- Tóth J. (szerk.) (1976) Békéscsaba földrajza. Békéscsaba város Tanácsa
- Új partnerség a kohézió érdekében. Harmadik jelentés a gazdasági és társadalmi kohézióról. Európai Bizottság. 2004. február.
- Verbóczy J. (1998) A kombinált árufuvarozás helyzete Magyarországon. In.: Közlekedéstudományi Szemle 1998/2. 71–78.